# Eliade Rădulescu şi Franţa[1].

## Studiu de literatură comparată.

*Prietenului mieu Dr. C. I. M.*

### Introducere.

Autorilor români din preajma anului 1848, şi în special lui Eliade, li s'a făcut totdeauna o mare nedreptate: opera lor a fost judecată aproape numai din punct de vedere literar. Apreciată după un astfel de criteriu ea a ieşit, fatal, micşorată.

Arta însă preocupă puţin pe aceşti luptători. Scrisul lor nu era decât una din multiplele *fapte* prin care ei se osteneau să contribue la organizarea şi întărirea ţării, în acea epocă de frământări teribile, de transformări, de înnoiri, de europenizare şi în acelaşi timp de deşteptare naţională.

Dacă cercetăm pe Eliade, figura cea mai reprezentativă a timpului său, vom vedeà că toate prefeţele lămuritoare, cele mai multe articole, operile lui însemnate, ca şi broşurile ocazionale, au avut în vedere un scop practic: crearea unei limbi capabile să exprime orice idee; formarea unei culturi româneşti; orientarea opiniei publice; dotarea naţiunei cu modèle, când se faceau traduceri, cu opere moralizatoare şi educatoare, când era vorba de lucrări originale.

Tendinţa scriitorului modern de a-şi exprimà simţirile şi observaţiile, fără nici un alt scop decât cel literar, ar fi fost nu numai neînţeleasă de această generaţie de oameni practici şi voluntari, dar considerată oarecum drept imorală.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Teză pentru doctoratul în litere, susţinută la Universitatea din Cluj' în ziua de 17 Fevruarie 1923.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

In imensa operă a lui Eliade sânt abia câteva poezii sau scrieri în proză — e drept dintre cele mai frumoase — despre care să se poată spune că au fost făcute în afară de orice preocupare utilitară.

Pentru a măsură opera stranie, inegală şi imperfectă a unui astfel de Titan, noi veneam cu metrul nostru literar, îl plimbam în toate direcţiile, fără să putem ajunge să ştim ce valoare să-i acordăm. Ne dam seama că ceea ce mai rămâneà din ea, după examenul nostru estetic, erà prea puţin lucru, şi că redus la ce se publică prin antologii, Eliade apare ca o figură de al doilea plan. Şi atunci, pentru a i se mări bagajul literar, se mai adăogau fragmente de ici şi colo, articole, satire, părţi autobiografice scrise cu darul lui extraordinar de polemist, al cărui talent creşteà pe măsura atacurilor adversarului, sau încă bucăţi, la întâmplare, de dragul acelei limbi pitoreşti, plină uneori de expresii crude, remarcabilă însă, cu nerv, substanţială, variată şi interesantă.

Dar şi astfel mai mult ca nouă zecimi din opera lui se pierdeau. Părţile ei capitale din punctul de vedere al ideilor, cum sânt Biblicele şi Echilibrul între antiteze, scrise însă fără preocupare de compoziţie, în mod neglijent, când într'un stil vulgar, când într'unul apocaliptic, pline de repetiţii, de pasagii obscure, amestec de amintiri personale şi de o erudiţie uneori mai mult de cât suspectă, ar fi urmat să fie cu totul lăsate la o parte. Totuşi tocmai în ele găsim pe Eliade cel important; în ele se relevează bogăţia lui de idei, preocupările lui de tot felul, aspiraţiile, speranţele, — o întreagă viaţă intelectuală de o putere şi complexitate unică; ele ne dau măsura temperamentului, a lărgimei orizontului, a energiei acestui mare om, care în faţa celor mai însemnate probleme ale timpului şi-a dat osteneala să găsească o soluţie, şi care, până la adânci bătrâneţe, a păstrat o curiozitate mereu tânără. S'a încercat atunci a se părăsi criteriul literar absolut şi a se înlocui cu unul relativ. Pentru a ni se demonstrà importanţa figurei lui Eliade, i se opuneau ceilalţi contemporani. Erà, de sigur, un punct de vedere mai înţelegător, dar tot insuficient.

Pentru a fi drepţi cu acest mare om, să renunţăm deci, după formula fericită a dlui Lovinescu, întrebuinţată pentru

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Asachi [1], — de a-l mai privi ca pe o *figura literară*; el trebue studiat ca o *figură culturală.*

Nimeni n'ar fi fost mai în stare ca dl Iorga să facă acest lucru în admirabilul repertoriu al vieţei noastre intelectuale în secolul XIX, care este „Istoria literaturei". D-sa însă nu prea iubeşte pe Eliade. Dl Densusianu recunoaşte, în *Literatura română modernă*, că judecând pe Eliade ar „trebui să ţinem seama mai mult de rolul lui în mişcarea noastră culturală decât de însuşirele-i de scriitor" [2]. Deşi îi arată mult mai multă dragoste şi îi consacră un studiu judicios şi foarte bine informat, probabil ca să nu strice unităţea cărţii, d-sa nu intrebuinţează pentru Eliade o altă metodă decât cea de strictă critică literară. Eliade însă trebue judecat nu numai din publicaţiile de valoare literară, — şi acelea fărămiţite pentru nevoi estetice, — ci din opera lui întreagă, din întreaga lui activitate pe toate tărâmurile. Să-l căutăm dar în operile de valoare literară, dar şi în celelalte, mai importante, în care nu s'a preocupat decât de a-şi exprimà gândurile, cunoştinţele, amintirile istorice sau datele autobiografice, în articolele de ziar adresate marelui public, în scrisorile către prieteni şi duşmani, în acţiunea lui de om politic, în acţiunea lui de editor şi tipograf, adică de răspânditor al culturei în ţinuturile locuite de Români.

Atunci numai vom aveà o imagine exactă despre acest om fenomenal, ferment şi animator al epocei sale, de o curiozitate care nu s'a obosit nici în ultimii ani ai vieţei, încărcat ca un copac, toamna, de fructe, de tot felul de idei, bune şi rele, precise şi haotice, dar iubindu-le şi interesându-se de ele, punându-le în circulaţie, activ, vecinic în mişcare, muncind fără preget de la vârsta de 18 până la 69 de ani, însemând tot acest timp cu pecetea personalităţii sale.

In tocmai ca o pădure bătrână opera lui conţine putregaiu şi plante parazite, n'are potecile regulate şi parterele înflorite ale unei grădiniţe îngrijite, este rebarbativă, de multe ori chiar respingătoare; dar este plină şi de copaci puternici care se înalţă

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi, viaţa şi opera lui.* Buc., Cartea Românească, 1921, p. 230.

[2] O. Densusianu, *Literatura română modernă*, Buc., Viaţa Românească. 1921, vol. II, p. 143.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

până în sferile albastre ale idealului, de plante rare şi interesante tocmai prin capriciozitatea lor, de ape vijelioase deşi turburi.

Este atâta energie, atâta putere de viaţă şi de creaţie în omul acesta, încât cei mai mulţi dintre contemporani, aproape fără voia lor, au trăit şi ei într'un tempo mai repede, excitaţi de prezenţa lui. Aruncând în domeniul public sugestii şi idei, apărându-le cu temperamentul său de luptător, ceilalţi contemporani, prieteni sau duşmani, se simţeau nevoiţi să reacţioneze, să ia o atitudine. Sânt convins că, dacă el n'ar fi existat, am fi fost lipsiţi în prima jumătate a sec. XIX nu numai de opera lui, dar şi de o parte din opera altora. A provocat, cât a trăit, prietenii şi duşmănii, de o intensitate fără pereche, al căror ecou umple mai toate publicaţiile timpului. Ca importanţă culturală şi ca acţiune asupra epocei din care face parte nu putem să-l comparăm decât cu Haşdeu, care l-a priceput aşa de bine şi a lăsat despre el o admirabilă biografie, şi cu marele N. Iorga.

Este oare posibil ca un astfel de Atlas, îndoit supt greutatea operei şi gândurilor sale, apăsat de soarta care se îndărătniceşte asupra naturilor puternice, încordat de sforţările perseverente ce face, să se prezinte cu graţiile unui Apollo? Iată de ce spuneam la început că a-l judecă esteticeşte, ca până acum, este a-l nedreptăţi şi a-l micşorà.

In formarea acestei personalităţi au intrat elemente multe şi felurite: ereditâţi familiare şi naţionale (primele greu de determinat), elemente venite din mediul înconjurător, şi influenţe culturale de departe. Una din acestea din urmă, influenţa franceză, a contribuit într'o largă măsură să facă din Eliade aceea ce a fost.

Scopul studiului nostru este să determinăm ce revine culturei franceze în opera lui Eliade, şi să fixăm care a fost atitudinea acestuia, din punct de vedere intelectual şi politic, faţă de Franţa. Problema ni se pare cu atât mai interesantă, cu cât Franţa ofereà în acea epocă una din perioadele cele mai fecunde, mai neliniştite, mai răscolite de idei de tot felul, din istoria ei culturală. Vom căutà să cercetăm deci cum s'a reflectat mai ales romantismul francez în omul care, prin temperament şi construcţie sufletească, erà aşa de bine făcut să-l înţeleagă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

## Anii de formaţie.

### Copilăria şi tinereţa lui Eliade. Cultura franceză în Ţara-Românească în prima parte a secolului XIX. Eliade şi Dinicu Golescu.

Ioan Eliade Rădulescu, născut în Târgovişte la 6 Ianuarie 1802, este fiul polcovnicului Ilie Rădulescu. El aparţine unei familii de boieri [1], nu prea bogaţi, de vreme ce tatăl vrea să facă din micul Ioan un negustor, la vârsta când trebue să se gândească serios la cariera fiului său [2].

Se pare că era copil unic şi foarte răsfăţat, crescut aproape la voia întâmplărei. Mama lui ştiă greceşte şi puţin româneşte, iar tatăl era lipsit de o cultură mai distinsă, cum ar rezultă din faptul că nu cunoaşteà limba elenă, ceea ce nu ar fi admisibil pentru un om cu adevărat instruit, pe acea vreme [3].

Eliade însuşi ne-a povestit, cu mult talent, chipul în care îşi petreceà vremea, în contact cu servitori şi oameni simpli, cum erà amestecat în mulţime, oriunde se întâmplà ceva mai deosebit, şi în ce împrejurări a învăţat şi s'a perfecţionat în cartea românească [4].

După o petrecere de câteva luni în şcoala grecească, e nevoit să-şi întrerupă studiile din pricina ciumei din 1812. Se duce, cu familia, la o moşie din Ialomiţa, numită Gârbovei sau Slujitori, de unde nu revine în Bucureşti decât prin 1815, pentru a continuà învăţătura, compromisă prin aşa de lungi vacanţii, petrecute în societatea ciobanilor mocani, pe câmp [5]. In şcoala de la Sf-tul Nicolae de data aceasta găseşte un nou dascăl,

---

[1] Nu vom intrà în detalii biografice decât numai în măsura în care va fi necesar pentru a explicà influenţa culturei franceze la formarea spiritului şi îmbogăţirea cunoştiinţelor lui Eliade. Date biografice complete se găsesc în *Istoria literaturei române în sec. XIX* a d-lui N. Iorga, în *Literatura română modernă*, vol. II, a d-lui Ovid Densusianu şi la diferiţi alţi cercetători. Nedumerirea pe care dl Densusianu o aratá asupra datei de 1802 nu mi se pare îndreptăţită, de vreme ce pasagiul din *Gazeta Teatrului Naţional*, în care Eliade vorbeşte de vârsta de 32 de ani, se raportă nu la epoca când publică notiţa, ci la epoca când compusese poezia „Visul", la 1833.

[2] Cf. necrologul ce G. Bariţiu face lui Eliade în *Transilvania* din 1872 (anul V), cum şi biografia scrisă de dl I. I. Heliade Rădulescu, însoţind ed. III a Instituţiilor României a parintelui său, p. 66.

[3] Cf. I. Heliade Rădulescu, *Biblicele*, p. 77.

[4] Cf. *Dispoziţiile şi încercările mele de poezie*, în *Curierul de ambe sexe* II, p. 120 sq.

[5] I. Heliade R., *Bibliotecà portativă*, vol. III, *Diverse*, p. 226 şi *Curs*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cunoscător şi al limbei române, pe Naum. Dar în cursul aceluiaşi an trece la şcoala mai înaltă de la Măgureanul, unde va rămâneà până la 1818, la deschiderea colegiului lui Lazăr.

Şcoala grecească de la Măgureanul, pe lângă că-i va schimbà numele de Rădulescu în acel de Eliade — fiul lui Ilie — va aveà încă rolul important de a-l pune în contact cu limba franceză, pe care până atunci nu avusese ocazia s'o cunoască.

Nu cred ca tânărul Eliade să-şi fi dat seama dintru început de ce admirabil mijloc de cultură erà acea limbă, şi de ce mari şi noi perspective se puteau deschide spiritului lui curios prin literatura franceză, din care un slab ecou pătrunsese, poate, până la el, prin traduceri făcute în greceşte [1]. El se pune şi o studiază serios, căci altfel n'ar ajunge, numai în câţiva ani, să redeà în româneşte pe Condillac şi alţi autori didactici, şi, ceva mai târziu, pe Lamartine.

In şcoala lui Lazăr cunoştiinţele sale de franceză se vor întări şi mai mult, Lazăr însuşi fiind aşa de pătruns de ideile noi, răspândite în lume de Revoluţia Franceză şi ajunse până în Ardealul asuprit, mulţumită, în mare parte, contactului cu armatele lui Napoleon.

Este semnificativ pentru felul de a gândì al marelui dascăl transilvănean, că motivul principal al destituirei sale de la catedra din Sibiiu a fost faptul de a fi închinat pentru Napoleon, la o petrecere, într'una din grădinele oraşului [2]. Şi deşì se va războì cu Erdeli, fostul profesor de franceză de la şcoală din Măgureanu, partizanul lui Condillac, Lazăr, aderent al lui Kant, erà totuşi mai impregnat de idei franceze decât îşi închipuìà.

Alături de cunoştiinţe propriu zise, ceea ce Eliade câştigă în şcoala lui Lazăr şi în atmosfera cu totul particulară care domneà la cursuri — în afară de prietenìi solide cu anume camarazi — este un sentiment de dragoste plină de admiraţie pentru profesori, o mare încredere în viitorul naţiei, un entuziasm capabil să se traducă în acţiuni admirabile. De multe ori întâlnim în acea epocă legături de un sentimentalism care ni se pare

[1] Eliade, care ne vorbeşte de foarte multe întâmplări şi impresii din acea vreme, n'are nici un cuvânt pentru primul lui contact cu limba franceză, eveniment destul de important.

[2] I. Lupaş, *Episcopul Vasile Moga şi profesorul Gh. Lazăr.* An. Ac.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cam ciudat astăzi, dar care dedeà un parfum deosebit vieţei zilnice. Eliade ne spune[1] cum în 1822, mergând să conducă până la Băneasa pe Lazăr bolnav, în drum spre Avrig, la întoarcere îşi lasă capul pe umărul părintelui său, în trăsură, şi-i cere să cumpere locul unde zăcuse profesorul său. Acolo unde fusese patul de suferinţă al acestuia se va ridică tipografia lui Eliade din care vor pornì peste tot pământul românesc miile şi miile de cărţi „grâul cel curat şi fără de neghină"[2], rodul învăţăturii lui Lazăr. Nu este oare aceasta o manifestare demnă de ce se povesteşte despre Socrate şi elevii lui? Ea ne dă în acelaşi timp o probă de dispoziţia particulară lui Eliade, de a-şi transformà totdeauna sentimentele în acte.

* * *

Şcoala lui Lazăr va formà pe conducătorii de mai târziu ai României. Ei sânt de vârste destul de deosebite, unii oameni formaţi, cum erà Eufrosin Poteca, deprinşi să cugete singuri, cu o viaţa intelectuală bogată şi sigură, alţii mai tineri, mai neexperimentaţi. Eliade, el însuşi natură independentă, precoce, cu încredere în sine, se lipeşte de preferinţă de cei dintâi.

Traiul la un loc cu atâţi oameni distinşi stimulează natura lui arzătoare. Se manifestă, şi în curând începe să se vorbească de el în şcoală, mai de grabă ca de un colaborator al profesorilor, decât ca de un elev.

E interesant să ne întrebăm ce spirit domneà în această şcoală, în care se agitau multe idei, şi în care, ca în toate instituţiile culturale fără tradiţie, se găsesc tendinţe uneori contradictorii.

Aflăm, mai întâiu, curente provenite de la profesori dotaţi cu o personalitate mai răsărită, cu mai mult prestigiu şi mai mult talent, cum ar fi Lazăr, şeful, şi acel Ladislau Erdeli, fost

[1] I. Heliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generale*, vol. II (*Epicele*) notă p. 46. Cf. şi P. Poenaru, Discursul de recepţie la Academie (An. Ac. IV. (1871) p. 121) unde aflăm că comitele Scarlat Rosetti, fost elev al lui Lazăr, îi vizitează mormântul în 1865, la 43 de ani după moartea profesorului, îi pune o înscripţie şi-i dă nepoţii la şcoli înalte.

[2] G. Lazăr, *Prefaţa Povăţuitorului tinerimei către adevărata şi dreapta*

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

profesor de latină, de franceză, de română şi drept la şcoala de la Măgureanu; apoi, ecoul curentelor culturale ale vremei. Bucureştii se găseau pe atunci în sfera culturei franceze. Nu vreau să exagerez influenţa, relativ nouă în Principate, pe care această cultură a putut-o avea asupra „şcolarilor" — unii în vârstă de 34 ani — de la Sf-tul Sava, şi în special asupra lui Eliade. Dar nu e mai puţin adevărat că ea există şi se impunea atenţiei.

Primele opere didactice ale lui Eliade, concepute şi unele chiar executate pe când era elev, sânt sau directe traduceri, sau supt netăgăduită influenţă franceză. Faţă de această cultură Lazăr însuşi nu e un indiferent. El se încălzise la tendinţele umanitare ale ideologiei franceze, sperase, şi el, o desrobire şi o înfrăţire a popoarelor, învăţase ceva franţuzeşte cu soldaţii lui Napoleon şi băuse pentru Împăratul liberator. Dar format de filosofia germană şi câştigat, poate, de legenda neseriozităţii franceze, care în toate timpurile a circulat la Germani, el este aproape ostil filosofiei franceze şi cu totul partizan al lui Kant, în care totuşi intraseră atâtea elemente de la cugătătorii de peste Rin. Pentru aceştia luptă Erdeli, partizanul lui Condillac[1].

Acest duel între profesorul de metafizică, kantian, şi cel de logică, sensualist, are răsunet şi între elevi. Şcoala grecească se declară pentru Francezi şi cursurile celor mai mulţi dintre profesorii ei sânt ori explicaţii ale unor autori francezi, cum ar fi acel al lui Vardalah despre Ideologia lui „Trasi", sau inspirate de manuale franceze, ca cele ale lui Canela şi Iatropol, după matematicienii Lacroix şi „Francher"[2].

E bine deci să ne oprim puţin şi să vedem dacă, în afară de aceste certe „de pedanţi", problemele ce se agită în legătură cu superioritatea culturei franceze asupra altor culturi pot interesă publicul de atunci şi au vreo legătură cu preocupările lui. Cu alte vorbe, în ce stadiu, se găsea înfluenţa franceză în Valahia?

Influenţa franceză este, la începutul ei, unul din puţinele

[1] Cf. Eliade, Biografia lui Lazăr în *Foaia pentru minte*, No. 6 din 1840, una din cele mai frumoase bucăţi în proză ale acestuia şi I. Lupaş, *op. cit.*

[2] *Ibidem.* Trasi este Destutt de Tracy, filosof francez, influenţat de ideile secolului XVIII; Lacroix este Sylvestre François Lacroix, matematician; iar Francher este Francoeur, a cărui matematică va fi tradusă şi de

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

bunuri ce le datorim Rusilor[1]. Ea a venit în bagajul ofiţerilor care invadează de atâtea ori Principatele, ca să le „apere", la sfârşitul secului XVIII şi începutul secolului XIX. Ea a venit însă şi direct, prin emigraţi, după marea revoluţie, şi prin cine ştie ce aventurieri sau oameni împinşi de soartă în Principatele române şi ajunşi profesori, guvernori, secretari domneşti, etc.

In vre-o 20-30 de ani ea pătrunsese şi modificase profund fizionomia societăţei noasrte. Limba franceză devine curentă nu numai în relaţiile cu streinii, dar chiar între localnici. Literatura franceză se răspândeşte din ce în ce, şi cu ea ideile cele nouă, atât de deosebite de cele de până atunci. Prestigiul poporului, crescut extraordinar prin gloria şi norocul lui Napoleon, întăreşte şi mai mult acest curent de simpatie pentru limba şi literatura Franţei.

Dintre toate felurile de a fi influenţăţi de Francezi, cel mai direct, prin contactul nostru cu ţara şi cu civilizaţia, este cel care intrase mai puţin în acţiune până atunci. Ideea de a trimite tineri la învăţătură, la Paris, este recentă. Dar numărul tinerilor plecaţi în Franţa va creşte din ce în ce, aşa în cât la 4 Oct. 1829 se găsesc 9 iscălituri pe scrisoarea trimisă lui Eliade[2], redactorul Curierului românesc, ca să-l felicite pentru fapta patriotică de a fi publicat o gazetă. La aceştia trebue să mai adăogăm pe bursierii Eforiei, pe cei care învăţau în Elveţia franceză[3] şi pe cei care nu iscălise scrisoarea.

Dar rolul acestor tineri, formaţi în şcoalele franceze, va fi

---

[1] Wilkinson, *Tableau de la Moldavie et de la Valachie.* Traduit de l'Anglais par M. de la Roquette. Paris 1824, p. 116. Rusia va regretà amar mai târziu această influenţă franceză şi va face ce va puteà ca s'o impiedice. Va deschide, mai întâiu, şcoalele din Petersburg Românilor şi îşi va exprimà nemulţumirea faţă de cei care vor continuà să-şi trimită copii în şcoli franceze. Cf., între altele, raportul consulului francez din Iaşi, Huber, către Thiers, din 27 Martie 1840 (Hurmuzachi, XVII p. 771) şi raportul lui de Nion, consul la Bucureşti, către Guizot, la 25 Ian. 1847: „cette puissance (Rusia) envisage avec déplaisir le penchant qui entraîne la jeunesse moldovalaque vers la langue, la littérature et les idées françaises". Reacţia rusă „déjà très avancée en Moldovie, trouvera les Valaques moins dociles à la subir". (Hurmazachi XVIII, p. 3-4.) Pe de altă parte Eliade ne spune, mai întâiu în Gazeta Transilvaniei din 1848, No. 96, apoi în Mémoire sur l'histoire de la régénération roumaine p. 369 (în traducerea română p. 259): „lorsque les Russes maltraitent et flagellent les Roumains, la plus grave insulte qu'ils leur jettent à la face est celle de Frantzuski Duh (esprit français)".

[2] *Curierul românesc* 28 Oct. 1829 No. 58 p. 247.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

important ceva mai târziu, atunci când generaţia, direct influenţaţă şi impregnată de ideile Apusului, va pune mâna la cârma statului, prin Bibeşti, Ştirbei şi ceilalţi boieri, colegi cu aceştia în şcoalele Parisului, şi mai ales prin cei de un rang poate inferior (afară de Goleşti, boieri mari) dar mai accesibili ideilor moderne cu caracter democratic.

Dar dacă influenţa culturei directe, la faţă locului, e slabă încă, de o influenţă a cărţei franceze se poate vorbi.

Incă în biblioteca lui Const. Mavrocordat, a cărei listă de cărţi a fost publicată de dl Iorga[1], găsim un „Plutarque" (deci în traducere franceză), pe Montaigne, Le Spectateur ou le Socrate moderne, La Fontaine, Bocace (tot în traducere franceză, prin urmare), Vanel (o istorie a Turcilor), Mezeray (istorie a Franţei), câteva gramatici şi câţiva istorici.

Ceva mai târziu, prin 1791, Ştirbei cere cunoscutului negustor Pop, din Sibiiu, cărţi al căror titlu este scris greceşte, dar care erau în realitate publicaţiuni franceze[2].

Prin 1820, tot lui Pop, i se cere pentru boierii din Bucureşti Le Constitutionnel şi Le Libéral[3].

Aceste comande de cărţi franceze se îndesesc din ce în ce. Alături de literatură apar şi opere mai serioase.

Dacă pentru această epocă informaţiile noastre sânt sărace, de la 1831 înainte sântem în schimb admirabil documentaţi.

Temători de ideile nouă, care se răspândeau cu o mare înteală, Ruşii se hotărăsc să înfiinţese cenzura cărţilor şi a ziarelor intrate în ţările noastre. Ni s'au păstrat scriptele vămilor şi rapoartele funcţionarilor din Moldova, însoţite de listele cărţilor, care nu puteau fi altele de cât cele care intrau şi intraseră şi până atunci în Ţara Românească. Prin urmare se poate şti ce opere au fost cumpărate, chiar şi de cine.

Listele sânt lungi. Alături de cărţi de drept vedem din nou pe Plutarch[4], pe Montaigne, pe Voltaire, P. L. Courier, Delille,

[1] N. Iorga, *Pilda bunilor Domni în trecut.* Analele Academiei XXXVII (1914-1915) *secţia* II., p. 115.

[2] N. Iorga, *Contribuţiuni la istoria învăţământului.* Analele Academiei XXIX, Secţia literară, p. 57.

[3] *Ibidem,* p. 57.

[4] Radu Rosetti, *Despre cenzură în Moldova.* Analele Academiei, secţia

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Corneille, Montesquieu, Mirabeau, Lacépède, Lamartine, (cât apăruse) Hugo, La Bruyère Buffon, Cuvier şi multe cărţi didactice.

Această cenzură, exercitată la început la vămi şi supărătoare pentru boierii, consumatorii, în primul rând, ai literaturii streine, dar ţinând prea mult la ordinea stabilită pentru a dori să o răstoarne, este instituită mai în urmă în librării. Listele de cărţi pe care le posedăm sânt cele înaintate autorităţilor de librari, spre aprobare.

Pe o astfel de listă, din Aprilie 1833, în afară de autorii de mai sus, mai întâlnim pe Delavigne şi cântecele lui Béranger, foarte apreciate, pe sentimentalele M me Genlis şi M-me Cottin, dar şi le Chevalier de Faublas, reproşat amar Francezilor de Eliade, în ceasurile când era supărat pe ei, Balzac cu ale sale Contes philosophiques (filosofie egal revoluţie, sfârşitul secolului XVIII) şi Lucrèce Borgia a lui Hugo, dau de gândit cenzurii şi sânt oprite, spre a fi mai întâiu controlate.

Cu cât înaintăm, listele devin mai dese şi mai lungi. Dacă observăm numele autorilor de mai sus, destul de judicios alese, vedem că literatură uşoară aproape nu există.

Pe lângă propaganda ideilor franceze prin scriitori, trebue să adăogăm influenţa profesorilor francezi, destul de numeroşi[1], Unii sânt de carieră, alţii pedagogi improvizaţi.

Pregătiţi sau nu spre a propune franţuzeşte, oamenii aceştia se achitau cu destul succes de sarcina lor, dacă e să credem, şi trebue să-i credem, pe călătorii streini care au fost prin ţările noastre în acest timp şi care toţi, unii cu admiraţie, alţii în ironie, vorbesc de răspândirea limbei franceze, de graţia şi perfecţia cu care era vorbită, de silinţele ce societatea românească îşi da spre a se apropia cât mai mult de cea pariziană, pe care o luase drept model[2].

Progresele ce se fac în vorbirea şi cunoaşterea limbei franceze sânt aşa de repezi încât, câţiva ani mai târziu, *Stanislas*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Educaţia copiilor în familiele nobile era aproape exclusiv lăsată pe mâna lor. Ei îi desvaţă de limba patriei şi-i transformă în nişte papagali, ne spune C. A. Kuch în *Moldovisch-Wallachische Zustände in den Jahren* 1828 bis 1843, p. 207. Leipzig, 1844.

[2] Cf. Langeron, în Hurmuzachi, Supl. I vol. 3, p. 75; Engel, *Geschichte der Moldau und Walachei*, p. 72; Wilkinson, *op. cit.*, p. 116; C. A. Kuch

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

*Bellanger*[1], *Saint Marc de Girardin*[2], *Alphonse Billecocq*, *H. Desprez* şi mai ales fostul consul *Cochelet* sânt unanimi a recunoaşte că în puţine locuri, în afară de Franţa, ea se poate auzi aşà de corect pronunţată.

Mai toţi elevii şcoalei greceşti ieşeau deci dintr'un mediu în care, dacă limba şi cultura franceză nu erau direct cunoscute şi practicate, erau totuşi admirate, considerate ca semnul aproape exclusiv al distincţiunei. In acest spirit erau apoi întreţinuţi de profesorii lor şi la şcoalele greceşti, şi, cel puţin de unii din ei, la cele româneşti. Iar lipsa completă de manuale de clasă făceà din cunoaşterea limbei franceze o necesitate absolută, chiar pentru cei mai puţin dispuşi s'o admire, din alte puncte de vedere.

Eliad a făcut ca toţi ceilalţi: a învăţat franţuzeşte. După plecarea lui Lazăr, el ia locul acestuia ca director şi profesor la Sf-tul Sava.

Această epocă din viaţa lui Eliade, de la numirea sa ca profesor şi director la Sf-tul Sava până la tipărirea gramaticei, este ocupată nu numai de activitatea sa didactică, ci şi de două prietinii, cu Iancu Văcărescu şi Dinicu Golescu, care vor aveà urmări incalculabile, mai ales cea din urmă, pentru evoluţia lui de mai târziu.

Iancu Văcărescu, mai mare ca Eliade cu 10 ani, în afară de faptul că tradusese pe „Britanicu de Rasin", în 1827, erà considerat ca unul din boierii care cunoşteau în chipul cel mai desăvârşit limba franceză. Exemplul lui nu cred să fi fost indiferent lui Eliade.

Intimitatea între un mare boier şi un om de o treaptă inferioară este un lucru nou şi se poate explicà numai prin iden-

[1] Stanislas Bellanger, *Le Keroutza. Voyage en Moldo-Valachie.* Paris, 1846, vol. I., p. 310 şi 311.

[2] Saint Marc de Girardin, *Souvenirs de voyage et d'études*, Paris, 1852. Povesteşte însă lucruri din 1836. La p. 28 zice: „On ne sait pas assez à Paris qu'à 700 lieues de nous il y a deux grandes villes, où la langue française est parlée comme à Bruxelles, et j'oserai dire mieux qu'à Bruxelles" şi mai departe: „En Valachie le français est la base de l'enseignement . . il a les honneurs d'une langue classique". Cf. şi raportul pe care consulul Cochelet îl publică în *Bulletin de la Société de géographie*, 2-e série 19, p. 254 sq. şi referindu-se la lucruri din 1834. Vorbind de boieri el ne spune: „Ils s'exprimaient en bon français et parlaient de la France comme s'ils y avaient tous été" (p. 255). Şi mai departe: „Il n'y a aucune ville en Europe même à Varsovie et à Petersbourg, où la langue française soit

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

titatea de preocupări a amândurora, prin inteligenţa şi cultura deosebită, pentru vârsta lui şi epoca în care ne găsim, a lui Eliade.

E probabil că tot aceste calităţi au atras şi atenţia lui Dinicu Golescu asupra lui. Acesta, mare boier român, cu toate prejudecăţile, lipsurile, şi mentalitatea boierilor noştri de atunci, este nevoit, la izbucnirea zaverei de la 1821, să pribegească în Ardeal şi mai departe, până în Eleveţia, împreună cu familia şi toată casa sa. In acest Apus, văzând pe alţii trăind o viaţă omenească pe un pământ mai sărac decât al nostru, îşi dă el seama de câtă mizerie, câtă nenorocire e la noi. Toate impresiile, cu o naivitate de copil, cu o sinceritate fără seamăn, el le aşterne pe hârtie în acea preţioasă *Insemnare a călătoriei mele*, decât care sânt multe cărţi mai frumoase în literatura română, dar nici una care să facă mai mare cinste sufletului românesc.

Din ce remuşcări, ale unei conştiinţe care se deşteaptă, pornesc toate acèle acuzaţii teribile în realitate, dar potolite în formă, aşà cum se cuveneà demnităţei unui boier mare, fără exclamaţii inutile, fără umbră de retorică, fără nimic ce ar puteà fi luat ca o declamaţie?

Dar cartea nu cuprinde numai regrete şi numai un „mea culpa" steril. Alături de constatarea întristată se simte indignarea activă, dorinţa de a îndreptà răul, de a introduce şi la noi viaţa omenească la care ţăranul are dreptul. „E de râs să vadă cinevà că mai mare grije au unii de dobitoace, decât de om, făptura lui Dumnezeu, semenul lui"[1].

El consideră că trebue ridicat şi luminat poporul acesta, şi în oamenii de rând, trataţi mai rău ca vitele, „trăind ca un dobitoc sălbatic"[2], şi în conducătorii lui, de la care Românul nu aude de cât: „adu bani"[3].

Există numai un remediu: şcoli şi învăţătură pentru toţi. Săteanul va auzì în comuna lui cuvântul preotului şi al învăţătorului[4], plătiţi bine, nu cu 5—600 lei pe an „mai puţin de-

[1] C. Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825, 1826*. Cu o prefaţă de P. V. Haneş. Buc., Minerva, 1915, p. 98.

[2] *Ibid.*, p. 163.

[3] *Ibid.*, p 20.

[4] *Ibid.* In prefaţa d-lui Haneş găsim *înştiinţarea* pentru şcoala ce vrea să înfiinţeze la moşia Goleşti (p. X.) Aici se cuprinde lucrul acesta extraordinar pentru acea vreme şi pentru un mare boier: „am hotărît să întocmesc la mosia mea Golesti scoală slobodă obstească, unde pot merge-

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cât plata vizitiilor"[1]. Orăşanul ar trebui să aibă un teatru în limba lui[2], „gazeturi" cum văzuse el prin Elveţia, traduceri, iar cârmuitorii se vor duce să înveţe în ţări streine, nu la 20 de ani, ci la 8-10 ani, până ce nu sânt încă formaţi, căci pensionatele sânt bune şi îngrijirea părintească[3].

Cum se întoarce în ţară nu are dorinţă mai mare, decât realizarea acestui plan. Prin intermediul, cred, al lui Eufrosin Poteca, coleg cu Eliade, om pentru care Golescu are o mare admiraţie şi pe care îl cunoaşte bine, după cum se vede din numeroase pasagii din „Insemnare", Eliade îi este recomandat ca un preţios colaborator întru înfăptuirea planurilor pentru ridicarea naţiei. Golescu erà un om cam de 50 de ani, Eliade un tânăr vioiu, energic, activ, simpatic, de 24 de ani.

Este greu să ştim precis cine erà capul şi cine braţul în această colaborare din care vor ieşi atâtea lucruri bune şi care va decide, într'o largă măsură, de tot viitorul lui Eliade, plecat de la catedra lui de profesor „spre a împlini o altă misiune"[4], cea de ziarist.

De sigur, boierul aveà mare dragoste şi admiraţie pentru tânărul cărturar, altfel nu i-am vedeà atât de repede prietini, aproape complici, făcând acel jurământ din biserica de la Goleşti, de care vorbeşte Eliade în Issachar[5], şi care aminteşte atât de mult ceremoniile „carvonarilor".

Dar Eliade erà pe atunci numai un foarte respectuos tânăr, cu vreo 25 de ani mai mic decât Golescu.

Apoi, şi acesta e cel mai puternic dintre argumente, nici unul din cele opt puncte ale programului societăţii secrete, publicate tot în Issachar[6] nu lipseşte din însemnarea călătoriei lui

---

[1] *Ibid*, p. 59.

[2] *Ibid.*, p. 55.

[3] *Ibid*, p. 206. Câtă dreptate aveà, se poate vedeà din frumoasa scrisoare a lui Const. Filipescu, de prin 1828, publicată de Pompiliu Eliade în *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX siecle*, I, p. 276 sq. De altfel opera lui Pompiliu Eliade este extrem de preţioasă pentru tot ce priveşte influenţa apusului asupra ţărei noastre, în această vreme.

[4] I. Heliade R., *Equilibru între antithesi sau spiritul şi materie*, Buc., 1859—1869, p. 77, în notă.

[5] *Ibid.*, p. 78.

[6] *Ibid*, p. 77-78.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Golescu[1]. Mi se pare deci că meritul iniţiativei revine boierului muntean, care însă, a găsit în Eliade un colaborator devotat, luminat, energic, lesne pricepător şi tot aşa de patriot ca şi el[2].

Acelaşi Golescu, în timp ce Eliade se găseà la Sibiiu pentru tipărirea gramaticei, îi obţine permisia de a scoate un ziar în Bucureşti, prima gazetă în Ţara românească.

Am insistat asupra legăturii dintre Eliade şi Golescu pentru că în acest suflet de boier, aşa de specific românesc, mi se pare că intră, ca un depărtat ecou, ideile umanitare ale revoluţiei franceze, poate chiar ceva din Jean Jacques Rousseau, „Ion Iacob", la mormântul căruia Golescu face un pelerinagiu. Rousseau ştiuse să încânte naturile primitive şi rafinate în acelaşi timp, ale orientalilor de la noi şi de aiurea. Şi trebue să fim bucuroşi că în acea periodă critică, de la pragul maturităţei sale, când se aruncă în ziaristică cu o impetuozitate pe care o înfrânează greu frica de cenzura rusească, Eliade are ca sprijin şi prieten, conştiinţa dreaptă, încrederea în bunătatea omului şi în progres, patriotismul lui Dinu Golescu[3].

Ştirea învoirii Ruşilor la publicarea unui ziar, în care să se scoată şi buletinele oficiale, îl găseşte pe Eliade la Sibiiu, unde erà ocupat cu tipărirea gramaticei sale.

**Eliade autor de manuale didactice. Gramatica şi influenţa la Condillac. Gramatica poeziei. Eliade e un romantic de educaţie clasică.**

Ultima epocă din viaţa de elev-profesor a lui Eliade este cu totul consacrată preocupărei de a dotà cu manuale practice şi comode învăţământul în limba maternă. El nu ştià limba germană. In toată enorma sa operă, în care se întâlnesc citate în toate limbele, până şi în ebraică, n'am găsit de cât prea puţine expresiuni germane: o dată, în *Biblice* un *von*, scris *won*, altă

[1] Iar dacă ar fi să ne gândim neapărat la o sugestie venită de la altcineva, am pune-o mai de grabă pe socoteala lui Poteca, pentru care Golescu mărturiseşte o atât de mare admiraţie şi ale cărui idei, din scrisoarea pe care o scrie din Paris ca bursier, către Efori, au oarecare analogie cu cele ale lui Golescu. Cf. şi Pomp. Eliade, *op. cit*, I, p. 235—236.

[2] De altfel contemporanii au priceput tot astfel această colaborare.

[3] In *Mémoires (op. cit.)* Eliade povesteşte (p. 132) cum în timpul primei lui fugi din capitală, la 1848, se adăposteşte la un boier de ţară care îi vorbeşte de sacrilegiile făcută de Francezi în Rusia şi de Dinu Golescu, tatăl Goleştilor: „on dit que le père des Golești a été un hérétique, un farmacon (francmacon); si cela est vrai, Héliade aussi doit

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

dată, în *Descrierea Europei*, epitetul „der ritterliche Kaiser", în ironie, pentru împăratul Austriei[1].

Lazăr se adresase limbei germane pentru un manual de matematică şi alesese pe Wolf[2]. Eliade însă cere Francezilor un model de gramatică, pe a filosofului Condillac, cu toate că Lazăr, cam în aceeaşi vreme, luase hotărît poziţie contra lui, cum am văzut.

Destinată să fie o operă didactică pentru clasa de româneşte a lui Eliade de la şcoala naţională, această gramatică circulase timp de peste 6 ani ca manuscript. Însoţită apoi de o prefaţă ce ocupă un loc deosebit în opera autorului ei şi îmbunătăţită, probabil, conform experienţei dobândite în timpul cât fusese predată, ea este tipărită la 1828[3].

Această prefaţă în care se spun, pentru prima oară, lucruri reflectate, juste, de bun simţ am zice astăzi, — dacă n'am şti cât de greu erà pe atunci să se degajeze acest bun simţ din noianul de idei greşite supt care zăceà — asupra limbei noastre şi a scrierei ei, are mai puţină importanţă pentru chestiunea ce ne preocupă de cât textul însuşi al gramaticei. In ea influenţa franceză nu este aşa sensibilă, deşi la sfârşitul ei pasagiul unde ni se vorbeşte de „chipurile prin care ne arătăm ideile" este luat din Condillac. Apoi limba clară, nervoasă, fraza concisă, corectă, voită, în stare să exprime cu destulă uşurinţă abstracţiunele, ar fi fost imposibile dacă Eliade n'ar fi frecventat autorii francezi şi în special pe filosoful de la care se inspiră şi supt auspiciele căruia pune opera sa[4].

---

[1] Eliade, *Descrierea Europei după pacea din Paris*, p. 33. La p. 37 se găseşte şi un „neutralische".

[2] Cf. Eliade, Biografia lui Lazăr citată. Acest Wolf este probabil Christian Wolf, filosof şi matematician (1679—1754).

[3] Ea a fost dedicată lui Iordache Golescu şi profesorilor Şcoalei Naţionale. Deşi pe copertă se scrie că a fost tipărită cu cheltuiala lui Scarlat Roset, în realitate acesta n'a dat „nici un obol" (cf. *Biblioteca portativă*, vol. I, p. 8.) In scrisoarea, importantă din atâtea puncte de vedere, pe care Eliade o trimite iui C. Negruzzi la 27 Iuliu 1836 (*Convorbiri literare* XII, p. 305 sq.), din care se vede lupta aceluia, fără sprijin, fără colaboratori, supt ocupaţie streină şi pe vremuri de nespusă sărăcie şi lipsă, ni se dau încă preţioase informaţii cu privire la manualele didactice ce elle pregăteà. In afară de *Gramatica poeziei*, de *Aritmetica* lui Francoeur, mai aveà încă gata o geografie politică şi matematică şi logica lui Condillac.

[4] Ca să se vadă superiaritatea metodei, soliditatea limbei şi preciziunea ideilor lui Eliade este destul să-i comparăm prefaţa şi gramatica lui cu *Băgările de seamă ale Vornicului Iordache Golescu*, aşa de elegios apreciate totuşi de Eliade în dedicaţie. Nici o ordine, nici o metodă, ceva

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Modelele sale au fost Condillac şi Destutt de Tracy[1]. Dar şi unul şi altul îşi propusese altceva decât Eliade. La dânşii gramatica este o parte dintr'un tot, o faţă a teoriilor lor, ceva care *nu* poate fi nici separat, nici priceput în întregime de e considerat în mod izolat. Afară de aceasta Condillac, pe care mai ales îl are în vedere autorul român, îşi destinează gramatica[2], ca o încoronare a cursului unui singur elev, prinţul de Parma[3], pentru educaţia căruia el întrebuinţează o perioadă de mai mulţi ani.

Eliade, din contră aveà nevoie de un manual elementar, scurt şi clar, pentru clasa sa de gramatică, unul din numeroasele studii ce propuneà în şcoala naţională. El mai aspirà, prin încurajarea şi colaborarea societăţii de la Dinu Golescu, să doteze naţia cu o carte, în care să se fixeze odată limba, scrierea şi să se unifice o materie, pe care fiecare o tratase, până la dânsul, după bunul său plac. Vrea, mai ales, să apropie limba noastră de limbile surori şi în ce priveşte termenii întrebuinţaţi în gramatică, şi în ce priveşte metoda. Frumos scop, dar aproape imposibil de realizat, căci erà foarte greu a compune o „gramatică filosofică"[4] care să poată slujì şi ca manual didactic în şcoală, şi face, în acelaşi timp, operă de fixare şi unificare a limbei, de apropiere a ei de limbile surori.

Mai interveneà încă o mare dificultate: Eliade n'are pregătirea pentru a înţelege în întregime pe Condillac, pentru a-l pătrunde, a-l *controlà*, pe de o parte din pricina educaţiei sale filosofice incomplete (ale cărei lacune manifeste se vor observà ori de câte ori Eliade „filosofează"), pe de alta din pricina chiar a limbei Francezului, care, supt o limpiditate şi simplitate aparentă[5], rezistă efortului nostru, e prea abstract, prea numai în nuanţe, de o logică strânsă şi rece[6].

---

[1] I. Eliade, *Biblioteca portativă, vol. I, Literatura, Critica, p. 12.* El ne spune că s'a servit de „metodul lui Condillac, ale cărui opere filosofice mi-au fost studiul copilăriei (ceea ce e cel puţin exagerat) cum şi de ideologia lui Trasy (*sic*), asupra căruia face lecţii la şcoala elenică I. Iatropol.

[2] E. Bonnet de Condillac: *La grammaire. Oeuvres complètes, revues et corrigées par l'auteur.* Tome VIII. An XI (1803) Paris.

[3] Ferdinand, duce de Parma şi Piacenza, nepot de fiu al regelui Ludovic XV al Franţei.

[4] I. Eliade, *Bibl. port.* (op. cit.) Vol. I, *Literatura, Critica,* p. 11.

[5] Condillac, *La grammaire, op. cit.*, p. 5. „Je pense que les termes techniques ne sont utiles qu'autant qu'ils sont absolument nécessaires. C'est pourquoi j'ai banni tous ceux dont j'ai dû me passer".

[6] *Victor Cousin,* filosoful eclectic, spusese de Condillac (citat luat din Dicţionarul Larousse la articolul „Condillac"): „entêté d'un amour excessif de la simplicité, il sacrifie tout au plaisir frivole de tout ramener à un principe unique".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Gramatica lui Condillac fiind prea voluminoasă, Eliade ia din ea unele părţi şi lasă altele, creind astfel spărturi şi lacune în expoziţia lui, până ce, în cele din urmă, o părăseşte cu totul, revenind la o tratare mai proprie de a fi expusă elevilor, asemănătoare cu a lui Ienache Văcărescu, din *Observaţiile*[1] acestuia.

Primul capitol al gramaticei lui Condillac, în care acesta vorbeşte de pantomimă, numită „le langage d'action"[2], trece în primul capitol al cărţii lui Eliade. Apoi, ca şi Condillac, pentru a explică părţile cuvântului, el procedează de la analiza unei propoziţiuni. El numeşte *atribut*, ca Tracy şi Condillac, şi ca gramaticii francezi în genere, ceea ce noi numim *predicat*. De altfel capitolul despre verb este aproape tot influenţat de aceiaşi parte din Condillac (cap. XIII). Găsim până şi oarecare definiţiuni, cam rău înţelese, cum ar fi următoarea[3]: „le verbe: „être" exprime cette affirmation: il exprime la coexistence de l'attribut avec le sujet", pe care Eliade o redă în chipul următor; „Verbul este o zicere a căreia cea d'intâiu întrebuinţare este să arate o afirmaţie". Iar mai departe: „*este* dar e un verb, căci arată afirmaţie"[4], ceea ce nu mai e de loc tot una cu definiţia lui Condillac, sau cu a lui Tracy din Gramatica acestuia[5], unde verbul este numit şi „signe d'affirmation" „qui marque qu'une idée est sentie (par nous) comprise dans une autre".

Numirea de verbe substantive şi adjective vine tot de la Condillac, precum şi anume pasagii din tratarea verbului.

Capitolul al doilea însă este deosebit. In el se vorbeşte despre origina limbagiului. Pe când Condillac îşi închipue limba ca un proces natural[6], Eliade susţine că ea e rezultatul unei învoeli.

In ce priveşte unele clasificări, Eliade îşi va exprimă mai târziu regretul de a nu le fi adoptat. Aşa Condillac făcuse din

[1] Iannache Văcărescu, *Observări sau băgări de seamă asupra regulelor şi orânduelelor gramaticei româneşti*, Viena 1787.

[2] El trece şi în sfârşitul prefeţei lui Eliade, cum am văzut. Cf. şi A. L. C. Destutt de Tracy: *Elemens d'idéologie I-ère partie*, p. 331, unde şi acesta vorbeşte de „*langage d'action*".

[3] Condillac, *op. cit.*, p. 132.

[4] Eliade, *Gramatica*, p. 37.

[5] Destutt de Tracy, *Elemens d'idéologie, seconde partie, Grammaire*, p. 27 şi 28.

[6] Condillac, *Grammaire* (*op. cit.*) ch. II, p. 21 sq. „Ils n'ont pas dit faisons une langue; ils ont senti le besoin d'un mot, et ils ont prononcé le plus propre à représenter la chose qu'ils voulaient faire connaître" (p. 27).

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

pronumele personal de persoana III-a *el* şi *ea* adjective, pentru că variază după gen, ca şi acestea. Eliade ne spune în 1845 că a comis o greşală neimitându-l după cum cereà *metoda analitică.*

Cuvintele *analiză* şi *analitic* sânt cele care revin mai des în opera lui Condillac. Analiza este baza chiar a sistemului său: „le seul moyen d' acquérir des connaissances, c' est de remonter à l' origine de nos idées, d' en suivre la génération et de les comparer sous tous les rapports possibles: ce que j' appelle analyser" [1].

Cu alte vorbe, „analiza" lui este descompunerea şi recompunerea ideilor, o analiză care ar conţine în sine şi o sintează, mai drept încă, o analiză egală cu o sinteză, căci de analiza propriu zisă, metoda de a ajunge la origina ideilor, Condillac se ocupă prea puţin, punând toată greutatea pe formarea lor. Nu ştiu dacă metoda şi operile lui Condillac au fost studiul copilăriei lui Eliade, aşa cum acesta susţine [2]. Mi-e greu să o cred. Condillac nu poate fi „studiul copilăriei" nimănui. Nu ştiu nici dacă în afară de Gramatică şi Logică, Eliade a mai cunoscut şi altă parte a operei filosofului francez. Insă, chiar numai din gramatică, pentru un lector atent, se poate deduce sistemul întreg De acolo a putut luà Eliade toate cunoştinţele sale despre filosofia lui Condillac şi despre filosofie în genere, cunoştiinţe pe care nu le mai îmbogăţeşte mult, până la contactul lui, după 1848, cu cugetătorii francezi ai secolului XIX.

Ideile dobândite de la Condillac Eliade le expune în mai multe ocazii, între altele în nişte articole din *Curierul de ambe sexe.*

Aceste idei, amestecându-le cu puţină filosofie teologică, aşa cum el obicinuià de multe ori, înecându-le în explicaţii şi digresiuni, împrospătându-le prin contactul cu Paffe şi Perrard, el le ofere cetitorilor. Aici găsim din nou bogate explicaţii despre analiză şi sinteză, concepute în felul lui Condillac. Analiza, „păşând de la cele cunoscute către cele necunoscute (ne face) să ajungem la cunoştinţa întreagă a obiectului despre care tratăm" [3]. Când însă, în loc de a începe de la cele cunoscute la

[1] Condillac, *Essai sur l' origine des connaissances humaines*, ch. VII, § 67.

[2] Eliade, *Bibl. port. I. Lit., Critica*, p. 12

[3] I. Eliade, *Câteva cugetări asupra educaţiei publice. Curierul de ambe sexe* II, p. 255

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cele necunoscute „începe de la cele mai compuse către cele mai simple, de la cele necunoscute la cele cunoscute, metodul atunci se zice sintez“ [1].

* * *

In anul publicărei gramaticei, Dinicu Golescu obţinând pentru Eliade îngăduirea de a scoate un jurnal, acesta părăseşte şcoala şi se dedică cu totul operei de ziarist, atât de greu de indeplinit. El cumpără un privilegiu de tipografie [2], pe care îl obţinuse supt Caragea D-rul Caracaş şi alţii doi, privilegiu care expirà tocmai după şapte ani, apoi, aproape singur, cu câţiva „prenumeranţi“, dar sprijinit de oficialitate şi de Golescu, îşi ia sarcina de a fondà primul ziar în Ţara românească şi Moldova căci „*Curierul Românesc*“ este din 8 Aprilie 1829 iar „*Albina Românească*“ abià din 13 Maiu, acelaşi an.

Timpul nu erà tocmai favorabil, căci starea ţării erà mai nenorocità ca oricând. Peste ocupaţie şi jaf turcesc, din 1821 până prin 1826, venise ocupaţie şi jaf rusesc, şi mai teribile. Apoi un cortegiu întreg de calamităţi: secetă, lăcuste, foamete, ciumă la 1828, holeră şi cutremur în 1830 [3].

Trebue să reţinem data de 8 Aprilie 1829. Ea este dintre cele mai însemnate. E ziua când intră în acţiune la noi acest important factor modern de cultură ce se numeşte presa.

Spre norocul nostru ea îşi face apariţia supt conducerea lui Eliade, aşa încât acest fel de activitate adăogându-se celorlalte, omul providenţial de care ne ocupăm poate să fie reclamat şi studiat de o potrivă de critici, de istoricii culturali, de istoricii propriu zişi, de economişti, de financiari, chiar de teologi.

In epocele mari de plămădire, în care se formează naţiile, nu e loc pentru specializare. Oamenii predestinaţi, prin faptele cărora se manifestă forţele ancestrale şi se făureşte viitorul, au o activitate multiplă şi aproape desordonată, în suprafaţă mai

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] *Curierul de ambe sexe*, III, p. 377. Este drept că aceste definiţii vin după nişte articole „despre metod“ de Perrard (*Curierul de ambe sexe*, III, p. 276 sq.) traduse din logica acestuia „d'après les principes de Laromiguière“, care Laromiguière este el însuşi elev şi editor al lui Condillac. Paffe (*Curierul de ambe sexe*, III, p. 307 sq.) are despre analiză şi sinteză aceiaşi părere.

[2] Cf. nota din *Echilibru între antiteze*, p. 78.

[3] Cf. Vaillant. *La Romanie. Op. cit.* II. p. 350.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

mult decât în adâncime, dar exercitându-se cu o intensitate uimitoare.

Credinţa în ei şi în menirea lor este singurul lucru în stare să ne explice posibilitatea unor acţiuni ce trec de măsură omenească, şi fără de care nu s'ar realiză opera uriaşă a închegării statelor.

Ei îşi dau seama că totul este de făcut, şi că nu e vreme de pierdut. De multe ori un ceas, o acţiune, decid de înfăptuirea unor lucruri care se pregăteau de secole. Dacă atunci, în momentul hotărîtor, se va pierde timpul cu reflexiuni, cu cântăriri timide, cu ezitaţiuni, pierdut este pentru totdeauna.

In Franţa Renaşterei şi a Revoluţiei, în Italia Risorgimentului, în Germania din epoca Sturm und Drang, cu o încredere în ei, în faţa căreia rămânem înmărmuriţi, oamenii reprezentativi ai timpului se avântă, se luptă, se cheltuesc, fac de toate şi izbutesc să pună evenimentele pe drumul pe care îl pregătiseră veacuri întregi de istorie. Este o consonanţă misterioasă şi impunătoare între astfel de oameni şi virtuţile ascunse ale naţiilor. Ies, ca din pământ, la chemarea forţelor latente, sânt purtaţi de ele, ca o barcă pe valuri, ajung de le dominează, îndeplinesc meniri pregătite pe îndelete, de veacuri, construesc, şi dispar. Iar după ei scepticii şi cei obicinuiţi să se gândească de zeci de ori până să se hotărască odată, se minunează, le analizează imperfecţiile, lipsurile, nepregătirea, şi nu pot să priceapă cum de au reuşit.

Un astfel de constructor a fost şi Eliade. Când vine el, atâtea sânt de făcut şi atât de puţine puteri dispuse să le facă, încât nu e domeniu în care să nu fie nevoit să se avânte, cu încrederea de care vorbeam mai sus, cu candoare, cu certitudinea că va reuşi. In toate direcţiile vom găsi mâna lui, aici trăgând brazde în terenuri virgine, dincolo rechemând la o viaţă nouă ceea ce de mult părea în agonie.

Acţiunea este elementul în care el se simte trăind cu puteri multiplicate. Toată contemplaţia sterilă este streină firii sale. El este creat pentru faptă.

Şi totuşi omul acesta, care a făcut de toate: a fost profesor, autor de cărţi didactice, trăducător de literatură morală pentru cultivarea poporului, autor de opere literare, editor, om politic, ministru şi locotenent domnesc, publicist şi polemist în

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

streinătate, deputat, fondator de bănci şi de societăţi anonime, a fost mai ales un *jurnalist*, un jurnalist de rasă, în adevărata accepţiune a cuvântului. Pentru acest rol îl pregătise şi calităţile şi defectele sale. Erà o fire impresionabilă, cu reacţiuni repezi, puternice, făcută pentru luptă şi căutând-o cu plăcere. Cu o cultură multilaterală, cu bogate cunoştinţe, nu iubeà atât o pricepere adâncă a lucrurilor, cât o prezentare a lor în chip strălucit, într'o lumină care să impresioneze pe cetitor. Erà superficial, dar ştià de toate. Polemist redutabil, aveà în tolba sa tot felul de săgeţi. Se făceà când duios [1], când ironic, împungând aici, dând cu biciul dincolo, uneori chiar cu ciomagul, posedând apoi un stil colorat, viu, ceva din bonhomia ţăranului, mânuind proza, versul indignat al satirei sau pe cel usturător al fabulei, pornind de la evenimentele zilnice, aşa cum se cuvine unui jurnalist.

Toată activitatea lui publicistică ne arată că posedà în cel mai înalt grad calitatea de a se încălzì repede, dar trecător, pentru ceea ce pasionà opinia publică; de a fi un ecou sonor şi amplificator al credinţelor ei; de a ţineà continuu deşteaptă atenţia cetitorilor asupra aceleiaşi chestiuni, revenind asupra ei cu puteri înnoite, variind la infinit acest „ceterum censeo" până ce el se infigeà ca un cuiu în mintea tuturor, exasperând pe unii, convingând pe alţii, nelăsând pe nimeni indiferent.

Necruţător pentru duşmani, cu toată forţa temperamentului său, trădată de altfel de înfăţişarea lui fizică de om puternic, osos, cu pometele ieşite [2] — ceea ce făcuse pe Regnault să-l compare cu un Tătar — el se năpusteà asupra lor, tot protestând

[1] Că acest stil erà voit, se vede din scrisoarea pe care o trimite, la 6 Maiu 1850, Românilor din Brusa (*Scrisori din Exil*, *op. cit.*, p. 23) în care le spune că, pentru a atrage atenţia streinilor asupra noastră, ar fi trebuit să adopte toate formele: patetică, voioasă, satirică, didactică, istorică, politică, filosofică, dramatică, literară, ceea ce nu e decât o formulă cuprinzătoare a scrisului lui.

[2] Pentru că venì vorba de portretele lui Eliade, o imagine a lui, de la vârstă de 19 ani, se găseşte în posesiunea d-lui I. I. Heliade Rădulescu şi a fost reprodusă în *Literatura şi arta română* din 1902, anul VII, p. 465. Ce este impresionant în acest tablou, în care trăsăturile au o dulceaţă pe care o vor pierde cu timpul, sânt ochii mari, albastri. Este interesant de ştiut că marele gravor romantic, *Celestin Nanteuil*, prieten cu Eliade, i-a făcut portretul în litografie şi că sculptorul Etex, care desemnase tabloul alegoric reprodus în *Souvenirs*, îi făcuse un medalion. Etex erà un artist stimat, care a executat un grup la arcul de triumf Etoile. Ar fi bine să se caute imagina lui Eliade la 50 ani, făcută de aceşti doi mari artişti. Cf. *Scrisorì din exil*, p. 208, scrisoarea din 20 Ian. — 2 Fevr. 1853.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

de intenţiile lui pacinice. Şi nu-şi lăsă adversarul liniştit, urmărindu-l ani, decenii chiar, cu o ură persistentă, fertilă în resurse, până nu-l vedeà doborît. Ruşii, partidul naţional, duşmanii politici, duşmanii literari nu scăpară nici odată de împunsăturile, de sarcasmele, de loviturile lui de maiu[1].

Rolul lui în presă este colosal până la 1848, când *Curierul românesc* este suspendat.

Dar despre activitatea sa de jurnalist, care abià începe, ne vom ocupà mai târziu.

In 1838 publică *Regulele sau Gramatica poeziei, traduse în româneşte de I. Eliad.* E o carte instructivă căci ne dă cheia preferinţelor sale literare, care multă vreme nu vor varià, cu toate aparenţele contrare.

Se prezintă ca un mic manual, tipărit probabil după manuscriptul care îi servise la lecţiile făcute în clasele superioare. E tradus din franţuzeşte şi cuprinde regulele poeziei culese din cursul lui Lévizac, preot emigrat la Londra în timpul Revoluţiei, mort în acest oraş.

Cartea o compusă, mai neglijent decât Gramatica din 1828, după: *Etudes de littérature, d'histoire et de philosophie, extraites de nos meilleurs ouvrages par M M. l'Abbé de Lévizac et Moysant, conservateur de la Bibliothèque de Caën, et rédigées, sur un plan entièrement neuf, plus simple et plus méthodique, par un ancien professeur à l'Académie de Paris* (Jean Pierre Gallais, Paris, 1812).

Aceste studii în două volume sânt o prescurtare a altor patru volume publicate tot de Jean Pierre Gallais în 1807, supt titlul: *Cours de littérature française extrait de nos meilleurs auteurs,* de Lévizac.

Eliade nu traduce nimic din primul volum, care se ocupà de istorie, de filosofie şi elocinţă; iar din volumul al doilea, al cărui început este de asemenea lăsat la o parte, el nu uti-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Cf. poezia *Ingratul* din *Curierul de ambe sexe* I, p. 73, în care Gr. Alexandrescu, pentru o vină a cărei explicaţie o aveam în ultimele versuri:

Să urlì de turbare când ţi-or cădeà blesteme
A două inimi calde ce tu le-ai dezunit

este tratat de: născut de a fi slugă, crescut din desfrânare

Copil fără ruşine, din rămăşiţi hrănit
Slugarnic la mari case, deprins la îmbuibare, etc.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

lizează decât partea teoretică, mult mai redusă, neglijând cu totul exemplele. După prefață, care este a lui însuși și pe care o iscălește, avem o „introducere" „pentru duh, geniu, gustŭ și talentŭ" luată de la Lévizac (pag. 110, vol. 2), apoi definițiile și considerațiile teoretice despre poezie în genere (pag. 115—123 la Lévizac), poezie epică (ibidem, pag. 143—146), poezie dramatică (ibidem, pag. 185—189), poezie didactică (ibidem, pag. 225—228), poezie descriptivă (ibidem, pag. 295—299), poezie lirică (ibidem, pag. 331—335), poezie satirică (ibidem, 369—371), poezie pastorală (ibidem, pag. 424—429) și, lăsând la o parte fabula și apologul, poezia fugitivă (ibidem, pag. 462 sq.). Textul românesc reproduce textul francez ad litteram, afară de câtevà pasagii în care frazele considerate ca mai puțin importante sânt lăsate la o parte.

Ne putem închipui care erau părerile în literatură ale unui preot emigrat, arhiconservator. El se bazează mai ales pe extrase din Marmontel, celebrul autor al *Povestirilor morale* și al unor anoste tragedii — printre ultimele incarnații ale teatrului clasic — pe La Harpe, pe Voltaire și pe *Arta poetică* a lui Boileau.

Toată formația literară de până atunci a lui Eliade, și în școalele grecești și în cele românești, trebuià să aibă ca efect o puternică admirație pentru clasicismul atât greco-latin, cât și francez. Elenește, învățase Eliade bine; latinește, mult mai puțin. Cunoașteà însă ce erà mai însemnat în ambele literaturi, din cea latinească prin traduceri. Literatura franceză clasică, nici ea nu-i erà necunoscută, măcar în unele opere esențiale. Fusese impregnat de spiritul ei, de estetica ei, prin școală. Pe Boileau îl admirà mult, îi traduce cântul prim din *Arta poetică*, și-l traduce frumos. De câte ori va veni vorba de o operă literară, ea va fi apreciată după canoanele cu care se obicinuise atunci.

Această mică gramatică poetică conține în esență, cum am văzut, tot ce erà nevoie să știe cineva „bien pensant", după concepția tradiționalistă, în materie de estetică literară: împărțirea literaturei în genuri; despărțirea acestora în genuri importante (*les grands genres* ale clasicilor) și genuri mai puțin importante (*les petits genres*); regulele ce trebue să prezideze la compunerea unei opere literare, cum și faimoasele trei unități, pe care a trebuit să le recunoască până și Voltaire (care i se părea lui Eliade un mare revoluționar în materie de literatură) „unul

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

din cei care au scris mai mult împotriva despotismului regulelelor"[1].

Aceste idei vor fi pentru Eliade literă de evanghelie ori de câte ori va aprecià literatura, ceea ce se întâmplă de altminteri destul de rar; de asemeni în articole de complezenţă, în care se simte lauda cu ori ce preţ, ca în anume critice despre Asachi, C. Negruzzi sau Iancu Văcărescu, ori în articole de blam, aprige, subiective, scrise pentru a distruge pe un autor, faţă de care are cine ştie ce duşmănie[2].

Târziu, după 1860, vom mai întâlni încă în Issachar fraze ca aceasta: „Doritorii de a se instruì în literatură vor puteà ceì pe La Harpe"[3], cunoscutul critic de şcoala clasică. Tot acolo[4] Eliade va cità, ca pe o autoritate incontestabilă, pe Marmontel.

Idealul lui literar este imitarea naturei, acel: „Que la nature donc soit votre étude unique" al lui Boileau, iar scopul, moralizarea.

Va spune acest lucru ori de câte ori va venì ocazia[5], şi ne aducem aminte, că nici clasicii nu doreau altceva.

Va mai da apoi autorilor sfatul ca „sujetul să se poată aplicà la tot omul, în tot locul şi în tot veacul"[6], ceea ce este iarăşi unul din punctele esenţiale ale crezului clasic.

De altminteri el este departe de a aveà, mai ales atunci, despre „clasic şi romantic" noţiunea clară pe care o avem astăzi. In *Curierul de ambe sexe*[7] ne spune: „Acesta va să zică clasic ca obiceiurile, gustul, portul, persoanele, caracterul şi însuşi limbagiul să fie istorice, să semene cu ale veacului şi locului în care se socoteşte scena . . ." Noi însă ştim că introducerea coloarei locale este una din tendinţele romanticilor.

O singură dată Eliade s'a pronunţat hotărît şi cu indignare contra artei clasice, după lectura şi supt impresia *Geniului*

---

[1] I. Eliade, *Regulele sau Gramatica Poeziei*, p. 32. Eliade însă nu e contra lor.

[2] Deşi în stadiul asupra traducerii lui Omer va spune, în 12 Fevr. 1837: „Nu e vremea de critică, copìi, e vremea de scris, şi scrieţi cât veţi puteà şi cum veţi puteà, dar nu cu râutate; faceţi, iar nu stricaţi, că naţia primeşte şi binecuvintează pe cel ce face, şi blestemă pe cel ce strică" (p. 18).

[3] I. Eliade R., *Echilibru între antiteze*, p. 189.

[4] *Ibid.*, p. 190.

[5] *Cf. Gazeta Teatrului Naţional*, explicaţiile date cu privire la poeziile sale *Serafimul şi Heruvimul* şi *Visul*, 1836, p. 38. De asemenea *Echilibru*, p. 360 etc.

[6] Tot în *Gazeta Teatrului*, p. 38.

[7] *Curierul de ambe sexe* II, p. 285.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

*Creştinismului* a lui Chateaubriand[1], în Noemvrie 1868, spre sfârşitul vieţii sale. După ce vorbeşte de regulele instituite de clasici, ne spune[2]: „A trece peste acèle reguli spre a scăpà de imitaţiuni (cum făceau clasicii) şi a devenì original se consideră ca o erezie în *republica despotică* a literilor". Clasicismul este o *„şcoala tipicală"*.

Tot acel capitol este inspirat, tradus aproape, după Chateaubriand, pentru a culminà în această consideraţie cu totul neaşteptată la Eliade: „Nimic n'ar fi mai rece, mai fără viaţă de cât o epopee, luându-se cinevà după regulele lui Boileau (la care Eliade să închinase până atunci), narând ceea ce însuşi nici simte, nici crede"[3]. „Francezii urmară până la începutul acestui secol preceptele învechite ale unei şcoale ce nu puteà produce nimic de original"[4].

Incà din *Biblice*[5] el ne făcuse un portret al poetului „în momentul când versurile scapă din acel cămin empirean cărui îi zicem inimă", foarte asemănător cu imagina „poetului inspirat", posedat de demonul poeziei, aşà cum şi-l închipuiau romanticii[6].

Insă, afară de excepţiuni, care se explică prin celebritatea modelului, cum erà cazul lui Byron sau Lamartine despre a căror originalitate, faţă de literatura trecutului, Eliade nu prea erà conştient, ori de câte ori a tradus, a tipărit sau a îndemnat pe alţii să traducă, el s'a adresat de preferinţă clasicilor.

Şi aceasta pentru simplu motiv că diferenţa pe care o simţim azi între un fel şi altul de literatură, atunci ori se vedeà mai puţin, ori oamenii nu deveniseră încà conştienţi de ea[7].

---

[1] I. Eliade, *Curs întreg de poesie generale*, Vol. II (Epicele), p. 41.
[2] *Ibid.*, p. 18.
[3] *Ibid.*, p. 35.
[4] I. Eliade, *Epicele*, vol. I, p. 40.
[5] I. Eliade R., *Biblicele*, p. 147.
[6] Este de observat că Eliade, extraordinar de duşman la aceasta epocă al dreptului divin al regilor, este cu totul convins de dreptul divin al artiştilor, ceea ce este încà un fel romantic de a concepe lucrurile.
[7] In această privinţă I. Voinescu II publică un articol foarte instructiv în *„Gazeta Teatrului Naţional"*, p. 15 sq. După ce ne spune că teatrul este mai nou decât şcoala clasică, adaogà: „Poetul, ca să fie nou, primeşte să fie şi stravagant. Byron, Lamartine, V. Hugo şi alţii, (ar fi fost cam încurcat să ne spune care alţii) săturându-se de vechiturile poeziei clasice, au scos la modă *romantismul*". Ei însă sânt tot *clasici* „căci n'au ieşit din drumul dreptului cuvânt şi al gustului, pe care l-au deschis cei vechi". Colson, care ştià mai bine ce este romantismul, dar nu-l iubeà, va spune (*op. cit.*, p. 188) vorbind de tinerii literaţi români: „Ils donnent même une fausse direction aux idées Valaques, en adoptant les vices de l'école romantique".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Dacă cinevà i-ar fi spus lui Eliade că erà o mare, o foarte mare deosebire, între acel Lamartine, ale cărui opere le traduceà cu plăcere, dar slab, ori între Byron tradus de acelaşi Eliade, după ediţiile franceze [1], şi celelalte opere literare, admirate de el cu o dragoste sinceră, poate, dar în care intrà şi o bună doză de reminiscenţe şcolare, ar fi fost foarte surpins. Pentru el şi pentru mai toţi, erau mari şi cei de care profesorul le vorbise cu entuziasm în clasă, şi cei a căror reputaţie se luptase cu distanţele şi străbătuse până la Dunăre: Hugo, Lamartine sau Byron.

Ecoul luptelor literare, aprige, violente în Franţa, ajungeà la noi slăbit, şi pentru a le puteà pricepe, ar fi trebuit o familiarizare cu limba, cu ideile şi cu civilizaţia franceză, alta decât cea pe care o puteà aveà un Român, pe acea vreme, chiar cu preocupările culturale ale lui Eliade.

Ceea ce este mai surprinzător e că acest admirator al clasicităţii, poate şi pentru că nu şi controlase şi cercetase admiraţiile, ci le primise, oarecum, de-a gata, erà ca temperament un desăvârşit romantic.

Noţiunele de clasic şi romantic se aplică aproape exclusiv în domeniul artei. Pictorii, sculptorii sau literatorii, care admiră antichitatea şi se inspiră de la ea; care consideră raţiunea ca o auxiliară indispensabilă a inspiraţiei; al căror ideal, trecând peste timp şi spaţiu, se impune omului de totdeauna în ce are el mai adânc şi mai profund omenesc; care dau o mare atenţie formei, echilibrată, armonică, conformă unui canon de frumuseţe găsit şi formuiat de Greci şi transmis generaţiilor următoare; şi care nu sânt streini de teoria că ori ce operă de artă trebue să aibă scopul de a ne face mai morali, căci ce e frumos este neapărat şi bun, toţi aceşti artişti se numesc clasici. Norma lor supremă e raţiunea şi armonia, ordinea, dispariţia asperităţilor şi originalităţilor prea marcate.

Dar acest fel de a vedeà lumea, de a o simţi şi redà, nu este particular artei. El e mai evident în artă, pentrucă ea ocupă un aşa de însemnat loc în preocupările societăţii şi pentrucă mulţi critici şi esteticiani s'au încercat să-i analizeze domeniul,

[1] In momentul în care Eliade traduce pe Byron existau în franţuzeşte două traduceri din marele poet englez: una de A. Pichot, din 1822—1825 şi altă de Paulin Paris, din 1830—32. Este probabil că cea de a doua nu pătrunsese încă la noi în Principate.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

concepţia şi procedeele. In realitate nu există numai artişti clasici, ci şi politicieni, oameni de ştiinţă, financiari şi industriaşi clasici. Este în primul rând o chestie de temperament, o predispoziţie naturală, care poate fi foarte mult favorizată sau impiedecată de educaţie şi de mediu, dar care e preexistentă acestora. In majoritatea cazurilor, cei cu o personalitate trecând peste mijlocie, ne naştem clasici sau romantici.

Iar dacă în anumite epoce avem impresia unui consens universal, este pentru că împrejurările au favorizat mai mult un fel de a fi decât altul, punând în evidenţă ce se potriveşte cu moda; pentrucă privim lucrurile mai mult la suprafaţă; pentrucă mulţi, marea majoritatea, sânt naturi sugestionabile ce merg încotro îi duce curentul. Studiind lucrurile mai cu atenţie s'ar vedeà însă toată nerăbdarea unora de a se liberà de un curent sau altul, toată revolta lor surdă, toate izbucnirile unei personalităţi independente, greu stăpânite. Sânt romantici ai clasicismului, după cum sânt clasici ai romantismului.

Dacă trăsătura fundamentală a clasicului este raţiunea, a romanticului este sentimentul. Un romantic va fi în general contrariul portretului ce am făcut mai sus despre clasic. El va aprecià în primul rând libertatea, dreptul de a fi Tu insuţi, de a te exprimà întreg şi fără ocol. Pentru a da şieşi şi altora impresia că nimic nu-l constrânge, romanticul va exagerà semnul extern al libertăţii: gesturile, vorba, expresiile, costumul, manifestările în societate. Va înţelege şi libertatea altora, va luptà contra tiràniei, ori de unde ar venì, şi va fi aprig apărător al celor impilaţi. Toţi merità să trăiască, căci tot e bun ce-a ieşit din mânele Creatorului. Concepţiei clasicului de multe ori desamăgit despre om şi gândului acestuia rece, îndelung, asupra mizeriilor şi imperfecţiunilor semenilor noştri, adesea îi va opune un optimism încrezător în bunătatea omului. De aici dragostea pentru toate popoarele, pentru toate clasele sociale, ajutorul entuziast pentru ajungerea lor la libertate, întoarcerea privirilor spre popor, simpatia pentru el, acel umanitarism duios, puternic, impresionant, care a găsit o formulă genială în oda lui Schiller şi simfonia IX a lui Beethoven: Seid umschlungen Millionen, Einen Kuss der ganzen Welt.

Toată prima parte a secolului XIX, cel mai romantic dintre epocele istorice, cel mai arzător, mai vulcanic şi mai hao-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

tic, este în funcţie de acest fel de a concepe viaţa şi societatea. Sentiment şi credinţă în locul raţiunei şi scepticismului; expresivul, nu frumosul; grandiosul, nu armoniosul; bogăţia elemetelor, chiar supt formă desordonată, în locul ordinei sărăce.

Mărimea unui suflet se va măsurà nu după facultatea lui de a se înfrânà, de a-şi canalizà mijloacele într'o direcţie determinată, ci după impetuozitatea manifestărilor, după multilateralitatea lor, după intensitatea simţirii.

După cum spiritul clasic nu l-am întâlnit numai la artişti, ci în multe ramuri de activitate, tot aşa şi felul de a fi al romanticului nu este propriu artistului. El poate fi întâlnit şi la oamenii de stat, la generali, la reformatori, la filosofi, la financiari, economişti, la oameni de ştiinţă.

In acestă grabă de a reformà lumea şi dorinţă de a transformà cât mai repede răul în bine, nu se vor mărginì oamenii la o sferă de activitate, la cercul restrâns pentru care s'au pregătit în tinereţa lor. Vor face de toate şi se vor crede buni la toate, vor aveà o activitate fără plan, dar rodnică, vor trăì într'o vecinică agitaţie.

Acest portret se potriveşte de minune şi lui Eliade.

Iată pentru ce mi se pare că epitetul de romantic îi convine şi lui, cu toată educaţia clasică, cu toate preferinţele sale pentru reprezentanţii autentici sau de mâna a doua a acestei şcoli literare.

Digresiunea ce am făcut erà necesară spre a lămurì pe de o parte contradicţia aparentă între preferinţele literare ale lui Eliade şi temperamentul său, pe de alta, spre a ne explicà activitatea şi influenţele ce sufere, mai ales după 1848.

* * *

*Aritmetica*, tipărită în 1832[1], este un manual tradus şi rezumat după *Matematica* lui Francoeur, cunoscut savant francez. Cartea lui Eliade are importanţă pentrucă ne arată osteneala ce el îşi dă să făurească în românește termenii de care aveau nevoe matematicile pentru a se puteà exprimà în limba noastră.

Acestea sânt manualele didactice tipărite de Eliad.

[1] I. Eliade. *Aritmetica lui L(ouis) B.(enjamin) Francoeur, tradusă şi pusă în lucrare în şcoala naţională din S-tul Sava de I. Eliad*, Buc. 1832.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

**Primele traduceri literare şi încercări originale ale lui Eliade. Teatrul Naţional şi Curierul de ambe sexe.**

Traducerea câtorva din Meditaţiile lui Lamartine[1] la care adaogă şi bucăţi originale, este anterioară, ca dată de publicaţie, *Gramaticei poeziei.* Dar aceasta a fost compusă ca manual de clasă, a circulat ca atare, o putem considerà ca mai veche decât traducerile din Lamartine şi poeziile lui Eliade. La acest om de acţiune, poezia, ca şi orice altă formă de literatură curată, nu este pornită din'r'o necesitate subiectivă de a se exprimà în versuri sau în altfel, ci o nevoe de ordin practic şi imediat[2].

Acest lucru se poate spune despre toate poeziile lui, şi din această epocă, şi de mai târziu, fie ele poezii ocazionale, mici bucăţi „fugitive", foiletoane pentru *Curierul românesc* sau lucruri pregătite pentru adaosul literar al Curierului, piese pentru primul teatru românesc, etc.

Bucăţile cu adevărat inspirate sânt rare[3], iar momente ca al *Sburătorului* sânt unice în opera artistică a lui Eliade. Restul este sau literatură muncită, — atunci când e vorba de ode sau de poezii onomastice şi epitalamuri, sau una plină de vervă, de duh chiar, în versuri uşoare, săltăreţe, când e vorba de fabule. Ca exemplu din primul fel avem oda în cinstea Ruşilor[4], atât de amar regretată de autorul ei, sau cea asupra păcii de la Adrianopol[5], anostul prolog la serbarea numelui prea înălţatului nostru

[1] Este de remarcat admiraţia constantă pe care Eliade o are pentru Lamartine. In toată acţiunea lui din prima perioadă a revoluţiei de la 1848 este preocupat de ceea ce Lamartine făcuse în Franţa şi îl ia de multe ori de model. Faimosul „Respect la persoane, respect la proprietate" nu e altceva decât o variantă a strigătului de „Vive la République, vive la Propriété" pe care lucrătorii francezi l-au scos, la Hôtel de Ville, la îndemnul lui Lamartine. Cf. Proudhon, articolul din 25 Aprilie 1848 în *Oeuvres complètes*, vol. 6, *Solution du problème social*, p. 147—148.

[2] In scrisoarea, pe care o trimite lui C. Negruzzi în 27 Iulie 1836 (*Convorbiri lit.* XII, p 305). Eliade ne spuse: „După limba ştiinţelor (prin operile lui de şcoală, cu caracter ştiinţific) a urmat formarea limbei inimei sau a simţimintelor". A tradus pe lord Byron şi pe Lamartine ca să vadă „cât este limba destoinică să exprime idei aşa de frumoase, înalte şi pline de sentiment".

[3] Din această categorie, în afară de admirabilul *Zburător*, mai fac parte câteva strofe din *Serafimul şi Heruvimul*, anume părţi din *Căderea Dracilor*, *Oda la Schiller*, câteva bucăţi scurte, în legătură cu viaţa sa intimă, poate chiar câteva strofe din *O noapte pe ruinele Târgoviştei.*

[4] I. Eliade, *Meditaţii poetice dintr'ale lui A. de la Martine, traduse şi alăturate cu alte bucăţi originale*, 1830, p. 103.

[5] I. Eliade, *Culegeri din scrierile lui I. Eliade de proză şi de poezie*, p. 63. Buc. 1836.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Domn Alexandu D. Ghica[1], sau încă Anul 1839, August 30. Totuşi, ca să nu fim nedrepţi, ar trebui ca şi aceste versuri să le comparăm cu ceea ce se publică atunci în *Foaia pentru minte* din Ardeal de poeţi din ţară de la noi, pentru ca să vedem până unde poate merge mediocritatea omenească[2].

Versurile originale ce însoţesc traducerile au şi ele un vag aer romantic — mai mult încă cele următoare, publicate în 1836 — inspirat mai ales de Lamartine. De altminteri am impresia, poate nedreaptă, că mulţi poeţi n'a cetit Eliade în viaţa lui. In orice caz, lirica contemporană lui, inclusiv Hugo şi Lamartine în partea cea mai mare a operei lor, nu-i erà cunoscută.

N. Apostolescu, în dorinţa de a găsi o cât mai puternică, influenţă a romanticilor francezi asupra poeziei române, ne spune[3], că o *Noapte pe ruinele Târgoviştei* este imitată după Ischia lui Lamartine, iar *zburătorul* „doit de beaux traits non seulement à Lamartine, mais aussi à Chateaubriand", chiar şi unui oarecare Th. Gray, după care Chateaubriand s'ar fi inspirat în les Tombeaux Champêtres, imitat apoi de Eliade[4].

Aceste afirmaţiuni mi se par gratuite. Eliade datorează mult, multora, şi va datorà încă şi mai mult în operile lui viitoare, dar este el însuşi în aceste două poezii, cum se va convinge oricine va cetì Ischia[5] în care, în afară de un apus de soare în primele două strofe — şi în câte poezii nu se descrie un apus de soare — nimic nu e comun. Iar cât despre *zburătorul* este greu să concepem ceva mai românesc. Nu e destul că în două bucăţi să se vorbească de turmele care coboară seara, în sunete de tălăngi, de cirezile de vite ce se întorc acasă, pentru a trage concluzia că una este imitată după ceealaltă.

Eliade singur despre poezia *La moartea lui Cârlova*, publicată în cea de a doua culegere de versuri, din 1836[6], ne spu-

[1] *Ibid.*, p. 75.

[2] Versurile lui Eliade pentru 30 August 1839 sânt publicate în *Curierul de ambe sexe* II, p. 234; cele din *Foaia pentru minte* din 1841, p. 399 sânt de Pitarul H. Iozniade din Craiova şi sânt intitulate: Dialogul între Riga Despadi (*sic*) cu Dama de Caro.

[3] N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine.* Paris, Champion 1909, p. 72 şi 73.

[4] In introducerea operei sale, p. XII, Apostolescu adaogă, cu privire la *zburătorul*, pe V. Hugo, Alex. Dumas şi Alphonse Esquiros ca inspiratori ai lui Eliade.

[5] Lamartine, *Secondes Méditations poétiques* (a II-a meditaţie).

[6] I. Eliade, *Culegere* etc. (*op. cit.*) p. 57 „imitaţie din De la Lamartine".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

sese că e imitată după Lamartine, *Le poète mourant*[1]. Dar acest lucru nu e adevărat decât cu mare aproximaţie, căci în afară de câteva epitete, de câteva comparaţii şi de un vers tradus ad litteram:

Celui (le luth) des séraphims va frémir sous mes doigts,

toată bucată este a lui Eliade.

In schimb *Corbul şi vulpea*, trecută în Meditaţii la poeziile originale, este cunoscuta fabulă a lui La Fontaine[2].

***

In acelaşi timp cu publicarea ziarului său, Eliade căută să realizeze un alt punct din programul societăţii făcute la inspiraţia lui Dinicu Golescu.

Bătrânul boier murise[3], răpus de una din epidemiile ce nu mai conteneau în nenorocita noastră ţară, fără să fi avut satisfacţia de a vedeà înfăptuindu-se un teatru românesc, în capitala ţării.

El nu va luà fiinţă decât în 1833, la stăruinţele unui alt boier democrat, Ioan Câmpineanu, ajutat foarte mult de Eliade şi Aristia. In aşteptarea acestui teatru Eliade traduce pe Mahomet al lui Voltaire. Piesa ar fi trebuit să se reprezinte încă din 1832, dar nu vede lumina scenei, ca prim spectacol, împreună cu puţină muzică, al şcoalei Filarmonice, decât în 29 August 1834[4]. Pregătită mai bine de un an[5], reprezentaţia este amânată din pricina unui paşă turcesc, venit la Rusciuc, care ar fi putut fi nemulţumit să vadă pe întemeietorul mahometanismului batjocorit în Principate[6].

O altă traducere din Voltaire, „Brutu", va fi publicată numai după moartea lui Eliade[7].

---

[1] Lamartine, *Secondes meditations* (V-a meditaţie).

[2] Ce mare stimă aveà Eliade pentru trăducători se vede din articolul său *Despre poezie*, publicat în *Curierul de ambe sexe* II, p. 288, unde ne spune, că „a traduce versuri, este mai greu decât a compune".

[3] In toamna anului 1830. Eliade îi face cu această ocazie o cuvântare funebră, publicată de *Curierul românesc* din 9 Oct. 1830.

[4] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, vol. I, p. 147.

[5] Vaillant, *La Romanie* II, p 369. „Apres 18 mois d'étude le Mahomet d'Eliade est joué avec un succès inespéré, et ce jour-là est un jour de fête". Cf. T. Burada, *Cercetările asupra şcoalei filarmonice din Bucureşti* (*Convorbiri lit.*, XXIV, 1890, p. 13, nota 1).

[6] Traducerea este corect făcută. Ea se poate ceti şi azi cu plăcere.

[7] I. Heliade Rădulescă, *Curs de poezie generală. Dramaticele. Brutu Tragedie în cinci acte după Voltaire.* Scriere posthumă. Fascicula I. Buc. 1878.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Mahomet este urmat, în 1832, de două povestiri din Marmontel: *Bărbatul bun* şi *Femeia cum sânt puţine*[1], ambele dedicate Doamnei şi Domnului Ştirbei, pentrucă formau o familie model[2]. După o serie întreagă de traduceri din Byron, în 1835 el publică *Amfitrion* de Molière[3], tot pentru reprezentaţiile societăţii Filarmonice. *Amfitrion* face parte dintr'o grupă întreagă de piese de Molière traduse în acea vreme şi destinate tinerilor actori din trupa română, care jucau bucuros operile marelui comic francez, foarte apreciate de publicul bucureştean[4].

Dacă acestor traduceri vom adăogă lunga listă a celor din *Curierul de ambe sexe* de la 1836 încoace, unde, cu mici excepţiuni în periodul V şi VI, nu se publică decât literatură franceză, vedem că Eliade, în anii formaţiunii sale intelectuale, a trăit aproape exclusiv în contact cu literatura şi cu ideile franceze.

Deşi, pentru motive dictate de exigenţele meseriei de ziarist, el se adresă obicinuit unor autori de a doua şi a treia mână — cei care făceau foiletoanele gazetelor importate din Franţa — totuşi literatura franceză este pânea lui zilnică, şi toate cunoştinţele nouă pe care le dobândeşte îi veneau prin şi de la această limbă.

Vom publica, cu altă ocazie, o listă completă a autorilor francezi traduşi în *Curierul de ambe sexe*. Câteva bucăţi merită de pe acum o menţiune specială. Ele ies din cadrul foiletoanelor obicinuite, scrise numai pentru a produce o distracţie trecătoare, şi, sau au direct în vedere instruirea cetitorului, ca acèle articole de critică cu privire la literatura clasică şi articolele de educaţie sau de filosofie, răspândite mai ales în periodul III şi V, ori vor să facă cunoscut pe un autor prin traduceri mai lungi, — cum ar fi cazul cu Byron, Alex. Dumas sau Chateaubriand — ori sânt un pretext pentru Eliade ca să-şi spună anume păreri, la care ţine în special. Din ultima categorie este bucata pe care în mod arbitrar o întitulează *Scrisoarea unui tată către*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] *Bărbatul bun*, din povestirile morale ale lui Marmontel. *Femeia bună*, din povestirile morale ale lui Marmontel.

[2] In operile publicate după 1848, ori decâte ori va veni vorba de familia lui Barbu Ştirbei, va spune tocmai contrariul.

[3] I. Eliade, *Amfitrion*, comedie în trei acte de la Mollier (*sic*), Buc. 1835.

[4] Cf. G. Oprescu, *Molière în România*. Dacoromania, anul II. (1921—1922), p. 554 sq., Cluj 1922.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

*fiul său*[1], după *Le lis dans la vallée* al lui Balzac. In realitate este scrisoarea Henriettei. eroinei, iubita, cam în vârstă, a lui Felix, către acesta, spre a-i da sfaturi cum să considere lumea şi să se poarte în societate. Eliade nu vrea să păstreze ceea ce erà supărător, dacă nu imoral, în situaţia eroilor lui Balzac şi o dă ca venind de la un tată către fiul său inexperimentat. In acelaşi timp, adaogă câteva idei care îl preocupau, şi cum nu puteà publicà în întregime lunga scrisoare din romanul lui Balzac, el o dă în părţile esenţiale, legate între ele prin câteva fraze ale sale.

Pasagiile venite de la Balzac şi cele ale lui proprii se întretaie dând un tot interesant de idei nu totdeauna concordante. Ideile lui Eliade se resimt de oarecare influenţă a lui Rousseau. Aşa el ne vorbeşte de contractul ce face omul cu societatea intrând în mijlocul ei, de tirania ce această societate exercità asupra noastră, pentru că „societatea din ziua de astăzi doreşte pe om slugă mai mult decât îl plăteşte". Până când „se vor pune alte temeiuri mai drepte societăţilor, noi, care trăim într'însele, trebue să primim cu bucurie poverile lor, ca să ni se pară mai uşoare". Pasagiul despre educaţie este tot al lui Eliade Astfel se continuă până la fine: un pasagiu din Balzac, un altul de legatură de la traducător, trecând peste o parte, plină de poveţe evanghelice, tot a acestuia. Ce este interesant în foileton este grija cea mare şi atracţia ce Eliade simţeà pentru ohestiunile sociale, cum şi faptul că el inclină spre o concepţie destul de înaintată a rezolvirii problemelor de această natură.

## Epoca de maturitate.

### Eliade ca teoretician al Paralelismului.

In perioada care merge de pe la anul 1837 până la 1840, o revoluţie se petrece în ideile lui Eliade. Ea se traduce în fapt printr'o desfacere aproape duşmănoasă de Franţa şi printr'o din ce în ce mai mare dragoste de limba italiană. Deşi traducerile din *Curierul de ambe sexe* continuă să fie luate aproape exclusiv din foile pariziene, el manifestă totuşi cu privire la limba şi la ortografia română o atât de mare preferinţă pentru Italieni, încât este evident că, pentru un timp cel puţin, el nu va mai

[1] *Curierul de ambe sexe I*, p. 49 sq.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

continuà drumul ce parcursese până atunci, ci va face o schimbare de direcţie.

Tot atunci apar aluziuni puţin amabile la adresa celor care se formaseră supt influenţă franceză; atacuri directe la cultura la care se închinase până atunci; planuri şi propuneri pentru modificarea programelor şcolare şi a bazei învăţământului secundar; o întreagă serie de articole şi publicaţii de caracter filologic şi lingvistic, pentru a explicà acea apropiere de limba italiană, a recomandà ortografia pe care el o credeà cea mai nemerită, şi a o justificà. Aceste lucruri nu erau întâmplătoare.

Şi pentrucă este aşa de mare deosebire între ceea ce el gândise în trecut şi ceea ce gândeşte la aceasta epocă, deşi schimbarea nu intervine în chip brusc, ci ea se poate urmări în evoluţia ei, într'un interval de câţiva ani, am crezut nemerit să consider că o perioadă din viaţa lui Eliade s'a terminat, şi că o alta începe. Am numit-o pe această din urmă perioada maturităţii de gândire şi de producţie a lui, nevoind să zic cu aceasta că omul care arătase o precocitate aşa de surprinzătoare în copilărie şi adolescenţă, care dase dovadă de o energie şi o bărbăţie deosebită, de iniţiativă, de bun simţ, de cultură întinsă, în timpul tinereţei, ar fi avut nevoie să se apropie de patruzeci de ani, spre a fi el însuşi. Toată evoluţia lui de până atunci se efectuase însă fără lacune. In preajma anului 1840 apare această schimbare decizivă, care răstoarnă cele mai intime păreri ale lui, de care depindeau, sau în funcţie de care se găseau, mai toate celelalte, părerile în legătura cu limba patriei şi cu scrierea ei.

De unde provine această schimbare?

Antipatia pentru Franţa erà cauza sau efectul părerilor filologice?

Este greu să o ştim exact. Eliade, aşa de vorbăreţ în alte împrejurări, asupra acestei chestiuni ne dă foarte incomplete lămuriri.

Credinţa în asemănarea cu totul excepţională a limbilor română şi italiană proveneà dintr'un raţionament bun, pornind de la o idee greşită. El îşi închipuià că din toate naţiile neolatine singurile care erau provenite din Romani curaţi erau Italienii şi noi. Dacă împrejurările ar fi fost identice, este sigur, zice Eliade, că limba noastră ar fi fost la fel cu cea italiană. Noi însă am trăit într'o stare de barbarie şi necultură pe care

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

n'o putem negà, pe când Italia a avut norocul să fie una din ţările cele mai civilizate ale Europei, iar limba ei o limbă cultivată de mai bine de şapte secole. Noi şi limba noastră ne găsim în stadiul în care erau Italienii înainte de apariţia geniilor lor mari, din evul mediu. Cultivându-ne am merge în mod fatal pe urmele Italiei, care însă ne-a luat înainte cu câteva sute de ani. Nimic mai logic deci decât să sărim peste epoca care ne desparte, să ne potrivim pasul după al ei şi să ne aducem limba, vocabularul şi ortografia, cât mai aproape de Italieni [1].

Aceasta este partea raţională din atitudinea lui Eliade. Ea se complică cu o parte sentimentală, foarte importantă când e vorba să ne explicăm părerile unui om aşa de impresionabil cum erà el.

De pe la 1820—1825 influenţa franceză în Bucureşti crescuse considerabil. Colonia Francezilor, puţin numeroasă, dar energică, cu vază, stimată de toţi, se mai înmulţise. Este destul să citim *Curierul românesc* din acea vreme ca să vedem cât de repede sporise numărul lor şi cât de felurite ocupaţii aveau.

In 1835 *Genilie*, în descrierea Bucureştilor, reprodusă după *Geografia* acestuia de *Foaia pentru minte*[2], ne spune că în capitala Ţării româneşti „limba franceză s'a făcut comună acum". In anul următor ştim că unul din profesorii şcoalei de declamaţie, cel de dans, erà un francez, Duport, iar trupa de comedie şi operă din Iaşi a lui T. Foureaux venea şi da reprezentanţii foarte cercetate la Bucureşti.

La 1 Iunie 1836 cetim [3] că doi Francezi „care au făcut un curs complet de studii în Franţa" vor să dea lecţii la noi. Iar câteva zile mai târziu un cofetar, tot francez, recomandă delicaţilor din Bucureşti „des glaces à la française" [4].

La 11 Septemvre 1836 [5], erau în Bucureşti două pensio-

[1] Cf. între altele scrisoarea către Marele Ban M. Ghica, prezidentul Eforiei şcolare, din *Foaia pentru minte*, 26 Mai 1840, în multe privinţe una din publicaţiile cele mai judicioase, mai bine scrise şi mai îndrăzneţ concepute din operile din acea vreme ale lui Eliade. Italiana, ne zice el, pentru toate celelalte limbi este o limbă, pentru noi „e dialectul românesc cel cultivat" (p. 179). Să învăţăm deci în şcoală „fără a sări pe scara progresivă a naturei", să începem cu limba italienească, care este „limba românească ce se cuvine unei minţi mature" (p. 181).

[2] *Foaia pentru minte* 1841, p. 227. Cf. şi pasagiul, citat din Cochelet, în nota 2 pag. 12 a studiului de faţă.

[3] *Curierul românesc* 1836, No 33.

[4] *Ibid.*, 1836, No. 38.

[5] *Ibid.*, 1836, No. 59.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

nate franceze pentru domnişoare. La 23 Octomvrie şi 2 Noemvrie librarii *Walbaum* şi *Weise* anunţă că au deschis un cabinet de lectură cu 10000 volume franceze şi germane[1] şi că au scos o gramatică pentru cei ce ştiu franţuzeşte şi doresc să înveţe româneşte[2].

Câteva zile mai târziu[3] profesorul Hnoghil fondează un pension cu limbile de predare franceză şi română.

In 1837 şi 1838 situaţia nu se schimbă. In 1838 profesorul *Repey*[4] din Iaşi vine la Bucureşti şi deschide un curs de literatură franceză. Erà un bun prieten al lui Eliade şi-i scrisese în repetite rânduri pentru a-l felicità de reprezentaţiile reuşite, date de elevii din Bucureşti, la Iaşi, cum şi de partea importantă ce luà la fixarea limbei române „ce se formà supt pana lui Eliade"[5].

Tot în acest an *Vaillant* îşi publică dicţionarul său „*Le dictionnaire universel de langue romone*", pe spesele statului, în urma unui vot al adunării naţionale[6].

Mai mulţi profesori, unul de vioară, Eugene Hette[7], altul de limba franceză, „le gouverneur des fils de M. de Barcanesco[8], îşi oferă serviciile lor. Iar la 1 Maiu 1838 „Lui Janeloni"[9] publică un anunţ pentru deschiderea unui pensionat. La 8 Iunie acelaşi an[10] se oferă publicului cetitor secţia franceză a bibliotecei naţionale, celelalte secţiuni neavând încă gata catalogul.

La 21 Iunie[11] Repey deschide şi el un institut, în timp ce în şcoalele statului limba franceză erà predată în toate clasele de „umanioare"[12] de *Aristia* şi un alt profesor francez. Succesul

---

[1] *Ibid.*, 1836, No. 70.
[2] *Ibid.*, 1836, No. 72.
[3] *Ibid.*, 1836, No 74.
[4] *România*, 1838, 4 Fevruarie.
[5] *Curierul Românesc* din 1836, No 60, p. 227 şi *Gazeia Teatrului Naţional* No 6. din 1836, p. 50.
[6] *Vaillant, op. cit.*, I. p. 400.
[7] *România*, 1838, Martie 28.
[8] *Ibid*, 1838, Aprilie 13.
[9] *Ibid.*, 1838, Maiu 1. E de observat că acest director al internatului de copii din mahalaua Batiştei, care îşi scrie numele franţuzeşte în 1838, în *Curierul de ambe sexe* III (deci prin 1842), p. 319, devine Luigi Gianeloni şi va face un curs de limba italiană, pe care Eliade îl anunţă cu laude, curs înfiinţat poate, chiar la rugăciunea acestuia. In orice caz atitudinea lui de filofrancez, apoi de italian, este paralelă cu cea a lui Eliade.
[10] *Ibid.*, 1838, 8 Iunie.
[11] *Ibid.*, 1838, 21 Iunie.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cursului lor a trebuit să fie mare, dacă judecăm după numărul de premiaţi la acest studiu [1].

In 1839 Sept. 30 consulul *Billecocq* scrie [2] *Mareşalului Soult* că un francez, *Couty*, ar dorì să fondeze un ziar în limba lui, *l'Echo du Danube*.

Este evident că o ţară în care pot trăì şi prosperà atâtea şcoli cu franceza ca limbă de propunere; în care, în şcoalele oficiale, limba franceză vine imediat în importanţă după limba patriei; în care nu poţi deschide un ziar fără să dai cu ochii de un Francez oferindu-şi serviciile; în care cofetarii, floriştii, librarii francezi sânt preferiţi altora şi se simte nevoia cărţilor franceze, cu zecile de mii, şi a ziarelor franceze, este o ţară de puternice legături culturale cu Franţa.

Erà un lucru ce bucurase pe Eliade până atunci.

El însuşi contribuise să se creeze această situaţie, răspândind în toate chipurile operile frumoase din literatura franceză. In 1837 chiar, în broşura *Despre traducerea lui Omer*, n'are decât cuvinte de laudă pentru distincţiunea limbei franceze, „limbă a inimei sau a sentimentului“ [3].

Puţin mai în urmă nu va mai vorbì tot aşà.

Intre numeroşii Francezi stabiliţi la noi erà natural să se strecoare câţiva aventurieri sau chiar persoane care, pentru un motiv sau altul, trebuiseră să părăsească Franţa. Imbrăţişaţi cu căldură de Români, ca orice Francez, ei izbuteau să înşele buna credinţă. Pare că este un făcut: în perioada dintre 1835—1840 avem a face cu un foarte mare număr de astfel de cazuri. *Billecocq*, fostul consul, deci persoană în măsură să fie bine informată, ni le citează pe cele venite până la biroul lui, pe lângă care ar fi putut fi şi altele, destul de păgubitoare reputaţiei Francezilor.

Avem mai întâiu pe pseudodoctorul *Marcille*, care nu se împacă de loc cu doctorul *Tavernier*. Acest Marcille, bigam şi falsificator de monede, dă mult de lucru consulatului în 1837 [4].

Tot atunci un profesor, *Ducasse*, îşi omoară elevul, la Giurgiu, pe când actori, cârnăţari, bucătari şi servitori, falsifi-

[1] *Ibid.*, 1838, 3 August.

[2] Hurmuzachi, XVIII, p. 753.

[3] I. Eliade, *Asupra traducţiei lui Omer*, 1837, p. 3 şi 12.

[4] Billecocq, *Le nostre Prigioni, op. cit.*, vol. I, p. 69

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cându-şi hârtiile de identitate, se dau drept profesori şi înşală oamenii [1].

Prin 1834 un servitor furase actele stăpânului său şi venise în România, unde luând profesiunea şi identitatea stăpânului, preotul *Fontanel*, scandalizà lumea prin purtarea lui revoltătoare, înşelând şi escrocând pe barbaţi şi seducând pe femei [2]. „Au milieu de gens tout-à-fait estimables... la colonie française compte des sujets dont la biographie défierait les créations les plus extravagantes de M. M. Balzac et Sue" [3].

Şi aceste împrejurări nu-s de loc cevà particular anului de care ne ocupăm. Lucruri identice: bigamii, crime, etc. se repetă în epoca următoare, culminând în acea contesă Dash, care duce scandalul până în familia Domnului Moldovei, Mihail Sturza [4]. Nu mai vorbim de întâmplări mai mărunte, de slăbirea moravurilor despre care mărturisesc toţi călătorii ce trec pe la noi, şi pe care oamenii cu o moralitate cevà mai severă o pun pe socoteala influenţii franceze şi a literaturii parisiene, atât de răspândite.

Este destul să ne amintim cunoscuta scrisoare pe care *Ioan Maiorescu* o trimite la 11 Fevruarie 1838 [5]. Profesorul ardelean, venit dintr'un mediu mai serios, dar şi cam neînţelegător, pune pe socoteala culturii şi influenţii franceze tot ce vede rău în Ţara românească, fulminând contra „Galiei" [6].

Eliade este şi el un om croit cam în acelaşi fel ca şi Maiorescu. Ceea ce vede în jurul lui, ceea ce aude din toate părţile, faptele incontestabile de care am vorbit mai sus, îl indispun, presupun, în contra Francezilor şi influenţii lor.

Se mai adaogă încă şi alte motive. Din acea vreme el începuse să-şi dea seamă de funestele scopuri ale politicei ruseşti, şi să simtă o ură neîmpăcată pentru instrumentele lor în România. Insă, cea mai mare parte din acei oameni erau formaţi în şcoli franceze, vorbind franţuzeşte în mod impecabil, dacă n'ar fi să citàm decât pe *Mavros*, la bête noire a lui Eliade, despre care

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Billecocq, *Le nostre Prigioni*, p. 70.
[2] *Ibid.*, p. 71.
[3] *Ibid.*, p. 74 - 75.
[4] *Ibid.*, p. 69
[5] *Foe literară*, No. 16, din 1838, p. 121. Cf. N. Bănescu şi V. Mihailescu, *Ioan Maiorescu*, p. 22 sq.
[6] Acest fel superficial de a pricepe lucrurile nu este fără analogie cu acume atitudini pe vremea războiului nostru şi de atunci încoace.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

anume călători din Franţa spuneau că vorbeà o franţuzească de o puritate desăvârşită, limba scrisorilor lui Voltaire. Pe măsură ce timpul trece se va adăogà la această listă şi *Barbu Ştirbei* şi chiar Domnul *George Bibescu*, ambii produse ale şcoalei franceze. Apoi duşmanii literari a lui Eliade, *Gr. Alexandrescu* şi alţii „partizani ai macaroanelor nouă ale franţuzismului rău înţeles şi rău uzat", care îl atacau pe el, cu violenţă între 1835 şi 1838[1], erau unii veniţi din „Hagialâcul Parisului", cum va spune după 1848 despre duşmanii lui, partidul naţional[2].

Motive sentimentale se mai găsesc încă multe. Unul ne este dat de Vaillant, care, trăind alături de Eliade, a trebuit să fie foarte surprins de atitudinea acestuia faţă de Franţa. El îşi închipue că schimbarea a provenit dintr'un amor propriu rănit „après vingt ans d'étude de ne pouvoir parler la langue française comme il la comprend, et moins encore l'écrire comme il la lit, plus blessé peut être de la critique d'un pseudonyme qu'il avait pourtant provoquée"[3].

Această afirmaţie a lui Vaillant are valoarea ei. Eliade erà un om orgolios şi susceptibil, având despre sine o idee exagerată şi simţind orice inferioritate a lui ca o intolerabilă umilinţă. In scrisoarea *Despre şcoală*, adresată Banului M. Ghica[4], ne spune el însuşi cât de greu este să înveţi limba franceză şi cât de rari sânt oamenii care, o vorbesc cum trebue. El merge aşà de departe încât afirmă că nimeni nu vorbeşte şi scrie franceza ca un Francez, în timp ce se scrie greaca cum o scriu Grecii şi germana cum o scriu Nemţii[5].

De altfel ştim şi din altă parte că Eliade vorbeà o franţuzească insuficientă. Consulul Hugot trebue să roage pe Simeon (Marcovici) ca să-i traducă oda lui Eliade asupra păcei de la Adrianopol pe care aveà s'o trimită la Paris[6].

Cât şade la Paris şi mai târziu, în ţară, pentru traducerea operilor apărute în franţuzeşte, Eliade era totdeauna nevoie de

---

[1] Cf. nota din ediţia II-a a *Curierului de ambe sexe* la articolul „Critica literară", periodul I, p. 351.

[2] I. Eliade R., *Biblice, op. cit.*, p. 75.

[3] Vaillant, *La Romanie, op. cit.*, III, p. 219.

[4] *Foaia pentru minte*, din 26 Maiu 1840 şi *Biblioteca Portativă* II *Diverse*.

[5] *Ibid.*, p. 177.

[6] Hurmuzachi, XVII, p. 232. Raportul lui Hugot din 30 Nov. 1829

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

colaboratori: de *Sébastien Rhéal*[1], de *Ledain*[2], de *Elise du Péret*[3]. Iar în Isachar[4] găsim marturia că în adevăr se simţeà nemulţumit de sine, când vorbeà franţuzeşte: „Eu nu pretind că sânt maestru în limba franceză; poate să pronunţ rău, poate să fac frazele după românie pe franţuzie..." Aceste lucruri, spuse după ce Eliade petrecuse în Franţa câţiva ani, vor fi cu atât mai adevărate în 1840.

Un motiv foarte puternic, nu spre a determinà pe Eliade în această direcţiune, căci el este posterior Paralelismului, ci spre a-l menţine în ea, este întâmplarea cu doctorul *Tavernier* şi cu consulul *Billecocq*, povestită de acesta în *Le nostre Prigioni*[5].

Dr. Tavernier, francmason[6], erà o veche cunoştinţă a lui Eliade, membru în societatea secretă înfiinţată după disolvarea societăţii Filarmonice, unul din cei cinci streini care sânt cauza directă a spargerii acestei societăti.

Personagiu ciudat, revoluţionar, filantrop puţin cam acrit de o viaţă în disproporţie cu talentele pe care şi le credeà, acest om face să se vorbească cam mult de el. Are neînţelegeri mai ales

---

[1] I Eliade, *Scrisori din exil*, Scrisoarea VI-a către Românii din Brusa, fără dată, dar din 1850, p. 13. Rhéal tradusese: *Le Protectorat du Czar* şi l însoţise de un Avant-Propos Tot el traduce *Souvenirs et impressions d'un proscrit*. Acest Rhéal se supără pe Eliade la finele lui 1850 (scrisoarea către Românii din Brusa din 1 Iulie 1851, p. 124 şi 125). Sébastien Rhéal (Gayet de Céséna, dit Rhéal) publicase în 1840, *Les chants du psalmiste*, între 1843 şi 1853 o traducere din *Dante* şi în 1842 *Les Divines féeries de l'Orient et du Nord*.

[2] Ledain fusese angajat de Eliade pentru revederea traducerei scrierei *Mémoire sur la Régénération roumaine*, după ce se supărase cu Rhéal (Cf. *Scrisori din exil*, p. 125), care începuse aceea traducere (*Ibid*, p. 13).

[3] Ştirea mi-a fost comunicată de dl I. I. Eliade Rădulescu. Elisa du Péret este una din prietenele bune ale lui Eliade, în ultima parte a vieţi acestuia. Ea se înscrie cu patru acţiuni la Asociaţiunea Agricolă (*Biblioteca Portativă, Diverse*, II, p. 143). Eliade ne spune despre ea, în *Curs întreg de poezie generală*, că ştiià bine româneşte, ca şi Greca da Roma, şi că uneori iscăleà chiar Pereţeana (p. 240).

[4] I. Eliade R., *Echilibru* (*op. cit*), p 155.

[5] Billecocq, *Le nostre Prigioni, op. cit.* I, p. 127 sq. şi în raportul către Guizot din 11 Martie 1842. (Hurmuzachi XVIII, p. 850).

[6] Billecocq pretinde că şi Eliade erà francmason, iniţiat de Tavernier. Lucrul nu e imposibil, dar iniţierea mi se pare că nu vine prin Tavernier, ci prin Gr. Alexandrescu, după cum ar rezultà din poesia „Înşiratul", în care se face aluziune, la ceremonile masonice: „Cu sărutarea ludei, tradând m'ai tâmpinat". Dar Eliade are grijă să se fi retras din această societate anticreştină: „Păzit de semnul crucei, răbdai astă cercare": (*Curierul de ambe sexe* II, p 76). El acuză de multe ori pe duşmanii lui de francmasonerie, ceea ce n'ar mai fi putut face, dacă şi el ar mai fi făcut parte din societatea lor Cf. scrisoarea adresată Romanilor din 30 Iunie 1856, p. 38.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cu Marcille bigamul, iar Vaillant ne spune curat că-l crede spion rus [1].

Incidentul Travernier-Eliade este pe larg povestit de Billecocq. Acesta, consul francez în prima parte a domniei lui Bibescu, om cinstit, binevoitor, energic, dar insuportabil din multe puncte de vedere, lipsit de tact, plin de sine însuşi şi posedând într'un grad neînchipuit darul de a se face antipatic, vorbind mereu de sine şi numai de sine, primeşte o reclamaţie de la Tavernier contra lui Eliade. Fără să cerceteze cum stau lucrurile, cere Domnului arestarea lui Eliade, ceea ce nu i se poate admite. Obţine însă o comisiune de anchetă, de sigur extrem de supărătoare pentru orgoliul lui Eliade [2].

Şi, ca şi când toate aceste motive n'ar fi fost suficiente ca să dispună rău pe Eliade faţă de Francezi, se mai adaogă un fel de incompatibilitate între el şi firea Francezului. Acest lucru se va vedeà lămurit din tot ce Eliade ne spune despre poporul francez în timpul şi după şederea sa la Paris.

Cu concepţiile sale neclintite, cu felul său de a fi, luând totul în serios mai mult de cum s'ar cuveni, cu ideile sale de multe ori strâmte şi prea personale, cu o gravitate cam antipatică, sigur pe sine, dârz, incapabil de a vedeà nuanţele şi a pricepe ironia, cu o incapacitate de a se acomodà, având în toată înfăţişarea ceva demn şi ridicul în acelaşi timp, un fel de „grand homme de province", Eliade trebue să fi părut obositor Francezilor şi să-i fi scos din fire.

La rândul lui, el le reproşează de a fi inconsecvenţi, frivoli, superficiali, de un democratism care se cheltuià în vorbe şi mergeà rar până la fapte, prea „civilizaţi", în sensul rău al cuvântului, după principiul: „vorba a fost dată omului spre a-şi ascunde cugetarea [3].

De aici desacordul care ajunge, în *Paralelismul între dialectul român şi cel italian*, la aprecieri de felul acesta: Limba franceză este „săracă de vorbe şi bogată de fraze" [4]. Ea este

[1] Vaillant. *op. cit.*, II, p. 351, 394 sq.

[2] Billecocq, *Le nostre Prigioni* I, p. 127 sq.

[3] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Cea din 5 Ianuarie 1850 către N. Russo, p. 9.

[4] I. Eliade, *Paralelismul, op. cit.*, p. 45. Cf. şi scrisoarea *Despre şcoale*, de care a fost vorba, p. 180.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

asemenea unei curtezane, împodobită cu lucruri streine „fără a se ocupà de lucruri serioase şi vrednice de o matroană". Tinerii veniţi de prin şcoalele franceze nu fac decât să maimuţărească pe Francezi „nu vorbesc decât de Libertate pe care neînţelegând-o bine, o mărginesc într'un desfrâu şi nesupunere la legi şi aşezăminte". Sau încă: „Limba franţuzească se vede în toate casele dimpreună cu toată morala sau demoralizaţia ei" [1], „Bine este să ne ţinem de limba franceză, atât de destoinică de a stricà pe a noastră, după cum ne-a stricat o de vreo 12 ani încoace?" [2].

Iar după ce ne spune că limba franceză a corupt moravurilor din pricina „romanelor celor mai neruşinate", ne povesteşte cum la 19 ani el a învăţat-o cetind pe Faublas „şi poate aceasta va fi pricina că nici n'am prea *învăţat aşa bine, franţuzeşte*" [3]. „Mare pagubă aduce această limbă şi duhului, şi inimei, şi limbei naţionale, căci nici într'o limbă nu s'au scris atâtea cărţi desfrânătoare şi aprinzătoare de duhul şi inima omului" [4]. Aşa încât, acum, după ce am expus atitudinea în această epocă a lui Eliade faţă de Franţa şi motivele care sânt la baza ei, mi se pare just să conchid că, apropierea de Italia, în loc se pornească din convingere, a pornit din motive sentimentale, de antipatie faţă de Franţa, şi că raţionamentele au fost făurite mai în urmă, pentru liniştirea conştiinţii, cu tendinţa ce avem toţi de a ne justificà sentimentele de simpatie sau antipatie [5].

[1] I. Eliade, *Paralelismul*, p. 43.

[2] *Ibid.*, p. 44.

[3] *Ibid.*, p. 44.

[4] *Ibid.*, p. 45.

[5] Această apropiere a lui Eliade de limba italiană se observă încă din 1838, în scrisoarea publicată în *Curierul de ambe sexe* II, p. 33 sq. De atunci se vede intenţia lui de a face o gramatică comparată a limbilor surori, inclusiv franceză, care însă, din pricina resentimentului crescând faţă de aceasta din urmă, rămâne o gramatică romano-italiană. C. Negruzzi, în 1 Iunie 1838, în *Foaia literară*, p. 60, reproşează lui Eliade tendinţa de a italieniză: „Pentruce vreţi să italieniţi pe Român, a căruia limbă, precum Dta însuţi ziceţi, trebue să se arate în haine româneşti?". Dar pe acea vreme teoriile lui Eliade despre limbă nu sânt de acord cu practica Cf. de exemplu *Dialogul ţăranului român cu cel italian* din *Curierul rom.*, No. 59 din 1839 şi scrisoarea, plină de idei frumoase şi inteligente, către P. Poenaru, din *Curierul de ambe sexe* II, p. 239.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

**Activitatea literară a lui Eliade în epoca anterioară Revoluţiei. Eliade la 1848.**

Sentimentele de antipatie ale lui Eliade faţă de limba şi de civilizaţia franceză se întăresc în epoca care merge de la publicarea Paralelismului până la izbucnirea Revoluţiei din 1848. Ne putem închipuì, el, care aveà reacţiunile aşa de brusce, ce impresionat a trebuit să fie de epizodul cu doctorul Tavernier, amintit în capitolul precedent, şi cât de mult a trebuit să fie sporit resentimentul lui faţă de Francezi. Indignarea lui a fost provocată încă de politica pe care o duceà în Orient Guizot, din cauza influenţei exercitată asupra lui de princesa de Lieven, prietena, apoi nevasta sa, Rusoaică şi instrument al politicei ruseşti, dacă ar fi să credem pe Billecocq. Din vechea duşmănie a Franţei contra tendinţelor ruseşti în Răsărit nu mai rămăsese nimic Eram din ce în ce mai ameninţaţi să fim încorporaţi în imperiul Ţarului, de data aceasta cu consimţimântul Francezilor.

Duşmănia comună contra lui Guizot şi a Ruşilor ar fi trebuit să apropie pe Eliade de Billecocq, dar, prea lipsiţi de tact şi prea neîncrezători şi unul şi altul, se temeau să intre în legături mai strânse Nu se vor cunoaşte şi aprecià decât la Paris, în timpul exilului, când Eliade îşi va da seama de sentimentele de dragoste pentru noi, ale fostului consul, şi va lucrà din toate puterile ca să-l readucă în ţară, pe vremea războiului Crimeei şi ceva mai târziu, când se făceau alegerile pentru Divanul Ad Hoc[1].

Iată pentruce Eliade se întoarce spre Italieni, şi pentruce periodul IV, V şi VI din *Curierul de ambe sexe* este plin de traduceri din italieneşte: Dante, Tasso, Ariosto.

Dar el nu încetează cu totul de a publicà opere din literatura franceză. Ne dă încă impresiile de călătorie în Italia ale lui Alex. Dumas. Este oare o simplă întâmplare că şi ce ia din franţuzeşte se raportă tot la Italia?

Alături de Dumas, apărut mai întâiu în foiletonul *Curierului de ambe sexe*[2], el continuă a traduce pe lord Byron şi scoate în 1847 pe Don Juan.

N'am vorbit până acum aproape de loc despre limba lui

[1] Cf. *Scrisorile din exil* din aceasta epocă (*passim*).

[2] Din *Corricolo*, de Alex. Dumas, tradus de *I. Eliade*, Buc 1846 şi *Speronare* de la Alex. Dumas tradus de *I. Eliade*. Buc. 1847. Prima este luată după Corricolo (4 vol.) apărut în 1843, cea de a doua din Speronare (4 vol.) din 1842.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Eliade, căci ceea ce ne interesează în opera lui nu e atât această latură a ei, nici chiar latura estetică, ci numai evoluţia ideilor şi determinarea părţii ce revine Franţei din totalitatea lor.

Este totuşi interesant să se constate că pe măsură ce înaintează în vârstă, poate şi din pricina ocupaţiei lui, prins la un ziar ce trebuiă să apară regulat, şi la o revistă, încurcat cu tipografia cea mai importantă din Bucureşti, grăbit, hărţuit din toate părţile, energia, puritatea, sobrietatea elegantă a limbei lui de până atunci dispar, pentru a face loc unui stil deslânat, negligent, incorect, de multe ori vulgar, o limbă românească costumată în italieneşte, plină totuşi de construcţiuni, de expresii, de întorsături de fraze influenţate din franţuzeşte.

Această regretabilă decadenţă a limbei este anterioară epocei de care ne ocupăm. Ea începe, am puteà zice, cu primele numere ale *Curierului de ambe sexe.* In *Scenă de inimă*[1] găsim expresiuni ca cele următoare: rochii strălucitoarea de răcoare(de fraîcheur); asemenea de însemnător (tout aussi important); *sembler* tradus cu a semănà; o graţie şi un duh se află unde nu poate cineva spune; încât pentru felul său de frumuseţe (quant à); ceea ce descoperì doica îi amestecase toată fiinţa (probabil, bouleverser); cu un ton uscat (d'un ton sec); situaţia la amândoi erà foarte anevoe (difficile); obrăjorii se aprinseră de un îndoit aşternut de roze (poate, lit de rose); a rupe în vizieră, etc.[2]

Aceste defecte în loc să dispară cu timpul, se accentuiază şi mai mult. In *Speronare* găsim: ore de ce să ne desperăm de acest contratimp[3]; nu văd nici o necuviinţă[4] (în loc de inconvenient); faţă determinată (décidée)[5]; momentul departului[6]; ce ni se cuvenèa mai mult[7]; danţul vacilor[8] (le ranz des vaches); etc.

[1] *Curierul de ambe sexe* I, p. 353 şi II, p. 344.

[2] *Ibid.* II, p. 215. E de notat că aceste expresiuni se găsesc aşa de frecvent, încât au fost luate dintr'un mic număr de pagine

[3] I. Eliade, *Speronare* (*op. cit.*), p. 7.

[4] *Ibid.*, p. 5.

[5] *Ibid.*, p. 8.

[6] *Ibid.*, p. 9.

[7] *Ibid.*, p. 20.

[8] *Ibid.*, p. 22. Această negligenţă nu o întâlnim numai în traduceri. Articolele despre limbă apărute în *Curierul românesc* din 1848 şi publicate apoi în *Biblioteca portativă* (Critica) sânt un model desăvârşit de rău gust. Acolo (p, 232) întâlnim expresii ca acestea: „persoane cu emulaţie nobilă şi inimă progresivă"; „generoase inimi române, pe voi puiu eu mâna când scriu rândurile acestea" (p. 234); „Ah! de ce nu pociu să-mi sparg inima, să v'o arăt" (p, 235). Nu mai vorbesc de prefaţa *Vocabularului de vorbe străine în limba română* din 1847, în care la p. XXVII se găsesc trivialităţi

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Trebue să aşteptăm până la proclamaţiile Revoluţiei de la 1848 şi la admirabila rugăciune pe care preotul Radu Şapcă o spune la Islaz, pentru a mai găsi bucăţi demne de paginele, uneori într'adevăr splendide, pe care le întâlnisem în opera de până atunci a lui Eliade Şi în timp ce el ne oferă astfel de exemple de corupţie a limbei supt influenţă franceză sau italiană, nu încetează de a atacà pe toţi cei care veneau din şcoalele Parisului, aducând cu ei «macaroanele franceze» şi stricând totul. Ei au importat, zice el, mania de a înlocuì cuvintele adevărate cu «galicismii de acum» sau „gâscănăriile" de care îşi bate joc cu atât de puţin spirit, mai întâiu în *Curierul românesc* din 1847 şi începutul lui 1848, apoi în *Biblioteca portativă* vol. I., *Critica*, care cuprinde, de altfel, şi câteva idei sănătoase, de bun simţ, amintindu-ne de teoriile sale din prefaţa Gramaticei [1].

Deşi antipatia sa contra Franţei şi a franţuziţilor este mare, el proiectează totuşi o Bibliotecă Universală, care se bazà mai ales pe traduceri din această limbă. Colecţia de autori clasici pe care începuse să o tipărească alături de *Curierul românesc*, şi ea destul de bogată în opere franceze, fusese foarte căutată [2].

Acum vrea să înceapă publicarea unei serii de opere în stil mult mai mare. Pentru a se puteà cu totul consacrà acestei întreprinderi, al cărei vast program îl anunţă prin *Curierul românesc* din 25 Martie 1846, el cedează redacţia acestei foi lui I. Negulici, unul din prietinii săi cei mai buni — cu care însă se va certà în exil — iar el, pe la începutul lui 1847, se duce în streinătate, pentru a cumpărà cele necesare tipăririi [3].

Cele mai însemnate nume din istoria literaturii, ştiinţei şi publicisticei franceze de ori ce fel sânt scrise pe prospectul lui Eliade. Istorici ca Rollin, Montesquieu, Herbelot, Bossuet, Voltaire, Guizot; filosofi ca Malebranche, J. J. Rousseau, Charron, Pascal, La Rochefoucauld; drept — Montesquieu, Gabriel Naudé, La Noue, S-t Evremont; politica e reprezentată prin Fénelon, Bernardin de Saint-Pierre; economia politică prin Vauban, Turgot, Quésnay, Dupont de Nemours; ştiinţele naturale prin: Laplace, Lambert, de Luc, Cuvier, Vaillant, Buffon, Bernardin de

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] I. Eliade, *Bibl. portativă* I, *Critica*, p. 79 şi 230.

[2] Cărţile ieşite din teascurile lui Eliade sânt mult răspândite şi în Moldova. Cf. Rosetti, *Cenzura în Moldova*, p. 337 şi 397. In 1839 el scosese şi o *Biblie* (p. 397).

[3] Cf. *Curierul românesc*, din 24 Iunie 1847.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Saint Pierre, Réaumur, Tremblay, Bonnet[1]; muzica prin: Jean Jacques Rousseau, Grétry; literatura prin: La Harpe, Marmontel, Blaise Pascal, Bossuet, Fénelon, Massillon, Bourdaloue, Mirabeau, Benj. Constant, P. Corneille, Thomas Corneille, Racine, Beaumarchais, Crébillon, Molière, Regnard, Hugo, Boileau, Lamartine, M-me de La Fayette, Le Sage, Voltaire, Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre, M-me Cottin, M-me de Sévigné, M-me Genlis, M-me de Staël, Chateaubriand, George Sand, E Sue, Balzac[2].

Alte popoare nu erau nici pe departe aşa de bine reprezentate ca Francezii.

Trăducătorii erau: Aristia, I Negulici, Nenovici şi Eliade. Dar această întreprindere nu se poate duce la bun sfârşit, căci, până să iasă primele volume, izbucneşte Revoluţia de la 1848. Eliade ne-a povestit adesea că unele din acèle cărţi erau aproape tipărite şi că, la ocuparea oraşului de Ruşi şi Turci şi la jaful ce a urmat, negustorii Bucureştilor au învelit luni de zile marfa lor în foile Bibliotecei Universale.

In cererea de despăgubire, pe care Eliade o înaintează guvernelor pentru pagubele avute în 1848, Biblioteca Universală reprezintă cea mai importantă parte a sumei reclamate.

* * *

Revoluţia de la 1848 a venit aproape pe negândite la Bucureşti.

Imprejurările au pus pe Eliade în fruntea guvernului. Nu este rostul acestei lucrări să se ocupe de evenimentele prin care a trecut ţara. Destul numai că ele fac din Eliade duşmanul cel mai cunoscut al politicei ţariste, capul acestei mişcări.

Acţiunea lui „d'homme qui voulait avant tout placer le mouvement national sous la sauvegarde de la légalité et constater aux yeux de tous que l'insurrection se faisait non contre

[1] Din această lungă listă de autori care s'au ocupat cu ştiinţele naturale, se vede preferinţa lui Eliade, de atâtea ori exprimală, pentru cunoştinţele exacte.

[2] Este de remarcat, odată mai mult, cât de mare este numărul autorilor clasici, faţă de contemporanii romantici ai lui Eliade. Deşi vorbeşte de câteva ori bine de aceştia din urmă, cum am văzut, supt impresia cine ştie cărui articol favorabil lor, simpatiile lui Eliade, ori de câte ori alege, sânt de partea clasicilor.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

le Turc suzerain mais contre le Russe protecteur"[1], este acea a unui moderator.

Felul în care s'a purtat în aceste împrejurări excepţional de grele îndreptăţeşte, mi se pare, criticile aduse de Regnault, omul, dintre streini, care a pătruns mai adânc în sufletul lui Eliade şi a dat despre el portretul cel mai veridic: „Puissant et audacieux dans la polémique, il est dans l'action faible et irrésolu; avec le courage enthousiaste du tribun, il manque du courage vulgaire du soldat"[2].

Modelul său fusese Lamartine, pe care Revoluţia din Fevruarie îl pusese în fruntea guvernului şi a republicei. Asemănarea, pe care o vedeà cu mulţumire până atunci, între cariera lui şi cea a marelui poet francez, îl face să dorească ca şi actele de guvernământ să se inspire de la conduita lui Lamartine, ca om politic.

Până şi acel faimos: „Respect la persoane, respect la proprietate" am văzut că fusese inspirat tot de Lamartine. Este însă drept că acest fel de a gândi este comun multor scriitori economişti, între alţii şi lui Alphonse Esquiros, despre care, cum vom vedeà, Eliade aveà cea mai bună părere[3].

Şi atât ţine Eliade la acest principiu, din care face piatra unghiulară a sistemei sale de guvernământ, încât toate neajunsurile, am puteà zice toate duşmăniile, toate compromisurile, pe care le comite şi care îl fac suspect şi proprietarilor şi democraţilor, de aici provin.

Ca să fim drepţi trebue să recunoaştem că deşi sugerat de Lamartine ori de ideile timpului, acest principiu erà conform temperamentului şi credinţelor de până atunci ale lui Eliade.

Iar în privinţa modelului său, Lamartine, decepţia va veni

[1] Elias Regnault, *op. cit.*, p. 33.

[2] *Ibid.*, p. 398. El adaogă că Eliade aveà „l'esprit de dénigrement et de méfiance envers les hommes qui marchaient sous la même bannière politique que lui". „Intolérant et soupçonneux, il formule avec légèreté les plus graves accusations" (p. 398). Cf. pentru a se vedeà câtă dreptate aveà Regnault scena povestită de Eliade însuşi în *Echilibru*, p. 113, despre arestarea lui ca membru în guvernul provizoriu.

[3] Cf. Alphonse Esquiros, *L'Evangile du Peuple.* Les veillées littéraires illustrées. I-e volume (1848—49). „Attendez et soyez calmes", zice el poporului. „Respect à la propriété grande et petite, car c'est par ceux qui possèdent maintenant que l'état tout entier arrivera un jour à posséder. Respect à la forme du gouvernement comme à la forme providentielle par laquelle le peuple doit passer pour arriver à ses destinées futures" (p. 23).

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

numai când va ajunge la Paris, în vremea exilului. Împrietenindu-se cu cei din partidele radicale, singurii care au primit pe Români cu simpatie şi încredere, va vedeà că numele şi acţiunea lui Lamartine, din timpul guvernării sale, erau un obiect de dispreţ pentru adevăraţii democraţi şi republicani. Atunci Eliade va spune: „Le monde deviendra démocrate, sauf les Scribes et Pharisiens de la France et ses démocrates officiels". Şi, mai departe: „La Judée refuse de devenir chrétienne. La France, (les Thiers, les Falloux, les Montalembert, les Lamartine) deviendra-t-elle démocratique?" [1].

La această tendinţă conservatoare a respectării „persoanelor şi proprietăţilor" el adaogă o alta, care de fapt erà o completare fatală a ei, acea de a menţine raporturile existente între ţăran şi proprietar: claca, de o parte, obligaţia pentru proprietar de alta de a da loc de casă şi pământ de hrană clăcaşilor. Transformând cu imaginaţia situaţia mizerabilă a ţăranului din timpul lui, ajunge să facă din această obligaţie antipatică, faţă de proprietar, o instituţie ideală, un fel de raiu pământesc [2].

In apărarea acestui fel de a vedeà el cheltueşte multă energie, dar nu izbuteşte decât să se facă suspect.

Alături de acest principiu raportându-se la un lucru precis, la proprietate şi relaţiile dintre posesorii pământului şi ţărani; alături de credinţa — în politica externă — aşà de des exprimată a rămânerii noastre în situaţia de dependenţă faţă de Turcia, conformă tratatelor, cu protecţia tuturor statelor însemnate ale Europei (şi nu numai a Ruşilor), celelalte păreri politice ale lui Eliade din 1848 sânt de un ordin aşà de general, încât aproape

[1] I. Eliade, *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, p. 62. Autorul *Biografiei oamenilor mari scrisă de un om mic*, Paris 1859, contemporan cu evenimentele şi cunoscând atât activitatea lui Eliade, cât şi cea a lui Lamartine, are şi el impresia că poetul francez i-a servit de model poetului român. El urmă exemplul lui Lamartine, ni se spune, şi cercă să tempereze mişcarea de la 1848 (p. 50 sq.). Cf. şi N. Cartojan, *Scrisori inedite de la Bălcescu şi I. Ghica*, p. 7—8.

[2] A se vedeà toate explicaţiile, în legătură cu origina numelui de clacă şi cu instituţia. Şi Russo o derivă de la *claque* francez, bătaie din mâni de plăcere, la spectacol; veselie şi petrecere la Români, muncă de bună voie, însoţită de poveşti şi snoave. Cf. *Bibl. port.* II, *Diverse*, p. 111, 371 şi *Le Protectorat du Czar*, pp. 12 şi 13. Luat de curentul contrar clăcei, vorbise altfel la începutul Revoluţiei în rugăciunea lui Radu Şapcă şi în poezia *Sânta Cetate*, publicată în *Descrierea Europei* după pacea din Paris, purtând acolo data de 1850, iar în *Curs de poezie generală*, vol. I, p. 257 data 1851. In ea ne vorbeşte de Christ-popul, care a suferit: crucea, roata, focul, plumbul şi fierul, sclavia, gloaba, *claca* şi uzura.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

nu spun nimic: „Urăsc tirania şi mi-e frică de anarhie“ (dar care Român gândeà altfel?); sau încă: „Binele general, fără paguba nimănui“, de care îşi băteau joc inimicii lui.

Pentru ele a luptat, sau, mai drept, pentru ele s'a agitat Eliade de la Iunie, când dă proclamaţia de la Islaz, până la plecarea în exil, şi şi după aceea, cu ezitări, cu incoherenţe, cu perìoade de entuziasm şi încredere, urmate de stări de descurajare, am puteà zice chiar de frică, târît de evenimente, voind să mulţumească pe toţi şi nesatisfăcând pe nimeni, bănuitor, vanitos, irascibil, făcând uneori impresia că nu înţelege nimic din vârtejul în mijlocul căruia trăià, alteori prevăzând viitorul cu licăriri de fulger. El a fost adesea condus de dorinţa de a-şi menajà popularitatea, cum pretind duşmanii lui, dar şi de dragostea de ţară, de dorinţa de a-i cruţà orice sacrificiu de sânge. Ştia bine că o revoluţie ar fi dat Ruşilor pretext să intervină şi tocmai acest lucru trebuià evitat.

A povestì însă evenimentele este rolul istoricului [1].

Al nostru, istoricul literar, este a ne da seamă de evoluţia acelor idei care se vor exterioriză mai târziu în opere; de legătura lor cu ideile anterioare; de noile curente ce le vor îmbogăţi şi de ecoul, pe care evenimentele şi viaţa trăită până la măcelul făcut de Turci în dealul Spirei şi intrarea Ruşilor, îl deşteaptă în sufletul lui Eliade, suflet vibrant, răsunător, bogat, interesant, mai ales după experienţa pe care i-o daseră evenimentele prin care trecuse.

### Eliade la Paris.

Eliade ajunge la Paris în 1849. După plecarea sa din ţară, în calmul relativ în care trăeşte la Braşov şi la Sibiiu, calm succedând unei epoce zbuciumate şi pline de emoţiuni de tot felul, el a trebuit să-şi facă o revizie a concepţiilor sale politice şi sociale, o examinare a lor, o punere a lor de acord cu rezultatul experienţei ce câştigase în timpul cât fusese unul din capii Revoluţiei şi cu evenimentele ce se întâmplase mai ales în Franţa, spre care îşi îndreaptă acum privirile.

[1] Cf. în ce priveşte naraţiunea evenimentelor, N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes* şi C. Colescu Vartic, *1848, zile revoluţionare*, în special paginele 104, 227, 302, 400.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Primul efect al meditaţiilor lui Eliade a fost o apropiere din nou de această ţară, care dase o aşa de strălucită probă de vitalitate, şi de înţelegere a aspiraţiilor micilor naţiuni. Dar din Ardeal, care şi el erà atunci în Revoluţie, după ziare tendenţios şi insuficient informate, în ţara reacţionară care erà Austria, îi este greu să-şi dea seamă exact de actele guvernului din Paris. El îşi va face despre acest guvern o anume părere, care nu va corespunde cu totul realităţii, şi va căutà să pună de acord ideile sale cu cele pe care el le presupune aparţinând şefilor Revoluţiei din Franţa.

Dar toate aceste idei nu sânt încă bine lămurite în conştiinţa lui Eliade. De aici lacune, contradicţii, exagerări, dezorientare.

Şi nu este greu să ne explicăm acest lucru. Eliade, cu toată inteligenţa lui şi cu toată importanţa şi popularitatea ce avusese la Bucureşti înainte de 1848, se găseşte ridicat de împrejurări la o situaţie pentru care trecutul său nu-l pregătise de ajuns. Evenimentele se precipită cu alternative de succes şi eşec, care când umpleau pe revoluţionari de o speranţă nemăsurată, când de o desperare neagră. Triumfuri, arestări, serbări populare simbolice, primiri de delegaţiuni, certe, desbinări, fugi, reveniri, ameninţări de invazie rusească, totul supt o ploaie de vorbe şi discursuri, iată viaţa lor în cele câteva luni. Cine aveà vreme să se mai examineze şi să se gândească mai departe decât la ziua de mâne?

Plecarea lui Eliade din Ţară, după tragicele evenimente din Dealul Spirei, seamănă cu o fugă. In Ardeal e în siguranţă, se poate gândì mai în linişte. Îşi schimbă mai întâiu părerile despre Franţa şi Francezi. Simte că le făcuse o mare nedreptate şi în mod sincer se vede din nou atras spre ei. Cu toate neajunsurile ce crede că i-au fost făcute de ceilalţi revoluţionari, elevii şi produsul şcoalelor şi curentelor Parisului, el, aşa de subiectiv totdeauna, consimte să despartă pe aceşti oameni, pe care îi bănueşte de toate relele şi către care nu va aveà decât sentimente de neîncredere şi aversiune, de Francezi.

Cu puterea de iluzionare pe care o aveà, cu un fel de naivitate încrezătoare care se învecinează în această fire plină de contradicţii, cu atâta neîncredere alte ori, el îşi închipue Franţa revoluţionară, guvernul şi administraţia ei ca pe un loc unic pe lume, în care pentru prima oară oamenii sânt fericiţi, iar dreptatea, egalitatea şi fraternitatea domnesc.

Cluj Biblioteca Centrală Universitară



BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Impresiile lui încă proaspete le găsim în primele două publicaţii făcute cum ajunge la Paris şi prin care lămureşte Francezilor rostul revoluţiei române: *Le Protectorat du Czar* şi *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, ambele din 1850.

Le găsim poate şi mai sincere în corespondenţa lui din acea vreme şi, ca ecouri depărtate dar încă vii, în operele de mai târziu, cu deosebire în *Biblice* şi în *Equilibru*.

„Mon rêve était toujours la France, car c'était le rêve de ma jeunesse, le but de mon pèlerinage, l'espérance de ma patrie" [1]. „Mon coeur gros d'espérance car je venais chez des hommes libres, généreux et forts" [2].

Însărcinat de refugiaţii din Ardeal să pledeze pe lângă Apus cauza Românilor, el îşi închipue rolul său foarte important şi dacă nu aiurea, cel puţin în Franţa, ar vrea o primire mai atentă. Dar încă de la vamă se izbeşte de dificultăţi. Ar fi dorit ca în ţara unde domneşte libertatea să nu fie supărat călătorul care intră la graniţă, şi care aduce cu el bogăţie.

Poporul plăteşte, prin urmare, funcţionari, care îl împiedecă de a trăi mai puţin mizerabil [3]. „Ah ! ces douaniers, — va zice ceva mai târziu, când se va întoarce din Londra, şi când va fi nevoit să se supuie aceleiaşi neplăcute vizite vamale — ils sont un emblème vivant de la division des peuples" [4].

Ceea ce vede în Paris, cu toată frumuseţea oraşului „un beau mélange de toutes les architectures" [5], nu-l încântă. Parlamentul seamănă cu o închisoare; pe stradă nu întâlneşte decât oameni care poartă insigniile legiunei de onoare. „Tant de vanité en République ?" exclamă el. Funcţionarii nu manifestă cât de puţin dorinţa de a fi egalii proletarului, ci toţi sânt maniaci de nobleţă [6], iar ministrul de afaceri streine îi refuză, de frica Ţarului, o audienţă pe care o solicită. Decepţie se adaogă la decepţie, şi întristarea lui Eliade e mare. Altfel îşi închipuia el aerul cel nou, parfumat de libertate, al Franţei ideale. Franţa reală [7] sau, cel puţin, Franţa oficială, îi este foarte antipatică.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Eliade, *Souvenirs et impressions*, p. 16.
[2] *Ibid.*, p. 17, cf. şi pag. 143.
[3] *Ibid.*, p. 22.
[4] *Ibid.*, p. 34.
[5] *Ibid.*, p. 33.
[6] *Ibid.*, p. 30.
[7] *Ibid.*, p. 165. „Hélas! j'ai vu le Français réel".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Pleacă la Londra unde Lordul Palmerston îl primeşte numai după trei zile de aşteptare. „L'aristocratie anglaise n'est pas si difficile et si hautaine qu'un ministre démocrate“ [1]. Din amintirile şi experienţa dureroasă a acestor zile şi a tuturor ocaziilor, în care Eliade va fi reuşit să se apropie de oficialitatea franceză, este făcută părerea, în aparenţă cam paradoxală, pe care o are despre poporul francez şi cel englez, şi pe care o exprimă în scrisoarea către Mustafa bei, fratele lui Omer paşa, în 1855 [2]: „orice Englez în parte este de înţeles şi simpatic, naţia însă este greu de mişcat şi anevoie de decis a ajută o cauză justă. Orice Francez în parte îţi scoate sufletul când ai a face cu dânsul. Naţia însă întreagă este stegarul ideilor generoase şi entuziastă a ajută o cauză dreaptă, fără chiar interes material“.

Vinovat de felul în care este primit trebue să fie şi modul său de a se purtà. Sigur de el, având o conştiinţă cam exagerată de personalitatea sa, fără prea multă experienţă de lume şi călătorind în Apus cu manierele Bucureşteanului care nu-şi părăsise de multe ori oraşul, el trebue să fi cam plictisit lumea, pe mulţi chiar să-i fi indispus. Plin de el însuşi şi de afacerile sale particulare, pe care de multe ori le crede şi ale ţării, în genul lui Billecocq, cu care are puncte de asemănare, el trebue să fi trecut de original şi „indezirabil“. N. Bălcescu, într'o scrisoare către I. Ghica, atunci când raporturile lor nu luase încă forma duşmănoasă de mai târziu, ne vorbeşte despre conduita lui Eliade la Paris [3]: „A propos d' Eliade, savez vous qu'il est aliéné; comme Lamartine, sa copie a suivi la destinée de l' original“. Apoi adaogă că opreşte oamenii în loc şi le explică că Ghica şi Bălcescu au trădat revoluţia lui; îşi închipue că va fi asasinat împreună cu Tell, etc.

Amărît, trădat de toţi, cum credeà el, indignat de ceea ce se întâmplă cu dânsul după venirea din Anglia, indignat încă de audienţa fără succes la ministrul de afaceri streine din Paris şi de călătoria la Constantinopol, el se apropie de oamenii care scriau la foile de opoziţie, şi care, ca şi dânsul, îşi închipuiau cauza democraţilor trădată de Franţa oficială. Inainte chiar de a fi

[1] I. Eliade, *Impressions*, p. 31.

[2] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoarea din 8 Iunie 1855, p. 409.

[3] N. Cartojan, *Scrisori inedite de la Bălcescu şi Ghica*, p 7—8.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

ajuns la Paris cunoşteà pe Lamennais[1] şi Fourier[2], din operile lor.

Eliade e interesat mai mult încă de Proudhon, care debutase în viaţă, ca şi el, fiind tipograf[3] şi care zvârlise în lume câteva formule răsunătoare, câteva titluri de lucrări, adevărate programe ale tendinţelor noi şi umanitare: La propriété c'est le vol; Système de contradictions économiques ou philosophie de la misère, etc. Am impresia însă că la această epocă Eliade nu cunoaşte încă pe Proudhon din lucrările lui importante, ci din articolele din *Le représentant du peuple* (imediat după Revoluţie), *le Peuple* (până la lunie 1849), din *La voix du peuple* (de la Oct. 1849 până la Maiu 1850) şi din nou *le Peuple* până la plecarea lui Eliade din Paris. Incarcerarea lui Proudhon deşteaptă o indignare generală în inimile democraţilor, şi face din el un martir al libertăţii şi adevăratei democraţii.

Eliade este atras de acel stil robust din care se revarsă o mare iubire de oameni, în care se simte o cinste şi o sinceritate desăvârşită, o cunoaştere a problemelor economice puţin comună, chiar pentru acea vreme, în care economia politică este o ştiinţă extrem de studiată.

La finele lui 1849 Eliade erà familiarizat cu unele concepţii ale lui Proudhon[4]. Este de remarcat osteneala ce-şi da ca să pună de acord, tant bien que mal, ideile în care fusese crescut, puternice, adânc infipte în spiritul său, şi pe care le crede juste, cu ideile cele nouă, care le contrazic de multe ori.

Opera aceasta, puţin sofistică, o va practica şi mai târziu, când va sta şi mai direct, cum vom cercà să arătăm, supt influenţa puternică a cugetătorului francez, care îl fascinase[5].

Eliade îşi dă seamă de importanţa ce ar aveà pentru cauza

---

[1] I. Eliade, *Souvenirs*, p. 155. „J'avais connu la France de loin; je l'avais connue, la France littéraire, poétique, libre, idéale . . . (la France) qui prophétisait en Lamennais La France était mon rêve".

[2] I. Heliade, *Issachar*, p. 157, ne spune că cetise pe Fourier încă din 1832. Fourier nu mai erà în viaţă la sosirea lui Eliade la Paris.

[3] Este interesant de constatat că un mare număr dintre cei mai înflăcăraţi şi mai talentaţi apărători ai poporului îşi încep viaţa ca tipografi: Proudhon, Fourier, Pierre Leroux, tatăl lui Michelet, etc.

[4] I Eliade, *Scrisori din exil*, fără dată, dar după cuprins de la sfârşitul anului 1849, p. 12. El se adresează lui Zossima şi Negulici şi le explică ce înţelege Proudhon prin guvern anarhic.

[5] I. Eliade, *Souvenirs*, p. 60. „Sans Christ je serais un Proudhon dans l'erreur, je serais pire encore, car je n'aurais pas son génie et ses connaissances".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Românilor publicarea în ziarele din Paris a unor articole informative şi de propagandă. Caută şi izbuteşte să intre în contact cu publicişti şi redactori de la ziare de opoziţie radicală, cu ajutorul cărora să străcoare în presă articolele sale. Se împrieteneşte cu Carpentier de la ziarul *la Tribune des peuples*, cu Sébastien Rhéal, pe care îl va luà colaborator pentru redactarea pe franţuzeşte a celor două scrieri din acea vreme: *le Protectorat* şi *Souvenirs*, şi cu mulţi alţii. Ziare efemere, dar cu programe înaintate, scoase de oameni mai mult sau mai puţin necunoscuţi, numără printre acţionarii fondatori pe emigraţii români din Paris, sau cel puţin grupul lor reprezentat prin Eliade. De atunci datează prietenia lui pentru publicişti ca Alphonse Esquiros, prin intermediul căruia am impresia că e prezentat lui Hugo[1], ca Rhéal, Carpentier şi alţi mulţi, grupul „proscrişilor şi anatemizaţilor"[2], cum îi numeşte într'o scrisoare, ceva mai târziu. Familiaritatea cu aceşti oameni are două rezultate: Primul este întărirea în Eliade a credinţei că lucrurile merg mai bine în România decât în Franţa aşa zisă democratică. Necunoscând din situaţia acestei ţări decât ceea ce vedeà singur, adică prea puţin[3], el ia drept monedă bună tot ce se scrià la ziare, de aceşti oameni, şi-şi face despre „proletar" o idee teribilă.

Toate i se par superioare la noi, începând cu limba, şi sfârşind cu condiţia socială şi economică a ţăranului[4]. In *Protectorat* este atât de sigur de posibilitatea limbei noastre de a exprimà ideile poetice cele mai înalte, încât invită pe Lamartine să spună singur, dacă versurile lui:

Lorsque du créateur la parole féconde
Dans une heure fatale eut enfanté le monde
Des germes du Chaos,

[1] Cf. *Scrisoarea din exil* de la 24 Dec 1851, p. 156, adresată lui Esquiros, în care îl roagă să-i aducà aminte de el lui Hugo. La pag 673, notă, Russo atestă că Eliade cunoşteà bine pe Hugo şi Proudhon.

[2] Ibid., *Scrisoarea din Chios către Gr. Grădişteanu*, 20 Aprilie 1853, şi N. Lăcusteanu (Russo), *Amintiri din trecut* p. 108: „Totul e catolic şi jezuitic în Franţa afară de scrierile oamenilor proscrişi şi anatemizaţi".

[3] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoarea la cei din Brusa din Oct. 1850 p. 44. „n'am văzut nu spectacole, ci nici cursuri de lecţii, nici academii de artă, nici muzeuri, nici chiar — biblioteci". Cf. *Biblicele*, p. 69, coloana II.

[4] Cf. Alphonse Esquiros, *Le droit au travail, de son organisation par la réforme des institutions de Crédit*, Paris 1849, p. 10, unde ni se face un portret al „proletarului", aşa cum îl vom vedeà mai târziu în scrierile lui Eliade.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

nu-s mai frumoase în traducerea lui:

Când vorba mundiferă c'o ură creatoare,
A zis să fie lumea într'o fatală oare
Din germenii lui Chaos.

Al doilea rezultat, încă şi mai important, este pătrunderea în Eliade a celor mai multe din ideile cercului pe care îl frecventă.

Trăsăturile caracterului şi temperamentului său sânt, pe de o parte, curiozitatea de idei nouă, dusă până la un punct de care puţini Români au dat dovadă, un interes viu de intelectual scrutător, doritor să se instruiască; pe de altă parte o impresionabilitate aproape feminină, care face că o mare parte din credinţele şi concepţiile oamenilor în stare să-l preocupe, trec de-a dreptul în opera lui. Insă lămurind influenţele pe care le-a suferit Eliade în cursul lungei sale vieţi productive, ajungem la o concluzie surprinzătoare. Nu individualităţile cele mai originale şi mai puternice au avut răsunet în opera sau în felul lui de a gândi. Aceste individualităţi se deosebesc aşà de mult de contemporanii lor, le rănesc atât concepţiile obicinuite, încât numărul persoanelor, asupra cărora pot lăsà urme, este de cele mai multe ori foarte redus.

Alături de ei însă trăesc alte spirite, în care o parte sau alta a ideilor omului mare se resfrâng, de multe ori deformate, răspândite prin presă, sau altfel. Opera acestor spirite este umilă, nepretenţioasă, înţeleasă de oricine, mai ales din pricina stilului lipsit de personalitate. Dar numele lor, care umpleà coloanele ziarelor şi erà mai cunoscut poate ca cel al mărimilor veritabile pe care le reflectau, iese repede din circulaţie. Inconjuraţi de o celebritate răsunătoare cât trăiesc, ei intră într'o uitare din care nu-i mai scoate decât cercetarea eruditilor.

Aşà s'a întâmplat şi cu cei care-l influenţează pe Eliade. In afară de Proudhon şi de Sue, unul menţionat încă în tratatele de economie politică şi în istoriile partidului socialist, individualitate puternică, care a zguduit concepţiile contemporanilor, altul părinte al foiletonului, dar ignorat de istoria literaturii, ceilalţi, Le Couturier, Seb. Rhéal, Pierre Leroux, Esquiros etc., trebuesc căutaţi cu dificultate prin publicaţiile timpului.

Dintre operile scrise pe vremea exilului, la Paris, cea mai însemnată este *Souvenirs et impressions d'un proscrit.* Are aceleaşi tendinţe ca şi *le Protectorat du Czar*, ba încă, din punct de vedere

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cronologic, al povestirii evenimentelor, ar trebui să-l preceadă. Ea a fost însă compusă mai cu îngrijire şi mai cu dragoste. La compunerea ei sau cel puţin la traducerea ei, Eliade a fost simţitor ajutat de Sébastien Rhéal. Din punct de vedere literar este una din operele cele mai bune ale lui, având notaţiuni şi descrieri de o mare justeţă [1].

Dar importanţa ei este mare şi pentru faptul că Eliade, direct sau prin Rhéal este greu s'o spunem, se lasă oarecum influenţat de forma lui Lamennais. Ideile nu sânt aceleaşi şi, în afară de o dragoste arzătoare pentru popor, de un neocreştinism, de o duşmănie nemascată contra bisericei organizate, cu pompele şi ierarhia ei — pe care le mai întâlnisem la Saint-Simon — nu prea văd altă asemănare între ei. Ambii însă adoptă o formă pasionată, lirică, amintind stilul poemelor profeţilor. Însă acest ton este atât de mult în spiritul unei anume grupări, de tendinţe umanitare în cadrul creştinismului, încât nu ştim dacă el vine direct de la Lamennais, sau de la atâţia imitatori, între care ar trebui să considerăm şi pe Rhéal [2]. In genere însă, imitaţiile, cum vom vedeà în curând cu *Le socialisme universel* al lui *Lecouturier*, sânt mai indiscrete la Eliade [3].

Posedăm o listă completă a ziarelor în care scrie Eliade la Paris, sau în care, prin intermediul amicilor săi, face să se publice articole în sensul vederilor lui. Unele din articole sânt îndreptate contra comitetului democratic, format în mare parte din duşmanii lui, persoane care mergeau mult mai departe de cum ar fi dorit el şi primejduiau situaţia noastră faţă de Turci, al căror prieten declarat este Eliade. El nu se sfieşte chiar de a introduce în articole aluzii personale, care nu sânt pe placul lui Bălcescu şi I. Ghica [4]. Aceste ziare au în genere o viaţă scurtă,

[1] Mi se par în special demne de admirat scurtele dar interesantele şi mai ales fidelele descrieri ale insulei Malta şi oraşului Avignon din Franţa.

[2] Dintre operile lui Lamennais consultate: *Esquisse d'une philosophie; De la société première et de ses lois ou de la religion; Le livre du peuple; Paroles d'un croyant*, opera lui Eliade pare a avea mai multe asemănări cu cea din urmă.

[3] El însă cunoaşteà şi admirà pe Lamennais, încă înainte de a ajunge în Franţa, cum am văzut. Intre cărţile pe care le ia cu dânsul la Chios este şi Evanghelia acestuia (Scrisoarea către N. Russo din 20 Noemvrie 1851, p. 145.)

[4] N. Cartojan, *Scrisari inedite de la N. Bălcescu şi I. Ghica* (*op. cit.*), p. 44. Scrisoarea face aluzii la nişte articole din *La ligue des peuples*, al cărei director erà Carpentier.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

dispar sau sânt suprimate pentru a apăreà supt un nou nume. N. Russo ne dă o lista a lor într'o notă din *Scrisorile din exil* ale lui Eliade[1]. Aceste ziare sânt: *L'Europe démocratique; La presse* al cărui director erà Emile de Girardin „du côté du parti de la conservation et de l'ordre"[2] ne spune Proudhon, deci foarte aproape de concepţiile lui Eliade; *La semaine; La tribune des peuples* al cărui director erà Carpentier: *Le positif*, la care Eliade pretinde că scrie prin 1849[3] şi pe ai cărui redactori — unii colaborând şi la ziarul *Le peuple* al lui Proudhon — îi taxează de „oameni cei mai progresişti şi cu cumpăt, prudenţi şi cu capacitate"; *Le temps; La réforme; Le crédit* — la care se scrià despre noi, dar fără o informaţie suficientă, redactorul foii preferind să fie desminţit iar nu corijat[4]; *La démocratie pacifique; La république*; *La voix du peuple* (tot a lui Proudhon[5]).

Printre publiciştii favorabili nouă se găsesc şi Eugène şi Cors[6] care, după cum se vede, îşi primeau informaţiile, ca şi Carpentier şi Rhéal, de la Eliade.

E un fel de a informà mai util pentru marele public, decât broşurile pe care le compusese Eliade cu ajutorul lui Rhéal şi cu banii Românilor din Brusa. Acèle publicaţii erau destinate oamenilor politici, oficialităţii, ziariştilor, ca mijloace de informaţiune serioasă. Ele conţineau toate, în esenţă, aceleaşi idei, aceleaşi teorii, reducându-se la două mai importante: Românii doresc să continue a trăi cu Turcii în relaţiuni de dependenţă, conservându-li-se autonomia, conform tratatelor; Revoluţia română a fost o mişcare pacinică, de ordine, fără nici o tendinţă prea radicală sau comunistă. Cei care susţin contrariul, sânt agenţii mincinoşi ai Ruşilor, care vor să justifice ocuparea, poate chiar incorporarea Principatelor la Rusia.

---

[1] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 734, notă. Russo însă exagerează. Eliade a scris la unele din aceste jurnale, în special la *„Semaine"*, dar nu la toate.

[2] P. J. Proudhon, *Mélanges* (articles de journaux), p. 278.

[3] Cf. în *Scrisori din exil*, scrisoarea lui din 24 Septemvrie 1849, către Românii din Brusa, p. 6. E de remarcat că numele ne duce la Auguste Comte.

[4] *Ibid*, *Scrisoarea către Românii din Bursa* din 19/26 Maiu 1850, p. 27. De fapt însă în această epocă ziarul n'are ştiri despre noi decât rare şi scurte, aşa încât nu ştiu la ce foiletoane face Eliade aluzie Un articol mai lung despre noi, important şi bine scris, erà din 15 Fevr. 1849: *Les Russes en Moldo-Valachie.*

[5] Eliade făcuse cunoştinţă cu Proudhon, poate înainte ca acesta să fie închis la S.-te Pélagie, adecă înainte de Oct. 1849.

[6] *Scrisori*, p. 30. Aceleaşi scrisori ca mai sus.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Natural, Eliade vorbeşte forte mult de sine în aceste publicaţii, apărându-se de acuzaţiile aduse de duşmanii lui politici, acuzând uneori el însuşi. Şi pentrucă una din imputările ce i se făceau mai des erà că pretindeà Domnia — în legătura şi cu faimoasa manta albă — este interesant de văzut că în *Mémoires, Profession de foi*[1] el se apără spunând că dacă ambiţionà să ajungă la tron, erà spre a-l sfărâmà: „Et pendant la lutte, si quelquefois l'idée me venait d'aspirer au jour où entendu, compris par la Nation, je pourrais arriver jusqu'au trône, alors mon ambition s'enflammait, je désirais voir ce jour, je désirais approcher du trône, non pour monter, mais pour le briser".

***

Viaţa în Paris devine din ce în ce mai grea pentru Eliade. Lipsa de bani îi creà griji zilnice, cu atât mai mult cu cât cei din Brusa, care îl subvenţionau — soţia sa primind strictul necesar de la Turci, pentru ea şi copii — se certaseră, şi ajutorul lor veneà neregulat. Duşmanii lui din Paris, cei de la Comitetul democratic, căpătau o influenţă din ce în ce mai mare, conduşi, zice el, de Rolin din Constantinopol[2]. Relaţiile sale cu Francezii, chiar cu cei care îi fuseseră prieteni, ca Rhéal, nu erau lipsite de frecături. „Orice Francez îţi scoate sufletul, când ai a face cu dânsul". Ce tristă experienţă trebue să fie îndărătul acestei fraze, care condamnă în bloc pe toţi oamenii cu care venise în contact, deşi aparţineau unei naţii pe care Eliade o stimà şi o iubeà. Peste toate se adăogà dorul de soţie şi de copii, care se găseau în Chios încă din luna Sept.[3].

La sfârşitul anului 1850 face o călătorie la Londra.

La începutul lui 1851 scoate *Mémoire sur l'histoire de la régénération.*

In vară, la 9/21 Iulie, pleacă din Paris şi la 15/27 Iulie este la Malta, după ce călătorise pe puntea unui vapor, fără bani,

[1] I. Eliade, *Mémoire sur l'histoire* (*op. cit.*), p. 400—401. De altfel, chipul cum concepeà el Domnia, condiţiile ce trebuiau să se ceară Domnului, ne arată că aceste acuzaţiuni nu erau neîntemeiate. Cf. scrisoarea din 16/28 Fevr., 1854, din Şumla, către soţia sa (*Scrisori din exil*, p. 256) în care îi spune că sugestiile de a se face Domn i-au venit de la Tell, dar că el le-a refuzat.

[2] I. Eliade, *Epistole şi acte ale oamenilor mişcării române de la 1848.* Prèveţ, Paris 1857, Scrisoarea din 6 Dec. 1850, p 23-24.

[3] N. Cartojan, *Scrisori inedite* (*op. cit.*), p. 40. Scrisoarea lui I. Ghica către N. Bălcescu din 4 Sept. 185.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

amanetându-şi nişte linguriţe[1] de argint ca să continue drumul, trist, descurajat, hotărît să puie capăt ocupaţiilor lui politice, să se intereseze numai „de partea literară şi religioasă“[2].

**Eliade la Chios. Istoria critică universală. Biblioteca lui Eliade. Lecouturier, Sue şi P. Leroux.**

La sfârşitul lunei lulie, în 1851, el îşi întâlneşte familia, după o despărţire de aproape trei ani, în frumoasa insulă Chios.

Aici însă îl aşteptă una din cele mai triste perioade ale vieţii sale. Din pricina intrigilor generalului Tell, pretinde Eliade, şi ale preotului Ioan Snagoveanul, traiul cu nevasta sa devine un chin. Accente de desperare sfâşietoare îi scapă în toate scrisorile trimise prietenului său Gr. Grădişteanu, la Paris. Este vizitat până şi de gândul sinuciderii[3]. Nu fericirea ce visase în depărtarea Parisului, dar nici măcar linişte nu poate găsi lângă ai săi, suspectat, spionat, persecutat, cum erà la tot pasul, lăsat chiar fără bani de cheltuială.

Pe zi ce merge desperarea lui creşte, până la acel: „nu mai pot! Gădiştene“[4], dintr'una din scrisorile sale. Ca să-şi mai uite, el care de atâţia ani aproape nu ştia ce e odihna, se dă cu totul studiilor de istorie şi de filologie[5]. Ar dorì un elev cu care să discute şi căruia să-i împărtăşească descoperirile sale.

Cunoaştem încă din 20 Noemvrie 1851[6] că planul lui este să scrie o istorie universală „nu după cum le-a pocit catolicismul papal şi cezarian“[7].

---

[1] *Scrisori din exil.* Scrisoarea către Gr. Grădişteanu, p. 134.

[2] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoarea din 15/17 Iulie 1851 către Românii din Brusa, p. 129. Işi ia numele de Joseph Fransky, până ce va primì de la Turci îngăduire de a sta la Chios.

[3] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Către Grădişteanu la 18/30 August 1852. p. 190.

[4] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 192. Este interesant de apropiat mărturisirile făcute de Eliade în scrisorile către Grădişteanu asupra unei chestiuni de ordin cu totul intim. Vorbind de el însuşi, în scrisoarea de la 20 Ian. (2 Fevr.), p. 206, 1853, spune: „Nu m'ai auzit niciodată a mă da de sfânt. Mi-am avut şi eu rătăcirile mele (faţă de femei); niciodată însă în viaţa mea n'am fost nici mai înţelept, nici mai sobru decât de la 48 încoace“. Iar într'o scrisoare cevà mai în urmă, la 5/17 Fevr. 1853, după ce spune, că nu vor reuşì duşmanii să-i spargă casa, adaogă că nu se va despărţì la bătrâneţe. Nu a făcut-o la tinereţe „când eram la ale mele şi cu nişte cuvinte mult mai tari“, (p. 215), cu atât mai puţin ar face-o atunci

[5] *Ibid.*, Scrisoare către acelaşi, 16/22 Oct. 1853, p. 141—143.

[6] *Ibid.*, Scrisoarea către N. Russo, p. 144.

[7] El ar mai fi fost dispus, pe lângă această istorie, să scrie şi alte cărţi cu subiect ştiinţific, dar pe înţelesul tuturor, un dicţionar al limbei române şi o ridicare de planuri. Pentru toate aceste publicaţii se prevăzuse cu modèle franceze. Unele îi sosesc în doua lăzi, iar altele, într'o a treia,

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

La 3 Martie 1851 el începuse serios redactarea *Istoriei universale*[1]. La 6 August era gata până la capitolul asupra Egiptului şi Persiei, iar la 27 August spune despre ea lui Grădişteanu, că „aşă Istorie nu s'a scris încă"[2]. O întrerupe însă la 26 Noemvrie, căci nu mai poate avea linişte din pricina nenorocirilor casnice. Iar la 28 Ian. 1853 adaogă că n'ar vreà să fie ajutat cu bani de nimeni pentru tipărirea ei, ca să poată fi absolut liber în expunere, atunci când se va înfăţişà cu ea „înaintea lui D-zeu şi a viitorimei"[3].

In prefaţa *Istoriei critice universale*, publicată ca operă postumă[4], ne desvălue punctul său de vedere cu privire la o astfel de operă. Ea ar trebuì să cuprindă „faptele culminante" de la creaţie până în zilele noastre, povestite după „înşişi istoricii fiecărui popor". Dar această năzuinţă n'are nimic prea neobicinuit. Ce este nou, e tendinţa exprimată de Eliade de a face o largă parte studiului legilor, dogmelor, doctrinelor. „Foarte puţin vedem în *Historia universală* sau nicidecum vorbindu-se despre cosmogoniile, teogoniile naţiilor, despre primele lor dogme sau credinţe" cum şi despre „desvoltarea minţii omeneşti, istoria ştiinţelor şi a artelor"[5].

---

[1] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoare către Russo, p. 165—166.

[2] *Ibid.*, Scrisorile de la pp. 184 şi 194.

[3] *Ibid.*, Scrisorile de la pp. 200 şi 210.

[4] I. Eliade Rădulescu, *Historia critică universală*, 2 volume (necompletă), Buc., 1892.

[5] *Ibid.*, vol. I, p 52. Această concepţie despre istorie s'ar puteà să fie sugerată lui Eliade de *Fabre d'Olivet*, prin intermediul lui *Pierre Leroux*, care a avut atâta influenţă asupra compatriotului nostru. In opera lui Leroux, *De l'humanité* (Paris, 1840—41), se citează cu mari elogii şi se rezumează *Fabre d'Olivet* (vol. I, p. 407 sq. şi mai ales vol. II, p. 510 sq.). Acolo aflăm două idei, scumpe lui Eliade, care îşi vor găsì exprimarea şi în *Istoria universală*, dar mai ales în *Biblice:* Evreii, degenerând moralmente, devin Jidani (Juifs); convingerea că învăţătura lui Moise este de multeori „un débris ou un résumé de la science des prêtres d'Egypte" (vol. II, p. 523), fără să mai vorbim de anume detalii, care nu mi se par întâmplătoare, şi care se află şi la unul şi la altul. Aşà de exemplu, amândoi susţin că în Paradis se găseau doi arbori, unul al *vieţii* şi altul al *cunoştinţii* (vol. II, p. 549); fac disertaţii asupra numerilor, în special a numărului 7 (vol. II, p. 601 sq. la Leroux, p. 13 în *Biblice*), etc. *Fabre d'Olivet*, citat cu atâtea laude, spusese încă în *Histoire philosophique de l'homme* (Paris, 1822), că această operă va face parte dintr'o *„Histoire de la terre et de ses habitants"* care va expune „les systèmes cosmogoniques et géologiques" ale tuturor popoarelor (p. 1). Iar Leroux, în articolul despre *„Brahmanisme"* din *Nouvelle Encyclopédie* (vol. III, p. 55 sq., din 1840), vorbeşte pe larg despre *William Jones, Creuzer*, traduce imnuri, adică se serveşte de aceleaşi izvoare şi întrebuinţează aceiaşi metodă ca Eliade în capitolele respective din Istoria sa critică universală, aşà încât chiar de nu aflăm urme directe în Istoria lui Eliade, putem totuşi conchide la o influ-

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Eliade se ţine de program. Cea mai mare parte a acestei istorii nu e decât teogonie, traduceri din cărţile sfinte sau discuţii asupra miturilor. Găsim însă un astfel de amestec de lucruri naive, groteşti chiar, de aberaţiuni (Etiopienii care se întind până în Australia şi America; Egopozii cu picioare de capră; Indienii de stirpe mongolică, etc.), cu lucruri care presupun studii mai serioase, — totul învelit într'o erudiţie ieftină, cum îi plăceà lui Eliade, ca să impresioneze, — încât trebue să presupunem că s'a adresat la izvoare cu totul deosebite. Pe unele ni le mărturiseşte singur: Autorii clasici greci ca Herodot şi Diodor Sicilianul; Englezul William Jones tradus în franţuzeşte de Bruguère şi altă dată de Chézy, sau pe acel Creuzer, pe care nu ştiu de l-a cetit singur, sau numai l-a citat după o altă lucrare consultată[1]; istoria universală în 7 tomuri de care scrie aşà de entuziasmat în scrisoarea de la 15/17 Iulie 1851[2] Pe altele dintre izvoare însă trebue să le determinăm singuri. Spre norocul nostru o parte din biblioteca sa a fost conservată şi se găseşte astăzi în posesiunea fiului, a d-lui I. I. Eliade Rădulescu[3]. Ceea ce aflăm într'însa completează ştirile pe care ni le dă Eliade însuşi, într'o scrisoare foarte importantă din Malta, trimisă la 15/27 Iulie 1851 la Brusa[4].

Biblioteca, în afară de câteva volume de literatură sau de critică literară: La Harpe *Cours de littérature*, pe care cu atâta admiraţie îl va cità ori de câte ori va face aprecieri asupra autorilor; A. de Musset *Voyage en Italie*, 2 vol. (din 1865); piese de Kotzebue, din 1822; *Théâtre anglais*, în trei volume; Voltaire *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* (Paris 1821); *Le*

[1] *Georg Friedrik Creuzer*, arheolog şi filolog (1771—1858), autorul unei *Symbolik und Mythologie der alten Völker*, care a avut un mare număr de ediţii, şi care a fost tradusă în 4 tomuri, între 1829—1852 de I. D. Guigniaut, erudit elenist francez, supt titlul: *Les Religions de l'antiquité considérées principalement dans leurs formes symboliques et mythologiques*. Dacă Eliade a consultat opera însăşi a lui Creuzer, în această ediţie a trebuit s'o consulte.

[2] *Scrisori din Exil*, către Românii din Brusa, p. 128. Mi-a fost imposibil să determin de care *Istorie universală* e vorba, nici una din cele existente la Biblioteca Naţională din Paris neîntrunind condiţia de a fi în 7 tomuri şi anterioară lui 1851.

[3] Ţin să mulţumesc şi pe această cale d-nei şi d-lui I. I. Eliade Rădulescu pentru bunăvoinţa ce au avut de a-mi permite să cercetez cărţile rămase de la părintele şi socrul lor. O parte, după cum mi-au spus, a fost distrusă de Germani. Restul, împreună cu alte obiecte, este păstrat cu o pietate demnă de memoria marelui Eliade.

[4] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 128—129.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

*Sage*, o traducere în româneşte a lui P. Matsukolu (Georgescu), din 1855; E. Sue *Matilda*, tradusă de Baronzi în 1854; mai conţine opere de caracter istoric, ştiinţific sau filosofic. Cele de caracter istoric sânt: O colecţie de istorici greci de Bouchon (Paris 1837); de acelaşi *Oeuvres de Flavius Josephus*, (1858); St. Jérôme (1838), *Choix de monuments primitifs de l'église chretienne* (1843), *Choix d'ouvrages mystiques* (1852); M. B. C. Collas *La Turquie en 1864* (Paris 1864); Thierry *Histoire de la conquête de l'Angleterre* (VIII ed., Bruxelles 1839); Guettée *Histoire de l'église*[1]; Guizot *Histoire générale de la civilisation en Europe* (Paris V-e. ed. 1845) şi *Collection de mémoires relatifs à l'historie de France*, (Paris 1826); I. Gordon *Histoire de l'Irlande, traduite par Pierre Lamontagne*, (Paris 1808); *Histoire abrégée des Jésuites et des Missionnaires Pères de la foi.* (Paris 1820)[2]; Ed. Quinet *Napoleon* (I-e ed., Paris 1836); A Thierry, *Histoire d'Attila et de ses successeurs* (Paris 1865); *Herodot* (Atena 1836). Le Colonel Carrion *Essai sur l'histoire générale de l'art militaire* (Paris 1865); A. de Gérando *De l'esprit public en Hongrie*[3] (Paris 1848); Sulau de Lirey *Histoire des différentes religions* (Paris 1843[4]).

Cărţile de ştiinţe sânt: Amédée Burat, *Traité des gisements et de l'exploitation des minéraux utiles* (Paris 1855): Landrin *Dictionnaire de minérulogie, de géologie et de metallurgie* (Paris 1852); Alfred Maury *La terre et l'homme* (Paris 1857); F. S. Bendant *Minéralogie* (Paris 1853).

Cărţi din domenii felurite şi enciclopedii: *Dictionnaire de la conversation et de la lecture* (52 volume, Paris 1838)[5]; Eram Guzel-Oglu *Nouveaux dialogues français-turcs* (Constantinopole 1852); Poenaru, F. Aron şi G. Hill, *Vocabular franţezo-româ-*

[1] L'abbé Wladimir Guettée, preot al bisericei ortodoxe ruse, redactor şef al ziarelor *L'observateur catholique* şi *L'union chrétienne*. Primele trei volume din *Hist. de l'église* apar între 1870–74. Eliade are numai primul volum.

[2] Este opera lui J. F. Gonbeau de La Billennerie, président du tribunal de Marennes en Poitou.

[3] A. de Gérando este un francez admirator al Ungurilor. Prefaţa este scrisă în Presburg în 1847.

[4] O istorie a religiilor destul de anodină, din care n'a trecut nimic în opera lui Eliade.

[5] Este dicţionarul despre care va scrie lui Russo la 20 Aprilie 1853 (*Scrisori din exil*, p. 223) ca să nu se ia prea mult după cele scrise în el, ca având tendinţe marcate de catolicism.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

*nesc*, (Bucureşti 1848); Machiavel *Traduction Ch Louandre* (Paris 1851); Michelet *Le peuple.*

Cărţi de conţinut filosofic sau în legătură cu filosofia şi problemele economice: Alphonse Esquiros, *Les fastes populaires ou histoire des actes héroiques du peuple, et de son influence sur les sciences, les arts, l'industrie et l'agriculture*; de Sanclières, *La divinité de Jésus Christ démontrée par M. Renan. Ses erreurs, ses contradictions, ses aveux* (Vienne Autriche 1864); Eug. Huzar[1], *L'arbre de la Science* (Paris 1857); Frédéric Ancillon, *Essais de philosophie, de politique et de littérature* (Paris 1832); Ch. Fourier, *Oeuvres complètes* (Paris III, ed. 1846[2]); L. de Rouën *Recueil de réfutations des principales objections tirées de sciences* (III ed. Paris 1843. Exemplar dăruit de autor); I. Salvador, *J. Christ et sa doctrine* (1838); Pierre Roux, *Traité de la science de Dieu ou découverte des causes premières* (Paris 1857); acelaşi, *Higiène pure et nouvelle ou études et pensées sur le monde spirituel, la nature en général, la société et sur l'homme en particulier* (Paris 1850); Proudhon, *De la création de l'ordre dans l'humanité* (Paris 1849) şi *De la Justice dans la Révolution et dans l'église*; Fénelon, *De l'existence de Dieu et des attributs de Dieu* (Paris 1853); Schlegel[3], *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens* (1837); A. Constant, *Le testament de la liberté* (Paris 1848); E. Sue, *Le Juif errant,* pe care îl clasăm aici, mai de grabă decât între operile de literatură, din pricina infuenţii, din punctul de vedere al ideilor, pe care o are asupra lui Eliade.

Din aceasta listă, dacă scoatem cărţile cumpărate după 1851, puţine la număr, rămân cele pe care Eliade le adusese cu sine la Chios. Influenţa lor asupra operei elaborate la această epocă este mică. Dintre ele lipseşte izvorul principal al capito-

[1] Această operă ciudată este o încercare de a explică istoria umanităţii plecând de la ideea: „l'homme est une raison insuffisante à la recherche de l'absolu". Sânt teorii fanteziste, cum găsim în multe din operile acestei epoce, de sigur una din cele în care s'a făcut mai multă cheltuială de imaginaţie, de când există omul. Este de remarcat preferinţa lui Eliade pentru astfel de cărţi. Cf. cântul IV din poemele Biblice ale lui Eliade. *Curs de poezie*, vol. II.

[2] Ediţia pe care o posedă Eliade este parte din a II-a, parte din III-a a operilor complete, Paris; volumul I, din 1846, II şi III din 1841, IV şi V din 1846. Al VI-lea volum e din 1848. Primul volum conţine: *Théorie des quatres mouvements*; al II—V-lea *Théorie de l'unité universelle;* al VI-lea *Le nouveau monde industriel et sociétaire.*

[3] Frédéric Schlegel, *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens*. Tradus de S. Mazure. Paris 1837.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

lului celui mai important din *Istoria universală*, volumul I, cel privitor la Timp şi Loc, şi, în legătură cu ele, la progres şi conservaţie.

Acest capitol, mai concentrat, împreună cu un rezumat al întregii *Istorii universale*, formează partea III-a a *Echilibrului între antiteze*, adică despărţirea numită *Spiritul şi materia*. Pentrucă supt această formă s'a publicat pe când Eliade trăia încă, presupunem că ea este cea definitivă. Renunţăm deci s'o studiem aşa cum se prezintă în *Istoria critică universală*, rezervându-ne acest drept cu ocazia analizei *Echilibrului*. Putem spune de acum că opera din care s'a inspirat Eliade este *La science du socialisme universel*, urmată de *Le Dieu de Proudhon*, publicaţie fără dată (la 1850) Paris, a lui Charles Henri Le Couturier, redactor pentru partea ştiinţifică la ziarul *La patrie* şi *Le moniteur universel* [1].

Eliade făceà mare caz de această broşură de popularizare de vreo 80 de pagine, în care se expuneau, cu o îndrăzneală fără pereche, cele mai anoste şi mai indigeste teorii despre tot ce ne putem închipuì: metafizică, geografie, geologie, economie politică, etc. Indrăzneala autorului nu e egalată decât de ignoranţa lui. Insă Eliade nu erà de aceiaşi părere cu noi. In scrisoarea citată, din Malta, către Românii din Brusa, de la 15/27 Iulie 1851, el le anunţă, printre cărţile alese pentru ei din Paris, 5 exemplare din *„Scinţa pentru socialismul universal"*.

In realitate această broşură nu e decât un rezumat al unei opere mai însemnate, de acelaşi fel şi în acelaşi spirit, *La Cosmosophie ou le socialisme universel* de Charles H. Lecouturier, 1850.

O altă descoperire interesantă, făcută de Eliade în acest timp, şi care va însemnà o dată importantă în viaţa lui, este aceea a lui Eugène Sue. Incă un „proscris şi un anatemizat" cum ar zice el. Erà fiul unui chirurg celebru, bogat, cu relaţii de tot felul, cu influenţă. Face câteva studii medicale, apoi intră ca doctor pe un vapor, unde se ocupă de viaţa şi obiceiurile ma-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Un exemplar care poartă dedicaţia: „Au citoyen Heliade Radulesco, hommage de l'auteur", se găseşte astăzi în posesiunea Dlui profesor D. Caracostea. D-sa a binevoit a mi-l împrumutà spre a-l studià. Il rog să primească şi pe această cale toată recunoştinţa mea. Acest exemplar a aparţinut cu siguranţă lui Eliade. După dedicaţie putem trage concluzia că ei au fost în relaţie încă la Paris. In afară de ceea ce a trecut de la Le Couturier în opera lui Eliade, se vede o asemănare de concepţie la amândoi, între altele revolta în faţă D-zeului lui Proudhon, deşi şi unul şi altul datoresc atât acestuia.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

rinarilor. Se retrage din armată şi se consacră literaturii. Influenţat de Byron, la început este pesimist, diabolic, dar curând ruinat şi nenorocit în dragoste, părăseşte acest gen pentru romanul social. Consideră literatura şi mai ales romanul o tribună de unde biciueşte şi demască corupţia, şi arată poporul bun şi virtuos, dar depravat din cauza sărăciei şi a ignoranţei, impilat de tirania regilor şi a preoţilor. Cu o imaginaţie puternică, posedând în cel mai înalt grad darul de a ţine atenţia cetitorului încordată, el mişcă, zgudue, interesează, leagă şi desleagă intrigile cele mai neverosimile cu îndemânare, şi ajunge în scurt timp romancierul cel mai popular al Franţei. Este neînchipuită azi faima de care s'a bucurat „părintele romanului foileton", căci el este acela care a ridicat la rangul unui gen această literatură de rez de chaussée, a ziarelor. *Misterele Parisului*, apoi *Jidovul rătăcitor*, şi *Les mystères du peuple* n'au fost numai cele mai cetite cărţi din timpul lor; ele au influenţat pe unii mari romancieri ai timpului, şi au sugerat lui Hugo *Les misérables*. Admirat cu indiscreţie de unii, criticat de partizanii literaturii artistice, el a găsit înţelegere şi apreciere până şi la Sainte Beuve[1], la Jules Janin, iar operile sale au cunoscut tirajul ediţiilor populare, dar şi al celor de amatori, cu ilustraţii de faimosul desenator al timpului, Gavarni.

Astăzi ele plictisesc. Intrigile ni se par de o complicaţie puerilă, cu sfârşitul prevăzut de mai înainte, lipsite de orice urmă de analiză psihologică, scrise rău, la iuţeală, lungindu-se în mod artificial de vreme ce erau plătite cu linia, insuportabile cu tonul lor când de predică, când de discurs de întrunire

[1] Gustave Planche, *Romanciers modernes de la France, Revue des deux Mondes*, 1 Ian. 1838. După ce îl critică aspru: „malheureusement outre ses prétentions philosophiques, M. Sue affiche encore des prétentions historiques" p. 61. Ste Beuve, *Poètes et romanciers modernes de la France* Eugène Sue. *Revue des deux Mondes*, 15 Sept. 1840, p. 869 sq: „le jargon de rouerie (Sue este încă în perioada byroniană) de socialisme, de religiosité, la prétention aristocratique naturelle aux jeunes démocrates et aux brusques fortunes, la brutalité tout près des formes les plus exquises, il a exprimé tout cela avec vie souvent et avec verve dans ses personnages", p. 872. Cf. G. de Molènes, *Le feuilleton*. Revue des Deux Mondes, 15 Dec. 1841, p. 1002 sq., vorbind de Mathilde, după ce critică romanul cu îndârjire, ne spune totuşi „qu'il excite cependant l'intérêt et justifie jusqu'à un certain point la curiosité dont il a été entouré". Tot aşa de acerb, poate mai rău încă, îl critică şi Paulin-Limayrac în *Le Roman philanthrope et moraliste*, Ian. 1841, Revue des Deux Mondes, p. 75 sq. Sue însă merită să cunoască tot adevărul „par le prodigieux succès qui éclate autour de son livre", p. 85. De acelaşi: *Du Roman actuel et de nos ro-*

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

publică. Şi totuşi nu putem negà că sânt acolo creaţiuni, exagerate poate, dar care simbolizează o virtute, un viţiu, şi ajung să reprezinte nişte adevărate tipuri.

La farmecul irezistibil pentru Eliade al acestei literaturi se mai adaogă faptul că Sue, intrat în politică, atacă pe Napoleon după lovitura de stat şi este exilat ca Proudhon şi Esquiros. Are dreptate să spună că în Franţa, numai cei buni sânt proscrişi. Ei fac ca Franţa „să renască ca fenicele din cenuşa sa". Ceilalţi sânt „fariseii oficiali", „depravaţii omului vechiu" de care vorbeşte în scrisorile sale, mai ales către Russo [1].

Deşi trăeşte într'un mediu impregnat de ideile pe care Sue le exprimă prin romanele sale, idei pe care Eliade le adoptă cu entusiasm şi cărora le dă curs în cărţile apărute în Paris în timpul şederii sale acolo, totuşi se pare că nici nu l-a cunoscut personal, nici nu i-a cetit operile înainte de Chios[2]. Pe I. Ghica îl numeşte Rodin pentru primaoară într'o scrisoare din 6 Decemvrie 1850[3]. Rodin este şeful Jesuiţilor din Paris, mai în urmă generalul lor, unul din sufletele cele mai negre şi intrigantul cel mai extraordinar din *Jidovul rătăcitor*. Numele acesta îi fusese găsit lui Ghica de Scarlat Filipescu[4], după cum aflăm din scrisoarea adresată în 20 August 1851 lui Gr. Grădişteanu. Tot acolo Eliade ne spune că a cetit pentru prima dată *Jidovul rătăcitor*, care l-a impresionat teribil.

La început nu simte pentru romanul acela toată dragostea la care ne-am aşteptà. El se înşală aproape asupra intenţiilor autorului şi mai că nu vede în el decât un model desăvârşit de la care să se poată inspirà duşmanii lui, şi ei în legătură cu jezuiţii, după cum crede Eliade.

Numeroasele personagii din *Jidovul rătăcitor* îi procură tipuri cu care să compare pe toţi cei din jurul lui. Preotul Snagoveanu devine Morok, îmblânzitorul de fiare, unul din agenţii lui Rodin[5]. Iar Russo, nu ştiu dacă spontan sau tot la sugestia lui Eliade, în *Suite à l'histoire des Principautés* a lui Regnault,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Cf. scrisoarea din 5 Ian. 1850 în *Scrisori din exil*, p. 9.

[2] El însă cumpără pentru Russo, alter ego al lui, *Le Juif* şi *les Mystères de Paris*, înainte de a plecà din Paris, cum se vede din scrisoarea din Malta citată.

[3] I. Eliade, *Epistole şi acte ale oamenilor mişcărei române*, p. 23.

[4] I. Eliade, *Scrisori din exil*, 20 August, 2 Sept. 1851, către Gr. Grădişteanu, p. 136—137.

[5] I. Eliade, *Scrisori din exil*, către Russo, 30 Iunie 12 Iulie 1852.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

completează tabloul: „Les habitants de Chio peuvent avouer qu'ils ont vu de leurs propres yeux, en chair et en os, la femme de Dagobert devenir, par sa dévotion et à son insu, l'instrument des cabales de Rodin et rendre victime son mari (Eliade), son fils et les deux soeurs [1].

Pe măsură ce va cunoaşte mai bine pe Sue, admiraţia lui Eliade pentru el va luă proporţii. In *Echilibru între antiteze* numeşte ca adevărat bune „cărţile de călătorie, romanţele însuşi istorice ce ne arată societatea în toate mizeriile ei, unde vedem cu ochii şi pipăim cu degetul toate plăgile omenirei şi care ne fac a simţi durerile şi suferinţele celor desmoşteniţi..."

„Acèle cărţi de la inventiunea alfabetului până astăzi nu au tratat şi nu tratează decât despre binele şi mulţumirea societăţii, spre ameliorarea ei, spre perfecţionarea omului, în cele sociale şi în cele guvernamentale [2]". Greu s'ar puteà da o definiţiune mai justă a romanelor lui Sue.

Şi pentru că aceste scrieri „ce vor să fie romanuri" îl preocupă, el revine adesea asupra lor. In *Epicele* [3] propune ca ele să se numească mitistorii. Ar intrà în rândurile epopeelor în proză, între Ulise şi Telemac de-o parte şi Mizerabilii de altă parte. După lectura *Genîului Creştinismului*, foarte entusiasmat de Chateaubriand şi de teoriile lui, Eliade nu ştie alt compliment mai mare pentru Sue, decât să-l derive din şcoala lui Chateaubriand, alături de Hugo şi Lamartine [4].

In acelaşi sens cu Sue se va exercità influenţa lui Alphonse Esquiros, prietenul lui Eliade. Il cunoscuse încă de la Paris, unde purtà aureola mărtirilor politici în urma unei condamnări pentru *L'Evangile du peuple*. Ajunsese mai în urmă redactor la *France littéraire* şi la *Presse*. Ales deputat cu program socialist, el face o opoziţie îndârjită guvernului şi după lovitura de stat este exilat în Anglia. De acolo publică *Les Fastes populaires* şi *l'Histoire des martyrs de la liberté* [5], pe care o reclamă Eliade cu atâta insistenţă lui Gr. Grădişteanu [6].

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] N. Russo, *Suite*, p. 130.

[2] I. Heliade Rădulescu, *Echilibru între antiteze*.

[3] I. Heliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generală*, vol. II, Epicele, Introducere, p. 14.

[4] I. Heliade Rădulescu, *Epicele*, p. 41.

[5] *Les fastes populaires*, apar la 1851—1854, *les Martyrs de la liberté* la 851. Şi una şi alta au apărut mai întâiu în fascicule.

[6] Cf. între altele scrisoarea către Grădişteanu din 22 Ian. 1852 (*Scrisori din exil*, p, 159), în care îi cere cu insistenţă *Martirii*.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

In scrisoarea către Russo din 7 Dec. 1850 el laudă pe Esquiros şi adaogă că a fost inspirat de doctrinele evanghelice din *Proscris* şi din *Martiri*, publicate de Ligă, de „la Ligue des peuples", cred[1].

Dar influenţa acestui prieten se va topi în cea exercitată de Sue, pentrucă nu se deosebeşte întru nimic de a acestuia, afară poate de o coloare mai întunecată şi de un stil mai apocaliptic. El ne plimbă prin toate continentele şi prin toate timpurile „De pe ţărmurile Gangelui civilizaţia trece pe ţărmul Nilului; dară modificată"[2].

Faraon practică principiul: „Travaliul e un frâu pentru popor"[3]. „Moise primul socialist" zise să se adune mana „numai cât trebue"[4]. (Iar nu multă, ca să nu se capitalizeze.) „Nu se fac oameni liberi din sclavi"[5].

Despre femeie vorbeşte cu admiraţia cu care va vorbi şi Eliade.

Are mare dragoste pentru Ch. Fourier şi Pierre Leroux. Ambii, după Pitagora, presupun raporturi între lumea intelectuală şi cea fizică, exprimate prin numere: triada este o imagine a atributelor fiinţei supreme[6]. Despre preoţi şi Jezuiţi vorbeşte ca Sue[7], iar regii sânt numiţi „monştrii istoriei"[8].

O altă influenţă exercitată asupra lui Eliade, poate încă la Paris, dar de sigur în această vreme, deoarece ea apare în *Istoria critică*, este tocmai acea a lui Pierre Leroux, pe care am văzut că Esquiros îl pune alături de Charles Fourier. Ea este însă mult mai greu de determinat ca celelalte, pentrucă nicăeri Eliade nu ne vorbeşte de acest Leroux, deşi ideile lui se recunosc neîndoios în opera acestuia. Ele poartă atât de desăvârşit pecetea autorului lor „Trinitarul", încât nu se poate să ne înşelăm.

---

[1] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 51.
[2] I. Catopolu şi I. Cocorescu, *Historia Martyrilor libertăţii*, după Alphonse Esquiros, p. 14.
[3] *Ibid.*, p. 24.
[4] *Ibid.*, p. 31.
[5] *Ibid.*, p. 43.
[6] *Ibid*, p. 114.
[7] *Ibid.*, p. 119.
[8] *Ibid.*, p. 104. De altfel şi Eliade, în *Souvenirs*, ne spusese (p. 279) „L'avenir donc en politique est la République; elle peut tarder par les événements, mais elle est prescrite dans les lois éternelles". Aceleaşi idei ale lui Esquiros le mai găsim în *l'Evangile du peuple* (*Les veillées littéraires illustrées*, I-er vol. 1848—49) şi *Le droit au travail* (Paris, 1849).

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Dar Pierre Leroux, publicist original, talentat, cultivat (cu lacunele însă ale multor Francezi din acea vreme, atraşi spre metafizică, dar neîndestul de armaţi cu aparatul necesar ca s'o priceapă şi construind adeseà în vid), îndrăzneţ, este una din personalităţile cele mai cunoscute ale timpului. Revistele sânt pline de articolele lui sau de criticele asupra lucrărilor lui. Unii îl citează cu admiraţie, alţii cu dispreţ.

Ca mulţi alţii începuse cariera de publicist lucrând într'o tipografie, ceea ce trebue să fi constituit o calitate mai mult în ochii lui Eliade. Unul dintre primii partizani ai lui St. Simon, fondează ziarul *Globe* la 1824, apoi, în 1834, începe întreprinderea serioasă a Enciclopediei, cu Jean Reynaud, şi el un publicist cunoscut[1]. In afară de articolele tipărite în această colecţie, adevărate disertaţiuni, el mai publică „*De l'égalité*“ în 1838 „*Refutation de l'Eclectisme*“ în 1839 şi „*De l'humanité*“[2] în 1840. In 1848 intră în politică ca socialist de nuanţă necreştină, e arestat, liberat, şi, după lovitura de stat de la 15 Maiu 1848, când face parte din guvernul provizoriu — cu Raspail, Blanqui, Barbès — proscris. In chipul acesta completează lista destul de lungă a celor pentru care Eliade avea atâta simpatie, şi care rezumă în ochii lui toate calităţile ce disting Franţa de alte naţiuni.

Cu începere de la 14 Oct. 1849 Leroux publică în *La République*, nişte cronici săptămânale pentru a-şi răspândi ideile şi a polemiza, în special cu Proudhon, care critică cu îndârjire tendinţele „Trinitare“ şi religioase ale „Theologastrului“, cum îl numeà el. *La République* este un ziar cetit de Eliade[3].

Aceste idei nu se deosebesc de ale cercului în care trăià Eliade, decât printr'o tendinţă ceva mai marcată la abstracţiune, şi printr'un vocabular mai pronunţat filosofic. Aceeaşi dragos pentru popor, duşmănie contra celor de sus, credinţă în progres şi în regenerarea omului prin creştinism şi iubire reciprocă. Ele sânt împletite cu consideraţii metafizice, psichice, economice care

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Pierre Leroux şi Jean Reynaud, *Encyclopédie nouvelle*, Paris 1834 şi anii următori. Neterminată.

[2] Pierre Leroux, *De l'humanité, de son principe et de son avenir, où se trouve exposée la vraie définition de la religion et où l'on explique le sens, la suite et l'enchaînement du mosaisme et du christianisme*, 2 vol. (1840 vol. II, 1845).

[3] Cf. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 734.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

au toate drept notă caracteristică *treimea, trinitatea,* lucrul care a făcut ca Leroux să fie de toţi numit un „trinitar".

Aceste *consideraţii* asupra împărţirei tripartită, sânt răspândite în toată opera lui, chiar acolo unde ne-am aşteptă mai puţin. Este imposibil să deschidem o carte de Leroux sau să citim un articol, fără ca să nu descoperim o triadă.

Doi prieteni binevoitori ai autorului, Luc Desages şi Auguste Desmoulins s'au ostenit să grupeze într'o „Doctrine de l' Humanité" aforismele trinitare ale Maiestrului [1].

După o introducere şi un preambul, în care se vorbeşte de importanţa religiunei şi rolul ei în regenerarea omului, se intră în materie:

„La base de la Religion c'est la Trinité".

„La doctrine de l'Humanité est triple et une à la fois: Dogme, organisation, substance" [2].

„Le dogme répond à science, l'organisation à morale et la substance à Economie politique" [3].

„Dieu est vie triple et une". „Il est à la fois et indivisiblement: Etre des êtres — esprit d'amour — lumière universelle, ou force — amour, — intelligence ou totalité — cause — existence" [4]

„L'être humain est comme Dieu triple et un" [5].

„La loi de la vie dans l'individu est le progrès, dont voici la formule: changer en persistant, persister en changeant" [6], formulă care şi ca enunţ şi ca idee, ne aminteşte pe Eliade.

Organizarea societăţii este triada:

„Individu, — famille — société".

„L'homme et la femme s'unissent dans le couple" [7].

„Le couple est divin, le couple est créateur".

„Par l'amour à l'état d'aspiration l'homme et la femme

---

[1] Luc Desages et Auguste Desmoulins, *Doctrines de l' Humanité. Aphorismes*, Boussac, 1848. Aforismele sânt luate mai ales de la Leroux, din *Encyclopédie nouvelle, Revue Encyclopédique* (1834), *de l' Humanité, de l' Egalité*, etc.

[2] Luc Desages et Aug. Desmoulins, *Doctrines de l' Humanité*, p. 6.

[3] *Ibid.*, p. 6—7.

[4] *Ibid.*, p. 8.

[5] *Ibid.*, p. 9. Cf. Pierre Leroux: *De l' Humanité.* „L'homme... est de sa nature et par essence sensation, sentiment, connaissance, indivisiblement unis", vol. I, p. 127.

[6] *Ibid.*, p. 10.

[7] *Ibid.*, p. 13.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

sont amant et amante". „Par l'amour à l'état de manifestation ils sont époux et épouse".

„Associons nous suivant les lois de la Trinité sainte" [1].

„Propriété — famille — cité répondent à
Sensation — sentiment — connaissance" [2].

Această listă de triade ar puteà fi prelungită la infinit:

Père — mère — enfant
citoyen — commune — état
Industrie — art — science
Répartition — production — consommation, etc.

Prin îndărătnicia cu care triada este pretutindeni amestecată, de Leroux, deşi ca teorie ea fusese exprimată şi susţinută în secolul al XIX-lea şi mai înainte, ea devine nedespărţită de numele acestuia, creindu-i o mare celebritate, făcând din el un fel de erou al cercurilor mistico-humanitare pe de o parte, al caricaturilor jurnalelor humoristice pe de altă. Este de sigur unul din personagiile cunoscute ale epocei. Criticii revistelor celor mai însemnate se ocupau de opera lui făcând dări de seamă cu indiferenţă, dacă nu cu simpatie [3]. Proudhon vede în el un adversar, cu toate punctele de contact ale doctrinelor lor, şi-l atacă fără milă, numindu-l „théologastre", „le saint homme qui aspire à remplacer le pape dans ses fonctions de vicaire de Dieu" „le révélateur de la Triade" etc. [4]. Aceste polemici răsunătoare aveau loc tocmai în epoca în care Eliade erà la Paris, şi în jurnalele pe care el le ceteà.

Dacă nu altfel, Eliade a trebuit să cunoască pe Leroux din notele entuziaste din *„Le Juif errant"* şi *„Les Mystères du Peuple"* unde, în câte o jumătate de pagină uneori, cu literă măruntă, se face nu numai elogiul lui Leroux, dar şi al colaboratorului său Jean Reynaud, autorul articolelor despre Celţi şi Druidism din *Encyclopédie nouvelle*. Acesta erà reprezentant al părerii că adevărata libertate şi egalitate domneà în organizarea primitivă, *confederativă*, a vechii populaţiuni din Galia, înainte de venirea Romanilor şi a noţiunei lor de drept, idee care se

[1] *Ibid.*, p. 14.
[2] *Ibid*, p. 15
[3] F. Lecler, *La France littéraire*. 1835. III-e livraison, p. 188 sq. şi Lerminier, *Revue des Deux Mondes*. 1840 Tome 24. p. 675 sq., etc. Sainte Beuve colaborase la Globe şi trecuse, supt influenţa lui Leroux, printr'o criză mistică. Ceva mai în urmă acesta găsise o colaboratoare în George Sand, cu care fondează (1841) *la Revue indépendante*.
[4] Pierre Josephe Proudhon, *Mélanges*, vol. III, p. 6.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

află şi la Eliade, ori decâte ori vorbeşte de vechile instituţii din Principatele române.

Dacă la Lecouturier, Esquiros, Sue, Leroux, adăogăm şi pe Proudhon, mi se pare că ciclul influenţelor mari în opera lui Eliade s'a închis. Unul sau altul dintre Francezi va mai adăogă câte ceva, trecător, concepţiilor autorului român, aux grès de ses lectures, însă curentele mari, persistente, care se vor răspândi în opera lui, îi vor da viaţă şi, amestecate cu fondul şi ideile originale ale lui Eliade, vor face din ea ceva cu totul însemnat în literatură şi ideile române în sec. XIX, de aici pornesc.

Toate aceste curente, lăsând urme mai puţin marcate în operile lui de polemică sau de informaţie din perioada între exilul la Chios şi a doua a sa călătorie la Paris, îşi vor da întâlnire în *Biblicele* şi *Echilibrul între antiteze*, lucrările capitale. Căci tot Eliade, cu natura sa plină de contradicţii, deconcertantă, socialistul creştin şi conservatorul, omul de convingeri neclintite şi cel care aşa de uşor renunţă la ele, idealistul şi omul practic, Românul dârz şi cosmopolitul, tot se găseşte în aceste două opere.

După ce am pus oarecum jaloanele şi am arătat de unde ne putem aşteptă să vină influenţele, vom studiă mai ales aceste două lucrări de bătrâneţe ale lui Eliade, pentru ca să vedem întru cât aceste influenţe se pot urmări şi determină.

**Eliade la Şumla şi Constantinopol. Intoarcerea la Paris. Biblicele.**

La 7 Decemvrie 1853[1] Eliade pleacă din Chios, chemat de Guvernul turc la Constantinopole. Rusia invadase Principatele şi Turcia aveau nevoie de luminele unui om, care în mod public şi cu o îndărătnicie admirabilă, nu încetase să proclame ura lui în contra Ruşilor, primejdia ce ameninţa Europa din partea lor şi fidelitatea faţă de suzeranul turc. Această recompensare a unor sentimente, care formează axa convingerilor lui Eliade, vine într'o vreme, când situaţia îi păreà din ce în ce mai turbure, când neliniştea şi nemulţumirile sale erau mai mari, când erà mai descurajat de uitarea în care se vedeà înmormântat din toate părţile.

[1] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoarea către Gr. Grădişteanu din 30 Fevr.. 11 Martie 1854, p. 285 sq.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

La 23 Dec./4 Ian. el anunţă lui Grădişteanu că a plecat spre tabăra lui Omer Paşa, la Şumla[1].

In Sept. 1854[2] el scrie din Bucureşti, unde se duce să-şi instaleze familia, şi unde, dacă ar fi să credem pe Russo[3], găseşte o primirie entusiastă din partea populaţiei, dar numai ruină şi jaf la proprietatea sa.

Ocupaţiei ruseşti îi urmase o ocupaţie austriacă. Prietenia, prea deschisă şi activă a lui Eliade pentru Turci, ca şi dragostea ce arătase Francezilor, îi atrag duşmănia Austriacilor. Aceştia se purtau la noi cel puţin tot aşa de „banditeşte" cum se purtase Ruşii, şi suspectau pe toţi patrioţii români.

Sentimentele nu se poate mai calde, ale lui Eliade faţă de Turci, îl fac să fie atras şi către Franţa, în această perioadă, spijinitoarea politicei turceşti în Orient. Mai întâiu „ea e mai leală şi mai curată de tinele şi de lipsele" consulilor care fac jocul Rusiei, cum erau reprezentanţii Angliei şi Austriei, doritoare, în fond, de a vedeà căderea lui Napoleon[4].

Ceva mai târziu, pe vremea când va scoate *Conservatorul* la Constantinopol, va fi şi mai categoric admirator al Francezilor. „Adevăratul Francez nu întreabă de ce religie eşti (pentru că acuzau unii pe Francezi că vor să ne catolicizeze) ca să alerge în ajutorul tău; pe el nedreptatea îl revoltă şi-l face a-şi vărsà sângele cu bucurie pentru cel ce geme impilat, fie de orice religie sau stirpe"[5].

La 22 Dec. 1855 el scrie aceluiaşi Grădişteanu, amic fidel şi încrezător: „Eu n'am nici o speranţă alta astăzi decât la Franţa, şi zicând astăzi Franţa înţeleg pe Napoleon"[6].

Dar dacă simpatia sa pentru Franţa nu se desminţise de la 1848, cea pentru Napoleon III este ceva mai nouă. Cât timp şezuse în Paris printre „proscrişi şi anatemizaţi" „democraţi, învăţaţi şi poeţi"[7] el avusese faţă de „tiran" aceleaşi păreri ca şi prietinii lui, adoptase teoriile acestora şi blestămase cu ei atât impilarea actuală, cât şi pe cea trecută, a unchiului, care

[1] *Ibid.*, p. 252.
[2] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Către Grădişteanu 13/24 Sept. 1854, p. 294.
[3] N. Russo, *Suite*, p. 197.
[4] Eliade, *Scrisori din exil.* Către Grădişteanu.
[5] I. Eliade şi N. Russo, *Conservatorul* II, p. 169.
[6] Eliade, *Scrisori din exil*, p. 448.
[7] *Ibid.*, Către Gr. Zossima. p. 53.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

a făcut-o posibilă, pe cea din urmă „grand capitaine grand assassin, imposteur, escamoteur de liberté“ [1].

„Les Français lui vendirent la liberté pour une idée, celle de se croire, les maîtres du monde“ [2].

Acum însă focul revoluţionar de prin 50—51 îi trecuse. Adevărata sa natură de om prudent, de ordine, revine. Nu are decât admiraţie pentru Napoleon al III-lea, singurul în stare să se opună Ruşilor.

Când îşi dă însă seama prin Maiu 1856, că Franţa oficială nu este atât de credincioasă cauzei Turcilor, cum o crezuse el, şi mai aude de planul lui Napoleon de a ne schimbă cu Austria pe Lombardo-Veneţia, el devine furios. Aceste sentimente de ostilitate pentru oficialitatea franceză sânt întărite după tratatul din Paris, ale cărui rezultate faţă de noi sânt combătute cu îndârjire de Eliade [3].

Şederea lui Eliade în Bucureşti în 1854 este scurtată deci la intervenţiile consulului austriac. Turcia are tot interesul să mulţumească o putere care erà de o perfidie proverbială şi care puteà face mult rău aliaţilor de se uneà cu Ruşii.

Intors la Constantinopol, Eliade se vede din nou redus la neputinţă, suspectat de unii şi de alţii, ocolit de compatrioţi, tratat cu o rigoare de care erà mândru dar care îl făceà să vadă viitorul în colori foarte întunecoase. Este epoca numeroaselor publicaţii de propagandă prin care, în limba franceză, face cunoscut streinilor şi guvernelor apusului adevărata stare de lucruri în Orient. Vechile lui idei capătă o formă nouă populară, când se adresează Românilor [4], ca să fie pe înţelesul tuturor; de satiră muşcătoare, în *Tandalida*, îndreptată contra refugiaţilor poloni, susţinuţi de Ghica şi de Jezuiţi, care intrigau pentru renaşterea ţării lor, cu sacrificarea Moldo-Valachiei. Eliade îi acuză chiar de a face jocul Rusiei, fiind spionii acestei pu-

[1] I. Eliade, *Souvenirs et impressions, op. cit.*, p. 56.

[2] *Ibid.*, p. 57.

[3] Pentru Napoleon cel mare admiraţia persistă şi mai departe. Este caracteristic în această privinţă un pasagiu puţin cunoscut din Issachar, p. 232. „Nimic mai prozaic ca o tabachere; şi erau toate poetizate îndată ce purtau chipul lui Napoleon, şi el la strănutare par'că ar fi strigat adoraţilor lui: vivat Franţa“. Şi mai departe: „Numele lui erà o programă. In numele lui fiecare aude ceva de leone, sau de leu“.

[4] Cele trei scrisori adresate Românilor din broşura fără titlu, loc şi dată, publicată încă în 1856 în Paris. Să se remarce duşmănia pe care el o arată la această dată ideilor Unirei şi a principelui strein. Vom aveà ocazie să revenim asupra acestui lucru.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

teri [1]. Tot formă de satiră, plină de alegorii, găsim în *Descrierea Europei* după pacea din Paris. Este interesant ceea ce spune despre Franța și Napoleon III, în stilul Apocalipsei pe care îl luă Eliade ori de câte ori voia să facă pe profetul „pe Vatele" [2]. Streinătății se adresează pe deoparte prin *Dossier relatif aux principautés danubiennes* (în care sânt ideile lui cunoscute cu privire la relațiile noastre cu Turcia și Rusia și la cele două chestiuni așa de importante pentru noi, și discutate atunci cu mare aprindere, a Uniunei, și a principelui strein) [3], pe de alta prin textul francez al *Conservatorului.* [4].

Revista *Conservatorul,* pe care Eliade o publică supt pseudonim și în mod clandestin, în colaborare cu Russo, are o importanță deosebită. Adoptând acest nume el vrea să arate odată mai mult că salvarea țărilor române constă în conservarea vechilor noastre legături cu Poarta și în păstrarea instituțiilor strămoșești, adaptate nevoilor vremilor moderne [5]. Dacă ideile lui

[1] *Tandalida* este scrisă la 20 Iulie 1855 și a fost reeditată în *Bibl. portativă, Poezii inedite,* în 1860. In notele acestei din urmă ediții (Nota II, p. 51) ni se vorbește de legătura dintre Rodin, pe care îl știm că e I Ghica, și acești aventurieri poloni; de reînființarea Poloniei, dotată cu Moldo-Valachia (p. 7); de părinții lui Ghica, care vindeau ceapă, țuică, lulele și dresuri de femei, și de legătura și a lui Ghica, și a Polonilor cu Jezuiții (p. 27 notă). Aceste informații se completează cu scrisoarea din 30 Iulie 1856 către Grădișteanu (*Scrisori din exil,* p. 58) în care ni se spune că Ciclopele este prințul Zamoiski, nepotul prințului Ciartoriski.

[2] Ioan Prosdociu (I. Eliade), *Descrierea Europei, după pacea din Paris,* Cap. VI. Spre apus se vede un cocoș ce nu era nici cocoș, nici acvilă, nici cămilă: „Aveà mai vârtos forma și cocoașa și stupiditatea animalului deșertelor Arabii... Aveà în loc de gușe o barbă de țap și niște mustăți făcute pe oală". (portretul caricatural a lui Napoleon III) etc. In ce privește ura contra papalității el s'a servit în această broșură și de cartea abatelui Jean Hippolyte Michon, preot modernist și simpatizând cu revoluția de la 1848, *La papauté à Jerusalem.*

[3] Această profesie de credință nu trebue confundată cu cea care termină memoriul lui Eliade asupra *Istoriei regenerării române,* publicat în limba franceză cu colaborarea lui Sébastien Rhéal și Ledain (Cf. corespondența lui Eliade, din *Scrisori în exil,* cu Negulici, p. 96 sq., cu Românii din Brusa p. 126 și cu Grădișteanu din 2 Fevr. 1853, p. 208). De altfel limba franceză din această din urmă *Profession de foi* trădează stilul lui Eliade, încât ne dă dreptul să tragem concluzia că n'a mai fost scrisă în colaborare decât cel mult cu N. Russo. Același lucru se poate spune despre articolele în franțuzește din *Conservatorul.*

[4] Cf. Prefața din 7 Ian. 1857 a *Conservatorului* unde se spune că vor fi traduse în franțuzește «pour les hommes d'état et les journalistes» articolele importante apărute în Noem și Dec. 1856 și Ian. 1857.

[5] El ne va spune ceva mai târziu, în *Echilibru,* p. 167—168, că termenul de conservator este urît pentru că oamenii nu judecă cu capul și mintea lor «ci cu mintea fabricată de școalele și cărțile Franței». Dar numele de conservator, ca și cel de progresist, a fost profanat fiind aplicat în Franța, primul, tiranilor, iar cel de al doilea, oamenilor care vor să provoace neînțelegeri, la demagogi «la vagabonzii și desfrânații de jos, la despoții din tină». Cf, și N. Russo, *Amintiri din trecut,* p. 166. De aici aflăm

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

metafizice — pentrucă nu ştiu ce alt nume să le dăm — cu privire la spaţiu, la timp, la dualitate şi triade, etc. care îşi vor găsi completa lor formulare în *Biblice* şi în *Echilibru*, au fost întâlnite pentru prima dată în *Istoria critică universală*, pe multe din celelalte idei: politice, sociale, economice le vom întâlni mai întâiu în *Conservatorul*. Această scriere ciudată face transiţia de la Eliade revoluţionar, aşa cum l-am întâlnit la 1848 şi anii următori, la Eliade conservator, aşa cum va rămâneà până la sfârşitul vieţii sale.

Dar această scriere de transiţie nu ne va arătà numai cum se desvoltă conservatorul de mai târziu din revoluţionarul care fusese Eliade până pe la 1852—1853; ea formează veriga între stilul şi limba lui Eliade de până atunci şi stilul şi limba pe care le va întrebuinţà în restul vieţii sale.

Am spus că această scriere, jumătate revistă, jumătate memoriu, a fost făcută în colaborare cu N. Russo. Credincios şi devotat elev a lui Eliade, acesta ţine un loc aparte în biografia maiestrului.

Eliade nu prea aveà darul să păstreze pe lângă sine pe prieteni: se ceartă până şi cu cei mai intimi dintre ei. Fire autoritară şi în acelaşi timp bănuitoare, sfârşeà prin a-şi face duşmani din toată lumea. Acest lucru se vede din conflictele cu oameni ca Negulici, ca Tell, ca Snagoveanu, Magheru, etc. provocate, poate, de motive puternice, dar şi de atitudinea lui bruscă, arţăgoasă, pe care o ia faţă chiar şi de Grădişteanu, — cu care întreţineà de obiceiu o aşa de afectuoasă şi intimă corespondenţă, — ori decâte ori acela, din Paris, îşi permite să nu judece tocmai ca el, oamenii şi situaţia. Singur N. Russo nu s'a abătut niciodată de la vorba lui Eliade, şi de aproape ori de departe, a jurat mereu în cuvântul lui. El renunţă la toată personalitatea sa pentru a-şi asimilà pe cea a lui Eliade, şi ajunge la rezultatul acesta extraordinar că în toate chestiunile, dar absolut în toate, cât trăeşte maestrul, nu numai că are aceeaşi părere ca el, dar chiar o exprimă în acelaşi chip, cu aceeaşi formulă.

Este greu să distingem în *Conservatorul* ce este al unuia şi ce este al altuia. Articolele lui Russo sânt iscălite, ce e drept, şi nu avem nici un motiv se ne îndoim de iscălitură. Dar asemănarea lui cu Eliade ajunsese la un aşa grad, încât articolele lui Russo par şi mai eliadice decât cele ale lui Eliade însuşi. Ele anti-

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cipează chiar asupra defectelor de mai târziu pe care le vom întâlni în *Biblice* şi *Echilibru*, aşa încât am impresia că Russo, cu admiraţia lui necondiţionată, indiscretă şi linguşitoare, a contribuit să precipite decadenţa de stil şi limbă a lui Eliade[1].

Imediat ce Eliade trece la Şumla, se întâlneşte cu Russo, trimis să facă pentru Turci nişte lucrări în Balcani, la Kioteş-kioi[2].

Opera cea mai însemnată a lui Eliade din această epocă este traducerea *Bibliei* şi comentariile ce o însoţesc, aşa numitele *Biblice*. *Biblicele* şi cu *Echilibrul între antiteze* (*Issachar* şi celelalte publicaţii ce îl însoţesc) constituesc partea capitală a operei lui Eliade. Cu tot aspectul rebarbativ, cu toată greutatea lecturii lor, a asperităţilor ce întâlnim, limba ciudată, contradicţiile, naivităţile, ele sânt una din cele mai însemnate sforţări intelectuale în limba română. Aceste două opere în care se simte decadenţa bătrâneţii, adică ultimul termen al unei vieţi lungi, bogate, plină de accidente, cum au fost puţine la noi în secolul al XIX-lea, în care se simte chiar boala, reprezintă totuşi şi prin dimensiunele lor, şi prin enorma cantitate de idei ce pun în circulaţie, un monument lipsit de multe ori de gust, lipsit de proporţii, ceva monstruos ca acele temple din Extremul Orient, încărcate de sculpturi, de o bogăţie barbară, însă impunător, atrăgând atenţia şi reţinând-o.

Ele ne amintesc în acelaşi timp cărţile întemeietorilor de religii şi Sommele din evul mediu, în care se găseau „toate lucrurile ce se pot cunoaşte şi alte câteva". Fără plan precis, mai ales cea din urmă, la voia întâmplării, ele vorbesc despre toate lucrurile mari, ating toate ideile, cu seriozitate, cu convingere, cu o încredere în forţele autorului şi ale omului în genere care ne mişcă, amestecând întâmplările vieţii cu cele mai abstracte teorii, de multe ori rău ori naiv pricepute, dar interesându-ne, constituind un monument grandios, cu toate lipsurile lui, şi pentru istoria română din timpul lor, şi pentru gândirea românească în genere.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Un exemplu, între o sută, de cum accentuă Russo ideile la care ţinea Eliade. Se ştie că acesta, în repetate rânduri, arătase credinţa lui în asemănarea dintre om şi animale, om şi plante, pentru a ajunge la unitatea lucrurilor din natură. Russo scrie şi el un articol despre *Unitate*, în Conservatorul. Ca argument suprem al asemănării dintre om şi plantă, ne spune că şi aceasta ca şi omul are o «pistilă» şi un «pulen».

[2] Cf. Eliade, *Scrisori din exil*, nota 34 de la p. 677.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Ele sânt ultimul termen al unei opere unică în istoria culturii româneşti în secolul XIX. Pornită de la o modestă activitate didactică ea s'a încărcat an de an cu tot ceea ce cultura franceză, mai ales, revărsà asupra Principatelor. Frământările de idei de tot felul, care fac din prima jumătate a secolului XIX în Franţa una din epocele mari ale culturii omeneşti, au avut repercuţiile şi răsunetul lor în Principate, mai ales într'o natură aşa de bogată, de receptivă, ca a lui Eliade. Pe fondul primitiv de seriozitate, de idealism, de patriotism s'a prins tot ce se puteà prinde din neliniştea şi preocupările Francezilor. Curentele s'au unit şi s'au transformat într'un râu impetuos, care poartă multă impuritate, pietre, nisip, copaci, care dărâmă ici şi colo, dar care reprezintă totuşi o forţă a naturei, puternică şi impunătoare. Sânt de sigur multe opere în literatura română, frumoase, îngrijite, bine compuse, găsim într'unele chiar idei adânci, concepţii despre lume originale, schiţe de sisteme filosofice, totuşi nici una nu ne va interesà atât ca acel rău scris *Echilibru*, care n'are calităţile unei opere de artă, din care nu se pot cetì decât câteva pagine deodată, şi acelea cu chin şi cu necaz, dar la care totuşi revenim adesea, ca la toate operile bazate pe o lungă şi constantă reflexie, pe o bogată experienţă, sincere, profund omeneşti.

* * *

*Biblia* a fost una din cărţile cele mai des citite de Eliade şi despre care se poate vorbì în adevăr ca despre o carte de căpătâiu a lui. Seriozitatea ei, accentul, cuprinsul, tonul, totul se potriveà cu natura lui ardentă, aplicată spre idealism şi lucruri mari, profund credincioasă, morală şi dogmatică. Dar orgolios şi independent, încă din tinereţe, el arată, pe de o parte o dispoziţie la anticlericalism, după cum am văzut din prefaţa *Gramaticei* de la 1828, pe de altă o dragoste deosebită pentru toţi cei pe care el îi numeşte revoltaţi, ori în ce religie sau mitologie i-ar fi găsit, şi în special pentru Moise şi Christos. Alături de Moise apreciază profeţii, adică pe cei care, vizitaţi de înţelepciunea divină şi înarmaţi cu puterea cuvântului, se ridică în contra tiraniei celor mari şi corupţi. Ca profesor la *Conservatorul societăţii Filarmonice* el făcuse elevilor un curs deosebit de poezie ebraică, ocupându-se de Psalmi şi de Elegiile profe-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

ţilor[1]. Ceva mai târziu, prin 1836, îşi propune „a elabora nişte poezii legate astfel între sine cum în patru volume să facă un tot“[2]: *Biblicele*, *Evanghelicele*, *Patria sau omul social* şi *Omul individual*. Intregul ar fi fost o poemă, *Umanitatea*[3]. Din Biblice ar fi făcut parte *Căderea Dracilor*, din Evanghelice *Cutremurul* şi alte poezii asemenea, din Patria, *O noapte pe ruinele Târgovişteі*, ca preludiu, *Mircea*, *Duelul Buzescului*, *Zburătorul* şi *Mihaida*, iar din Omul individual, *Visul* şi *Serafimul şi Cheruvimul*.

Afară de aceasta, Biblia, cum şi celelalte cărţi bisericeşti traduse în româneşte, sânt continuu studiate de el, din punctul de vedere al limbei. Din cele două mari izvoare de premenire a vocabularului, corupt de influenţele streine de la sfârşitul sec. XIX, el îşi dă perfect seama de rolul ce-l pot jucă operile scriitorilor bisericeşti.

Toate operile sale sânt pline de citaţiuni din Biblie, alese aşa încât să ne arate că ea erà lectura lui de predilecţie. Iar când, mai târziu, îşi propune să scrie *Istoria critică universală*, tot de la Biblie porneşte. De atunci chiar el începe a o traduce. Comentarul pe care îl numeşte *Biblicele*, partea cea mai interesantă a acestei opere, îl adaogă ca un fel de răspuns la cartea atunci apărută a lui Proudhon *La justice dans la Révolution et dans l'église*. Cu toată consideraţia ce aveà pentru talentul lui Proudhon şi stima pentru caracterul lui, „pentru că făceà atâţia prozeliţi, nu numai în Franţa ci în toate părţile lumei“, Eliade se hotăreşte a publică „notiţele numită Biblice, cu scopul de a învederà rătăcirea autorului francez“[4].

Această operă se compune deci din două părţi: o traducere a Bibliei şi un comentar.

In ce priveşte traducerea textului, Eliade, după obiceiul său, caută să modernizeze limba[5], şi o face într'adevăr de nerecunoscut supt masca italienizantă: schimbă sensul, ori introduce elemente după cine ştie ce sugestie de când cu teogoniile Istoriei sale critice universale. Natural că acest fel de a con-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] T. Burada, *Cercetări asupra şcoalei Filarmonice din Bucureşti* (1833—1837) *Convorbiri literare XXIV* (1890), p. 7.

[2] I. Eliade R., *Biblicele*, p. 73.

[3] Istoria omului, în versuri, este una din ambiţiile romanticilor. Cf. Hugo (*La légende des siècles*), Lamartine (*Jocelyn, la Chute d'un ange*), etc.

[4] Eliade, R., *Biblicele*, p. 73—74.

[5] *Ibid.*, 73 ne spune că Biblia este „în limba de astăzi şi a viitorului României“.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

cepe prezentarea cărţilor sfinte în româneşte nu puteà satisface pe preoţi. Ceea ce este însă extraordinar, e dorinţa lui de a aveà aprobarea ierarhilor bisericii ortodoxe pentru traducere. In acest scop el trimite câteva coale din Biblie şi o jumătate de coală din Biblice capilor bicericei române, deci şi marelui Şaguna. Ceilalţi nu răspund. Insă episcopul de Sibiiu, prin *Telegraful Român*, deschide o campanie violentă contra traducerii.

Trebue să reamintesc că s'ar puteà să nu fie numai o simplă ceartă în jurul canonicităţii Bibliei lui Eliade şi să se fi amestecat şi sentimente mai puţin desinteresate.

Şaguna fusese ales episcop al Sibiiului la Noemvrie 1847, din trei candidaţi prezentaţi, deşi avusese cel mai mic număr de voturi — 27 faţă de 31 şi 33. Inainte de alegere şi după aceea, el făcuse discursurile de rigoare, de o politeţă poate ceva mai accentuată decât cum se întâmplă de obiceiu, faţă de delegatul împărătesc. Eliade în *Curierul românesc*[1], reproduce discursurile, după *Foaia pentru minte*, atrăgând atenţia că ele au fost făcute în ungureşte şi adăogând fel de fel de comentarii, după obiceiul său, în care atacà pe noul episcop[2].

După zece ani, Eliade, natură spontană şi mai puţin păstrătoare de necaz, uitase aceste atacuri. Şaguna însă nu. Se mai adaogă faptul că tot ce veneà din Franţa, pe această vreme, erà foarte suspectat, cum suspectată şi urîtă fusese în Austria revoluţia de la 1848 şi toţi oamenii ei[3]. Iar titlul de Baron ce se dase lui Şaguna, care scandalizează atât pe Eliade, îl obligà la anume atitudini, pe care el le şi ia în realitate. Este drept că cea mai binevoitoare imputare ce s'ar fi putut face lui Eliade erà că el dă o nuanţă prea democratică prin interpretări forţate textului Bibliei, lucru ce nu puteà convenì şefilor bisericei.

Destul că între Eliade, prin *Biblice*, şi Şaguna, prin *Tele-*

---

[1] *Curierul românesc*, No. 51, din 22 Dec. 1847.

[2] Dupăce spune: „urmează caracterul linguşitorului" pune într'o notă: „D-l orator se cuveneà să aibă un mai mare respect şi către autorităţi, şi către demnitatea sa, şi către naţia ce o înfăţişà. Ce vor zice alte naţii de Român, când vor vedeà cuvintele acestea? Dacă dl. orator s'ar fi crescut între Saşi ar fi luat exemplu de la dânşii, care ştiu ce este şi credinţa, şi demnitatea de om şi de păstor". (p. 203).

[3] *Telegraful român*, 22 Maiu 1858, No. 22, anul VI. Dupăce Eliade este atacat cu o mare violenţă, tratat de profan incapabil de a da învăţătură, de „om ce tot vrea să figureze în fruntea trebilor" şi de „sofist incorigibil", se spune că la noi nu se potrivesc învăţăturile din Paris. Se mai critică obiceiul părinţilor de a da copiii la învăţătură, acolo.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

*graful român*, se naşte o polemică de o violenţă regretabilă din toate punctele de vedere. Biblia lui Eliade este interzisă şi autorul blestemat[1].

Obiecţiile ce Şaguna făcuse lui Eliade nu erau lipsite de dreptate, din punctul de vedere al doctrinei. Tot neocreştinismul şi socialism-creştinismul de care Eliade se lăsase convins în timpul şederii sale la Paris, toate ideile umanitare care erau răspândite în cercul, atât de simpatic lui Eliade, al „proscrişilor şi anatemizaţilor" pe care îi cunoscuse, străbat în această traducere şi în comentarile ce o însoţesc.

In privinţa textului însuşi el porneşte de la ediţia celor 70, şi nu de la Vulgata, care i se pare alterată, întinată de catolicism. A avut înainte textul grec al ediţiei Septuagintei din Atena, cum şi traducerea din Mosca (Moscova); cunoaşte însă şi ediţia Vaticanului şi a Alzilor[2], cum şi numeroase traduceri franceze ale Bibliei. Comentatorul şi traducătorul Bibliei, la care Eliade apelează mai des, pe care îl utilizează uneori cu indiscreţie, făcându-l să intre în textul Biblicelor sale cu citaţiuni cu tot, este marele şi învăţatul rabin parizian Cahen[3]. Tot ce dă impresia erudiţiei în Biblice, toate acele trimiteri la comentatorii evrei din evul mediu, aproprierile între ştiinţe şi Biblie, citaţiile din Buffon, Cuvier, Champollion, de nouă ori din zece, îi vin de la Cahen, însă ceva mai amplificate, în stilul prolix şi deslânat care

---

[1] Deşi Eliade nu o arată, se vede că este afectat de acest lucru. In 22 Dec. 1858 el scrie din Paris, unde se află atunci, la Etretat, lui Grădişteanu *(Scrisori din exil*, p. 616) despre „blestemul unui Baron de Vladică".

[2] I. Heliade, *Biblicele*. Ediţia Vaticanului este cea tipărită pe vremea Papei Sixtu Quintu (cap. XXXVII vers. 2, p 43; cap. XLIV vers. 10, p. 49; vers. 23, p. 134, etc.) şi retipărită de I. N. Jäger la Paris, 1839: *Vetus testamentum graecum juxta septuaginta interpretes cum latina translatione.* După pasagiul din cap. XIX vers. 8, p. 29, se pare că el a cunoscut şi *La sainte Bible*, édition stéréotype, Londres, 1817, care dă expresia „sous mon toit", cum şi traducerea lui le Maistre de Sacy, *La sainte Bible*, Paris, 1822 unde se află expresia: „Non seigneur, cela ne sera pas ainsi", la care face aluzie Eliade în cap. XXIII vers. 11, p. 32. A mai cunoscut, afară dacă nu le-a luat numele de la vreun comentator, o ediţie a Bibliei a lui Aquilla şi Symmachu (cap. XXXVII vers. 2, p. 43). Tot acolo aflăm că ediţia greacă de care s'a servit eră cea tipărită supt îngrijirea sinodului din Atena din 1843 (cf. şi p. 77). De altfel el aveà intenţia ca prima carte a Genezii s'o tipărească şi în greceşte (*Naţionalul*, scrisoarea lui Eliade, 1858, p. 218). A mai cunoscut încă pe Cahen, şi Joseph Salvator, *Histoire des institutions de Moise et du peuple Hebreu.*

[3] Samuel Cahen, *La Bible, traduction nouvelle avec l'Hebreu en regard*, Paris, 18 volume 1831—1839. Este de notat că *La Semaine*, din 14 Fevr. 1851, ziar la care Eliade colaborà, anunţă cu mari elogii traducerea cărţii lui Job, ultima parte a Bibliei, făcută de Samuel Cahen.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

este caracteristic lui Eliade în mai tot ce scrie în această vreme[1].

Dar toată această erudiţie, cam dezordonată, cam lipsită de critică, are pentru noi mai puţin interes decât consideraţiile de tot felul şi povestirea de întâmplări personale ce o însoţesc. Versetul din Biblie este de multe ori numai un pretext, sau un punct de plecare pentru desvoltări şi digresiuni de ordin social, economic sau politic. Ideile lui Eliade, unele în legătură cu temperamentul său, ori ieşite din reflexii personale, altele venite prin sugestii, în special de la cugetători francezi, se leagă într'un tot, se precizează, formează un sistem. Este interesant de ştiut că în timpul cât el traduceà Biblia, citeà, admirà şi traduceà *Les mystères du peuple* ale lui Sue. *Crucea de argint*, care este una din părţile importante ale acestei cărţi — ce tratează istoria şi ascensiunea spre libertate a unei familii din popor, începând cu timpul Celţilor şi mergând până la Revoluţia de la 1848, — a fost publicată în acelaşi an cu Biblicele, după ce o parte însemnată a acestora apăruse, de vreme ce la pagina 95 a *Crucei de argint* găsim citată o notă din Biblice[2].

Să analizăm puţin ideile lui Eliade din această vreme, începând cu cele despre societate şi organizarea ei. Aceste idei nu apar pentru prima dată în *Biblice*. Le-am mai întâlnit accidental în operile lui de la Revoluţie încoace, şi le vom întâlni încă în cele posterioare Biblicelor, în *Prescurtarea din Istoria*

[1] Deşi Cahen este citat destul de des în *Biblice*, imitat şi copiat este cu mult mai des. Cf. *Biblicele*, p. 5, cu Cahen vol. I, p. 6. Tot ce Cahen spune despre Buffon şi Cuvier trece de-a dreptul în textul lui Eliade, p. 95 şi 96: Dubois Aymé (şi nu Ayné), Vater, Quint Curciu *(sic)* Salvator, toţi, să găsesc la Cahen vol. II, p. 55, fără ca acesta să fie citat. Este de observat însă că pasagiul din Salvator nu se află în Cahen, ceea ce ne arată că după indicaţiile acestuia se adresase direct la *Histoire des institutions de Moise et du peuple Hebreu* (3 vol., 1828). De altfel Salvator i-a mai servit de izvor, după cum se vede la p. 99, independent de Cahen, căci acest pasagiu nu se află citat în Cahen, ceea ce m'a determinat să-l adaog la lista autorilor consultaţi în original de Eliade. La p. 97, vers. 23, Martin este citat după Cahen, iar ceea ce pune între semnele citării este în realitate rezumatul naraţiunei, făcută de Cahen şi nu textul însuşi a lui Martin. Tot aşa este cazul cu citatul din Buffon p. 102, vers. 13. Acest pasagiu este urmat de un altul după Prosper Alpin, în realitate Alpini (1553—1617), naturalist, care călătorise în Egipt. Acest Alpini nu se găseşte la Cahen. S'ar puteà ca el să fie la Salvator, adică să nu fi fost citit direct de Eliade, ca şi Maimonide de la p. 106. La pag. 131, vers 31, Relandus este luat tot după Cahen vol. II, p. 115.

[2] Tot acolo se vorbeşte de superioritatea textului *Septuagintei* asupra acelui al *Vulgatei*, idee la care Eliade ţine mult.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

*Românilor*, în care el cearcă a schiţă societatea românească veche şi organizarea ei, şi în *Echilibru între antiteze.*

Omul iese bun din mâna naturii. „Tot omul se naşte cu scânteia divină, cu sufletul său de la Dumnezeu. Creşterea, societatea, împrejurările îl pervertesc“ [1] ne spune el, după J. J. Rousseau, sau după un adept al acestuia. Iar ceva mai departe adaogă, că tot omul în cetate (oraşe sau societate) este pervertit [2].

Pe aceşti oameni frica îi face a adorà forţele naturii, ne declarase încă de când compusese *Istoria critică universală* [3]. Profitând de acest sentiment general omenesc, semenii lor şireţi şi puternici se asociază între ei, şi pun stăpânire pe popor, unii ca regi, alţii ca preoţi [4].

De atunci datează robia poporului, robie grozavă, care începe în noaptea vremilor, la pragul istoriei, şi care durează până astăzi. Tot acest instinct de dominaţie s'a concentrat în tagmele preoţeşti ale Indiei şi Egiptului, şi în Faraoni. Arhierismul, cum îl va numì ici şi colo, şi faraonismul impilă poporul fără cruţare, îl înspăimântă cu muncile vieţii viitoare, îl face să vadă în datorie şi numai în datoria greu împlinită, în toate zilele, o faptă plăcută divinităţii. Poporul este bestializat prin muncă, căci dacă n'ar lucrà ar aveà vreme să se gândească la o viaţă mai bună; este ţinut în ignoranţă [5], este călcat în picioare. Din când în când câte o natură de elită se ridică din mijlocul lui, îl cheamă la o viaţă mai omenească, îl conduce cu greutate pe drumul libertăţii şi al unei vieţi mai demne. Dar poporul nu înţelege pe mântuitor, atât de mult s'a deprins cu robia şi cu

[1] I. Heliade, *Biblicele*, p. 16. Cf. şi p. 12, omenirea după crima lui Cain.
[2] *Ibid.*, p. 20.
[3] I. Heliade, *Historia critică universală* I, p. 106, unde se pare că este influenţat de ideile lui Auguste Comte. Faza religioasă, ne spune el, va fi urmată de faza filosofică (p. 108) atunci când oamenii vor începe să raţioneze. Am impresia că n'a citit pe Comte în original şi că aceste idei i-au venit prin intermediul vreunui discipol al acestuia, consultat pentru această operă.
[4] I. Heliade. *Biblice*, p. 14, „cei d'intâiu tâlhari organizaţi, aceia ce singuri îşi arogară drepturi, şi pentru ceilalţi nu lăsară decât datorii, aceia începură a detronà lumea, după ce începură a detronà inteligenţa astuţioasă, adică pe cei ce se numeau sacerdoţi. Aceştia din urmă, ca să nu piardă primele lor drepturi şi privilege, căiară a-i recunoaşte de Domni, şi a deveni complicii lor“ . . . „Recunoscându-i ca trimişi ori descendenţi de la Dumnezeu“. „Aşa toţi faraonii, descendenţi în linie dreaptă de la Osiris“.
[5] I. Heliade, *Biblicele*, p. 23. „Arborele ştiinţii este prohibit poporului de a se atinge de dânsul“.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

învăţătura rea şi interesată a tiranilor. El rezistă; se zbate, iar „revoltatul" moare descurajat şi învins, până ce un altul[1] ia poporul de unde predecesorul îl dusese, şi pe aceiaşi cale grea şi spinoasă, luptând cu aceleaşi obstacole, sacrificându-se ca şi celialţi, îl conduce mai departe.

Aşa a fost Moise, care i-a scos pe Evrei din robia Egiptului şi le-a dat „legea", pe care s'o urmeze în numele egalităţii[2] şi libertăţii, ca să fie fericiţi şi s'o dea de model celorlalte naţii. Dar legea lui nu este în stare să schimbe cu totul omenirea coruptă. Unii, învăţaţi în rele, nici nu sânt capabili s'o urmeze. De aici două categorii de oameni în ţara peste care trebuiă să domnească acestă lege: Jidanii, cei care ţineau la vechea stare de lucruri, impilatorii sau sprijinitorii lor, şi Evreii, poporul doritor de egalitate şi libertate[3]

Pe de altă parte, chiar esenţa acestei legi, care se mai resimte încă de contactul cu organizaţia Egiptului unde a învăţat Moise[4], nu este aşa de desăvârşită încât să nu merite criticele noastre. Altfel n'ar mai fi fost necesar creştinismul[5]. Omenirea este într'un progres continuu şi învăţătura lui Christ, aşa cum a gândit-o fondatorul ei, este ce am avut mai perfect până acum, în această privinţă.

---

[1] *Ib d.*, p. 89. „Toţi popoli sclavi şi pervertiţi în servitute gem în adevăr blestemă, şi urăsc pe impilatorii lor; nu respectă însă nici nu amă pe voitorii lor de bine, pe cei ce-şi pun viaţa pentru mântuirea lor, dacă aceştia n'au consideraţie la curte". Sau încă, p. 96: „lasă-ne să servim Egiptenilor, zic Evreii lui Moise, eterna strigare a tuturor sclavilor, când cineva se încearcă spre a-i liberă". Cf. şi p. 101, vers. 3.

[2] *Ibid.*, p. 21. Moise „după doctrinele lui egalitare, afirmă către un popor nou şi apoi lumei întregi că un singur Adam fu de unde ne tragem toţi, şi o singură Evă". Nu regi sau împăraţi, „ci oameni ca noi": lucrători, păstori, sau agricultori

[3] *Ibid.*, p. 84 şi p. 107, vers. 6. Moise, şi mai târziu Christ, fac din poporul întreg un sacerdoţiu, regi şi preoţi. Jidanii însă, care au dorit regi şi cari au strigat să se crucifice Fiul Omului, vor un regat sacerdotal, de drept divin.

[4] *Ibid.*, p. 122. Este vorba de o pedeapsă diferită dacă este omorît un sclav sau un om liber. Eliade se revoltă şi zice că aici se vede rezultatul „sclavului crescut la curte de casta sacerdotală". De altminteri şi în alte pasagii vorbeşte de imperfecţiile „legei", provenite din educaţia lui Moise şi prejudecăţile Egiptului, de care nu se putuse cu totul desface. Cf. p. 130, „Pe nimeni ca pe Moise nu ni-l arată istoria de radical şi cu toate acestea nu se poate desbără de relele Egiptului, de toate până la unul".

[5] I. Heliade, *Biblicele*, p. 23 şi p. 24. „Moise este ver şi etern numai acolo unde cu timpul său ridică steagul veritâţii şi al progresului... Christ îl ridică şi mai sus şi devanţă secolii cu dânsul, sărind peste 40—50 de secoli mai în viitor".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Moise dăduse Decalogul, „o încercare de a liberà omenirea proclamând drepturile omului". El formează o flacără capabilă de a luminà şi încălzì, din elemente divers răspândite, incoherente şi confuze[1]. „Din sclav face un liber, din brut face un om[2]. La baza acestei societăţi nouă pune dreptatea, demnitatea omenească şi respectul legii şi al religiei[3]. Dar din organizaţia biblică, rău pricepută, trunchiată, neaplicată, care ar fi putut face fericirea oamenilor, se desvoltă din pricina astuţiei unora, a corupţiei lor, a laşităţii poporului, un judaism şi un fariseism care nu e cu nimic inferior faraonismului[4] de supt care îi sustrăsese Moise.

Mai întâiu ei cer un rege „căci în Palestina sclavii nu putură fără stăpân". Mai marele preot le spune însă că acest rege „este pedeapsa, biciul lui Dumnezeu pentru cererea şi faptele lor. Iată origina regalităţii, pentru creştinii ce sânt continuatorii mozaismului. Regele e flagelul"[5].

La umbra şi supt aripa lui protectoare cresc şi se desvoltă toţi complicii lui, toţi paraziţii care nu pot trăi decât din sângele poporului; fariseii şi cărturarii. Poporul geme şi se vaită. Din suferinţele lui ajunse la paroxism, se întrupează Cuvântul. El care trăise „ca focar al tuturor scânteilor divine ale raţiunei" în toată societatea, când aceasta se conrupe, se retrage într'un singur om şi se încarnează spre mântuirea umanităţii. Ca să se regenereze societatea din părţile ei „cele mai suferinde, mai abjecte, se născù, ca ultimul dintre proletari. Sus sclavule, ungere s'a pus pe capul tău. Popor Lazăr, scoală din gunoiu, scoală însuşi din mormânt, şi îţi ia drepturile, locul tău la soarele dreptăţii. Eclezie prostituată! varsă mirul tău, nu pe

[1] *Ibid.*, p. 110 şi 111.

[2] *Ibid.*, p. 111.

[3] *Ibid.*, p. 111. Tot ultimul alineat extrem de interesant. Poporul înaintează din cucerire a libertăţii în cucerire a libertăţii şi ultima fază nu este posibilă decât ca o încoronare a celor ce au precedat-o. Revoluţia franceză „nu s'ar fi putut operà, de nu ar fi avut ideile şi principiile Revoluţiunilor trecute, mozaismul, cecropismul, creştianismul, islamismul, luteranismul". Nu există alt progres decât prin evoluţie, nu prin revoluţie bruscă, prin „conservaţie" va zice mai târziu, căci nimeni ca să înainteze nu-şi taie craca de supt picioare. Cf. p. 112, 125.

[4] *Ibid.*, p. 54. „ Faraon, personificaţie biblică a tuturor despoţilor, a tuturor privilegiaţilor".

[5] I. Heliade, *Echilibru*, p. 291. „Nu se fac oameni liberi din sclavi", zisese Esquiros (*op. cit.*, p. 43), în traducerea lui Cocoriescu şi I. Catopolu. „Regii sânt monştrii istoriei" (p. 104).

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

capul regilor şi preoţilor, ci pe picioarele fiului omului, pe picioarele umanităţii, peste poporul ce supoartă toate greutăţile"[1].

Această identificare a lui Christ cu poporul, care îşi găseşte cea mai lămurită exprimare în operile din urmă ale lui Eliade, mai ales în *Echilibru,* o întâlnim schiţată atât în producţiile sale din timpul exilului, cât şi în corespondenţa sa. In Mihaida Christ spusese: „Am plâns tot proletarul"[2]. In scrisoarea trimisă la 15 August 1850, publicată în *Epistole şi acte*[3], povestind cele întâmplate la 13 Septemvrie 1848, vorbeşte de Christ-Naţia, iar la 25 Septemvrie 1850 va zice: Christ este poporul, şi va terminà: Pace vouă! libertate vouă! Această expresie o mai întâlnim în poezia din Iunie 1851, *Santa Cetate*, unde arată ceva mai complet, nădejdea într'o organizare nouă, Santa Cetate, la care „Christ unsul împărat de ambe Testamente, puse însuşi piatra angulară", cetate în care Christ-popul, care suferise supt Cezari, prinţi, baroni, abaţi şi a cărui soartă nu se schimbase:

„Aceeaşi laboare
Tot proletar, tot puns, tot bând amarul",

va ajunge să aibă un locaş nou, o sfântă cetate,

„Aici justiţia e domnitoare;
Aici frăţia e realizată;
Aici e virtute, forţă, valoare,
Unul pentru toţi, toţi pentru unul,
Liberă voie, soartă nivelată"[4].

Această sfântă cetate s'ar fi putut de mult realizà, dacă n'ar fi fost protivnice împrejurările, pe de o parte pentrucă erau atâţia interesaţi ca poporul să rămână în stupiditate şi robie,

[1] *Ibid.*, p. 293.

[2] *Curierul de ambe sexe V*, p. 66. Este interesant că găsim întrebuinţată chiar expresia de „proletar".

[3] I. Eliade, *Epistole şi acte ale oamenilor mişcărei de la 1848*, p. 9. La p. 11. găsim: „Omenirea va fi recunoscută de fiu al lui Dumnezeu". Iar scrisoarea, de la 25 Sept., către Calinic şi cler, cuprinde expresia: Christ este poporul, p. 13. De altfel mai toate scrisorile din acest timp sânt inspirate de o credinţă adâncă în regenerarea omului şi a societăţii prin creştinism; de nevoia de a se ridicà poporul la o viaţă liberă, egală, frăţească, pentru a se îndeplini cuvântul lui Hristos, călcat în picioare de mai marii omenirii.

[4] Poezie publicată în *Descrierea Europei* şi în *Curs întreg de poezie generală*, vol. I, p. 257. Ea poartă şi data de 1850, probabil cea adevărată. Toate aceste epitete le găsim în *l'Evangile du peuple*, a lui Esquiros (1848 - 49) şi, în genere, la toţi scriitorii din cercul lor.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

pe de alta pentrucă sclavii înşişi nu pricep, se opun la înfăptuirea fericirii lor. Dar curentul erà aşa de mare încât fariseii şi faraonii nu se pot luptà direct. Ei au aierul că adoptă legea cea nouă, şi în realitate, prin înterpretări forţate, prin şiretenie, speculând slăbiciunele oamenilor, ajung de îşi fac din ea armă nouă de impilare. Nu fericirea vieţii pământeşti a proclamat-o Christos, zic ei, ci a vieţii viitoare. Nu drepturi, ci datorii, supunere, îndemn la suferinţă, mizerie, pentru a nu arde în focul iadului, în eternitate[1].

Ca şi cum această groază a iadului n'ar fi destul spre a ţine în supunere mulţimele credule şi a le stoarce, peste ea s'a adăogat teribilul drept roman, originea puterii absolute a regilor şi a şefilor bisericii. Prinţul, baronul, şi abatele, iată cei mai crunţi duşmani ai omului[2]. Societatea nu va progresà decât întru cât se va puteà sustrage ghearei sfăşietoare a acestora. Toţi voitorii de bine ai poporului, de la Christ până la Revoluţia de la 1848, sacrificându-şi fericirea, chiar propria existenţă, n'au făcut decât să continue opera de liberare a neamurilor, prin industrie, prin ştiinţe, prin mişcări religioase, fie că ei se chemau Luther, Copernic sau altfel.

Fără dreptul roman si această coaliţie a ucigaşilor, încoronaţi şi mitraţi, popoarele primitive; cum erau Galii şi Dacoromanii, la care egalitatea şi libertatea existau, ar fi putut trăi o viaţă demnă şi omenească, mai ales de la răspândirea creştinismului printre ele. De altfel organizarea, ca şi educaţia lor, au făcut că acest cuvânt consolator să se răspândească ca fulgerul, ba chiar le-a transformat în zeloase propagatoare ale credinţei[3] celei nouă.

[1] I. Heliade, *Biblicele*, p. 6. „Voi strigaţi la erezie, căci diavolul vă e mai necesar decât Dumnezeu, ca să speriaţi lumea cu dânsul; să luaţi moşiile părinţilor noştri, şi obolul văduvei şi orfanului după moartea sotului şi părinţilor, supt cuvânt ca să le scăpaţi sufletul din mâna diavolului". Cf. p. 117, „Dar îşi fac Despoţii şi Sclavii un Dumnezeu cu curte, cu miniştrii, cu armate, cu concerte şi dansuri, cu carcere şi Siberii, cu favoriţi şi disgraţiaţi . . este Dumnezeul faraonilor şi sclavilor".

[2] *Ibid.*, p. 125. „Mohamed nu veneà decât a da câte promisese Christ şi câte drepturile roman şi feudal, cu pontificii sperjuri, trimiseseră pe oameni a le aveà în ceruri, lăsând bunurile pământului în partea patricienilor, baronilor. călugărilor".

[3] Cf. I. Heliade Rădulescu. *Elemente de historia Românilor sau Dacia şi Românía.* Toate capitolele privitoare la starea primitivă şi organizarea populaţiei Daciei. *Echilibru*, p. 298. „Singură biserica Daciei a rămas cea apostolică creştină, căci s'a despărţit de Roma păgână supt Aurelian".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

In această societate, bazată pe iubire, pe devotament şi pe sacrificiu, fiinţa bună prin excelenţă, plină de abnegaţie, femeia, va avea un rol preponderent. Imnuri de slavă i se ridică ca soţie, mamă, soră, inspiratoare de fapte mari, ca Fecioara Maria, ca Magdalena[1].

Acest fel de a-şi imagină societatea viitorului şi evoluţia omenirei până în zilele noastre, reconstituit sumar de noi din ideile răspândite în opera lui Eliade de la 1848 încoace, şi mai ales în Biblice şi în Echilibru, atât de puternic influenţat de concepţiile scriitorilor democraţi, şi în special de Sue, cum vom vedeà, nu este ceva cu totul nou la cugetătorul român. Firea, educaţia sa, necesităţi de ordin naţional şi social proprii ţării noastre, îl făcuse să reflecteze cu atenţie şi până atunci la aceste probleme; iar constatările la care ajunse sânt înrudite cu principiile din ultima parte a vieţii sale.

Trebue accentuat încă de acum că asupra clasei boiereşti la noi şi asupra raporturilor dintre ţăran şi proprietar, chestiuni care ar puteà intrà tot în această preocupare de dreptate socială, părerile lui Eliade au variat, înclinând totuşi mai adesea în avantagiul boierului proprietar, ceea ce ar constituì o contradicţie cu declaraţiile lui de simpatie pentru proletar.

Mai toate aceste idei pornesc din creştinism, morala evanghelică, concepută în spirit larg — aşa de larg încât nu mai este loc pentru nici o dogmă — creştinism pentru care Eliade a arătat în totdeauna o dragoste desăvârşită. Pe această puternică credinţă se vor altoì toate ideile lui viitoare, privitoare la societate şi la raporturile dintre oameni. Cât de puţin loc pentru preoţi erà în această religie a lui am văzut încă din 1828, de la prefaţa Gramaticii, în care se găsesc aluzii ironice în contra clerului.

[1] I. Heliade, *Biblicele*, p. 5, „Emancipaţia femeii dată de la primii adversari ai dreptului faraonic, dintre care cei mai renumiţi fură Cecrops şi Moise; şi apoi chiar de la Christ, adversarul cel mai teribil al tuturor păgânătăţilor şi mai vârtos al faimosului drept roman". Apoi, p. 6, 44, 90. „Mare mister este femeia! ea este primul instructor al prunculuì"... p. 76 „jos la pământ gură profană şi păgână! Aţintă ochii la Golgota, vezi pe femeie de la Mater a mamelor şi a lui Dumnezeu până la Magdalina, vezi-le la picioarele crucei. Incălzeşte-te de focul lor, atinge-te la durerea lor". Cf. şi *Echilibru*, p. 362, unde ea este numită „templu viu, partea din noi înşine destinată a zdrobì capul balaorului barbariei şi a liberà pe om". Vezi şi p. 264. „Marie représente la femme à ses trois états de vierge, d'épouse, de mère... toutes les femmes doivent prendre leur part dans l'Assomption de Marie" zisese şi Esquiros în *l'Evangile du peuple*, p. 23.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

In 1841 scriind în *Foaia pentru minte* un articol *Despre opinie*, ne face o descriere, evident după natură, a ţăranului român şi a durerilor lui, mult mai mişcătoare decât durerile, reale şi acelea, dar niţel „aranjate" retoric, ale lui Christ-popolul sau ale proletarilor englezi sau francezi. „Amăgit totdeauna, nefiind nici odată sigur de munca şi de averea sa, totdeauna dând [1] fără a puteà sau a şti să ceară cuvânt pentru ce dă, întrebuinţat la toate trebuinţele şi voile noastre, el când ne vede certându-ne zice! se mânâncă lupii, pe dobitocul sfârşit. Cine s'a adunat vre-o dată a se chipzuì (*sic*) pentru folosul lui, să-i îndoiască brazda plugului, să-i arete cele spre binele şi mântuirea lui, să-i dea şcoale şi meşteşuguri?" [2]

„Il vezi batjocorit, îl vezi pus să lucreze şi ocărîndu-l la plată, mai totdeauna amăgit, totdeauna rămâne bănuitor şi gata a înşelà şì el pentru a-şi scoate din capete; dispreţuit de concetăţenii lui, fireşte îi ureşte şi el. E neapropriat, gros (grosolan), necioplit, fără nici o deprindere de bunăcuviinţă" [3].

„Raffinés et purifiés par huit générations de noblesse — ne spune în *Souvenirs et impressions* [4], vorbind de cavalerii de Malta — c'est-à-dire huit générations d'immoralités et de crimes".

„Que de serpents en Allemagne, que de têtes couronnées"! [5]

Doar Christ este adevăratul rege: „Il sert le peuple, il lave ses pieds" [6].

Cuvântul rege la noi are o însemnătate detestabilă: Craiu. Aşa se zice: Un craiu şi jumătate; un craiu de spânzurat, tot aşa după cum cuvântul *rex* la strămoşii noştri erà una din vorbele cele mai spurcate [7].

Am puteà lungì cât de mult această listă de citate, căci superioritatea organizaţiei biblice, corupţia preoţilor, a regilor şi a nobililor, oroarea de dreptul roman, şi toate acèle teme cu privire la caracterul de revoluţionari al binefăcătorilor omenirei, „la Christ poporul", la imoralitatea din pricina ignoranţei şi mizeriei a claselor de jos, reveneau mereu în operile sale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] «Neauzind toată viaţa decât: adu bani» zisese C. Golescu, *op. cit.*, p. 20.
[2] *Foaia pentru minte*, 1841, p. 409.
[3] *Ibid.*, p. 409.
[4] I. Eliade, *Souvenirs et impressions*, *op. cit.*, p. 83.
[5] *Ibid.*, p. 102.
[6] *Ibid.*, p. 179.
[7] I. Eliade, *Le protectorat du Czar*, p. 53—54.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Ele erau frecvente în cercul pe care îl vizită Eliade la Paris. Prin anul 1840 *Curierul românesc* publică un articol, în care se vede o oarecare influenţă a acestor concepţii, romantico-socialiste [1].

Poate şi pe Fourier să-l fi cunoscut Eliade înainte de ducerea sa în Franţa. Cel puţin aşa pretinde. Dar părintele falansterului erà prea abstract şi abstrus. L-a lăudat mult, dar cred că l-a citit puţin. Nu tot aşa a fost cu autorii socialismului creştin din care pe unii am văzut că i-a cunoscut personal. Dar cine l-a mulţumit mai deplin în această privinţă, omul care s'a priceput să prezinte în chipul cel mai atrăgător teoriile acestea umanitare, a fost Sue. El este în stare ca toate acèle sentimente de dragoste pentru nenorociţi să le îmbrace în haina literară, ajutat fiind de o imaginaţie şi de un dar de a povesti lucrurile pe gustul poporului, într'adevăr rare. Oricare din operile lui însemnate am deschide-o, am găsi toate teoriile scumpe lui Eliade. Mărturia acestuia că l-a cetit şi admirat, am avut-o. Că el erà preocupat în special de acest autor, pe care îl pune alături de Hugo şi Lamartine, se vede nu numai din traducerea *Crucei de argint*, sau din aluziile la operile lui, din *Scrisorile din exil*, dar şi dintr'un pasagiu din *Echilibru* [2], în care vorbeşte de *Misterile Poporului* şi expune, ca un fapt istoric, un episod celebru din romanul lui Sue.

Să deschidem la întâmplare *Crucea de argint*, tradusă de Eliade. „Christos proclamă pe sclav de egal cu Domnul său înaintea dreptăţii, consolă şi iartă pe cei ce au păcătuit mai mult din nevoie, împinşi de mizerie, sau mai mult din neştiinţa binelui şi adevărului, decât din îmbuibare sau sistema de a face răul“ [3].

Arhiereul, bancherul, cărturarul sânt mereu împreună [4].

Tina populaţiei „face cu adevărat larmă, sânt urîţi la vedere, însă nu sânt răi“ [5].

„Dreptul roman ce numai cărturarii îi ştiu, dreptul ce toţi

[1] Scarlat N. Ghica scrie în *Curierul românesc* din 23 Iulie 1840, un articol: *Pentru înmulţirea oamenilor şi sărăcie* (maltusianismul), în care se vede influenţa ideilor înaintate şi a lui St. Simon.

[2] I. Heliade Rădulescu, *Echilibru*, *op. cit.*, p. 296.

[3] I. Heliade, *Crucea de argint*, *op. cit.*, p. 26.

[4] *Ibid.*, p. 33.

[5] *Ibid.*, p. 44.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

preoţii din lume, complicii domnilor şi tiranilor, îl binecuvântă şi îl susţin[1].

„Nu va veni oare o zi când lipitorile să verse tot sângele ce sug de la bieţii lucrători, de la văduvă şi de la orfani?[2]"

"In împărăţia lui Dumnezeu, care este a dreptăţii, fiecare va lucrà pentru toţi, şi fiecare se va bucurà de travaliul tuturor"[3].

„Moştenirea şi proprietatea este ceva legitim azi, în starea societăţii imperfecte de acum"[4].

„Tot pământul sângerà supt întreitul jug al cruzimei, desfrânării şi răpirei romane"[5].

„Trântorii societăţilor (nobilii şi preoţii) zic lucrătorilor: Lucraţi, lucraţi, . . . însă noi nu lucrăm"[6].

Poporul, chiar când e rău, „astfel l-au preparat secolii de ignoranţă şi de tiranie tâmpitoare"[7].

„Tiranii ştiu a ucide şi moralmente când cineva întreprinde cu legea în mână şi pe drumul păcei şi ordinei, a mântuì şi regenerà omenirea"[8].

Iar spre sfârşitul cărţii, aşa cum ne dăduse şi Eliade, un imn către femeie, căreia îi datorăm naşterea lui Christ, anunţarea învierei lui şi „regenararea omenirei căzute"[9].

In aceiaşi ordine de idei găsim în *Le Juif errant* concepţiuni de ale lui Sue, direct în legătură cu ceea ce Eliade exprimase de atâtea ori, mai ales în *Biblice* şi în *Echilibru*. Unul din eroi, Dagobert, „avait sabré en Espagne avec une extrême sensualité des moines qui défendaient non la liberté (l'inquisition la bâillonait depuis des siècles), mais leurs monstrueux privilèges"[10].

---

[1] *Ibid.*, p. 54.
[2] *Ibid.*, p. 58.
[3] *Ibid.*, p. 61.
[4] *Ibid.*, p. 61.
[5] *Ibid.*, p. 62.
[6] *Ibid.*, p. 83.
[7] *Ibid.*, p. 86, iar la pagina 111 este arătată legătura între druidism şi creştinism, scumpă lui Jean Reynaud, la care face aluzie şi Eliade, în ce priveşte credinţa în nemurirea sufletutului. Cf. şi întreg pasagiul din *Echilibru*, p. 22—24. *Englezii şi Francezii*, parte scrisă cam în acelaşi timp cu *Biblicele* (24 Martie 1856), care conţine un tablou al evoluţiei ideii de drept şi datorie la Francezi, a chipului cum ea a fost înţeleasă, în realitate un rezumat foarte succint al celor 16 volume din *Les mystères du peuple*.
[8] *Ibid.*, p. 165.
[9] *Ibid.*, p. 194.
[10] Eugène Sue, *Le Juif errant*, 4 vol. (Paris 1845), p. 17.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

In partea II a romanului[1] ne vorbeşte de formidabila putere a Jezuiţilor, de intrigile, de crimele lor, de faimosul Rodin, pe atunci numai secretar, mai în urmă general al ordinului.

Un lucrător se analizează: „Artisan voué aux privations, à la misère, ce malheur, m'avait rendu méchant"[2] idee exprimată şi de o prostituată, imputând societăţii starea în care se află: Une société ainsi organisée perd le droit de blâmer les infortunées qui se vendent, non par débauche, mais presque toujours par ce qu'elles ont froid, par ce qu'elles ont faim"[3].

Reluând tema poporului ţinut în ignoranţă pentru ca să nu ceară a se emancipà, spune că interesul Jezuiţilor (şi al oricărui preot, afară de cel de la ţară, tovarăş nenorocit al muncitorului) este să convingă poporul „qu'il doit regarder comme un crime aux yeux de Dieu d'aspirer au bienêtre dans ce monde, puisque les récompenses d'en haut sont en raison des douleurs d'ici bas"[4].

Morala lui Christ este „morale sublime et sainte à laquelle nul ne résiste, lorsqu'on la prêche les yeux remplis de larmes, le coeur débordant de tendresse et de charité"[5].

Ea este condiţia regenerării societăţii, prin asociaţiuni bazate pe spiritul evangelic, care ar trebuì opuse celor pe baze catolice şi iezuitice de până acum[6].

In sfârşit, pentru a terminà cu citatele din Sue, în volumul al IV-lea găsim o profesie de credinţă care îl aproprie în mod uimitor de Eliade, şi un pasagiu despre femeie care ar puteà fi scris de acesta: „Cette généreuse religion naturelle qui prêche une reconnaissante adoration pour Dieu, l'amour de l'humanité, le culte du juste et du bien et qui, dédaigneuse du dogme, professe la même vénération pour Marc Aurèle, que pour Confucius, pour Platon que pour Christ, pour Moise que pour Licurgue"[7].

Pare că auzim vorbind pe Eliade însuşi. Sau încă: „par

[1] *Ibid.*, p. 102.
[2] *Ibid.*, p. 122.
[3] *Ibid.*, p. 211.
[4] *Ibid.*, p. 290. Cf. *Les mystères du peuple*, vol. 3, p. 39. „Puis nos pères eurent bientôt à subir une terrible influence, celle des prêtres qui tyrannisaient, abrutissaient à plaisir les populations gauloises, leur prêchant la résignation, le respect, l'obéissance envers les Francs, menaçant du diable et de ses cornes".
[5] *Ibid.*, vol. II, p. 236.
[6] *Ibid.*, vol. II, *passim*.
[7] *Ibid.*, vol. IV, p. 121.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

respect pour votre dignité et la mienne, jamais je ne ferais serment d'observer une loi faite par l'homme contre la femme, — zice un personagiu — avec un égoisme dédaigneux et brutal, une loi qui fille lui retire son nom, épouse la déclare à l'état d'imbécillité incurable, etc"[1].

In *Les mytères du peuple* găsim aceleaşi idei, pentru a nu ştiu câtea oară exprimate, alături de altele înrudite, cu aceeaşi căldură susţinute: nevoia respectului persoanelor şi a proprietăţilor[2]; ateliere pe baza asociaţiei[3]; antimilitarism, de vreme ce armata sprijine regalitatea[4]; dispreţ pentru catolicism, al cărui întemeietor a fost Petre, care de trei ori a renegat pe Cristos[5]; credinţa în progres[6], etc.

Şi pentru ca asemănarea între Sue şi Eliade să fie mai mare, de data aceasta Eliade influenţând pe Sue, în volumul X al *Mysterelor*, prinţul Frantz de Gerolstein face discursuri în care vorbeşte despre „Polonais, Hongrois, Moldaves et Valaques, asservis par la Russie et l' Autriche (nu şi Turcia), mais de fait républicains par leur *ancienne coutume élective*" lucrul pe care Eliade îl spusese adesea.

Intreg acest volum, împreună cu al XI-lea şi al XII-lea, este un amestec de piese de arhive, de povestiri istorice, de adunări, şi de ficţiuni, absolut în genul *Biblicilor* şi al *Echilibrului*, unde tonul, în loc să fie „susţinut" ca la Sue, este adesea glumeţ, amestecat cu snoave sau povestiri în stil popular.

---

[1] *Ibid.*, vol. IV, p. 277.

[2] Eugéne Sue, *Les mystères du peuple*. 16 vol. Bruxelles 1865, vol. I, p 158 „ce peuple qui . . . par la protection dont il couvrait les personnes et la propriété . . ."

[3] *Ibid.*, vol. I, p. 176. „Il avait établi sur les bases de l'association et de la participation un vaste atelier de menuiserie".

[4] *Ibid.*, vol. I, p. 187. Pentru ce să plătim?, se întrebase Eliade în *Souveniers*: „Pour avoir des armées qui protègent dans l'intérieur l'injustice, qui massacrent à l' extérieur ceux qui aspirent à la vie?"

[5] *Ibid.*, vol. III, p. 155. „Je m'inquiète en songeant que le premier de ces Princes des Prêtres a été ce disciple de Jésus, ce Pierre qui, par une indigne lâcheté a renié trois fois son doux maître". Acelaşi lucru îl spusese Eliade de mai multe ori vorbind despre catolicism. Cf. *Echilibru*, p. 24. „Feodalitatea şi regalitatea susţinute de biserica Romei, care din origina ei se lepădase de Christ . . ." Şi în note adaogă: „Sfântul Petru avù împuţinarea de suflet de a se lepădà de trei ori de Domnul său. Papii, ce se pretind de succesori ai lui Petru, îi semănară mult şi îl şi întrecură în aceasta". Acest pasagiu este hotărît de la Sue şi foarte convingător.

[6] *Ibid.*, vol. I, p. 195, 224. „Le progès incessant de l' humanité qui, l' histoire le prouve, n'a jamais fait un pas rétrogarde". Vol. III, p. 322, „l'humanité visible et invisible s'élèvera de sphère en sphère vers une perfection infinie".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

In afară de acest crez politic şi social, de istoria certelor sale cu duşmanii care „ca nişte tâlhari îi calcă sufletul“ [1], de multe aluzii biografice, mai găsim în *Biblice* idei trinitare, încă întâlnite în *Historia critică universală*, reluate în *Echilibru*. In notele ce însoţesc carte a III-a, cap XII, vers 20 al Genezei [2], este o adevărată disertaţie despre legătura dintre credinţele Indienilor şi Evreilor pe de o parte, despre trinitatea Genezei pe de alta. Aceste idei, reluate în capitolele în care povesteşte neajunsurile sale cu Şaguna, le ştim de unde provin: de la Pierre Leroux şi cei influenţaţi de el, şi sânt răspândite prin „Globe“ şi prin toate publicaţiile posterioare [3]. Ele se îmbină cu fel de fel de explicaţii filologice asupra numelor din Biblie, a legăturei între Egipt, India şi Palestina, lucruri ce ne duc direct sau indirect la Fabre d' Olivet şi imitatorii lui [4].

Despre triadă vorbise şi Esquiros [5], după cum am văzut. Ce e mai mult, în acelaşi capitol găsim aluzii la raporturile misterioase dintre lumea intelectuală şi lumea fizică, exprimate prin numere. Dacă ne aducem aminte, pasagiile trinitare ale lui Eliade din Biblice erau şi ele însoţite de o adevărată jonglerie cu cifrele, care păreà cu totul inexplicabilă [6].

---

[1] I Heliade, *Biblicele*, p. 73.

[2] *Ibid*, p. 21, 22 şi 23.

[3] In *La république* din 18 Dec., 25 Dec. 1848 şi 5 Martie 1849 o oarecare Pauline Roland scrie articole supt formă de scrisori către P. Leroux, adevărate imnuri trinitare: „La triade peut, comme vous le dites, être le remède efficace à l'exploitation de l'homme par l'homme“. La triade „découverte plus importante peut-être pour l'humanité que celle des Copernic, des Newton, des Keplier“, (18 Dec. 1848).

[4] Fabre d'Olivet, *La langue hébraïque restituée*, care însă cred că n'a fost cunoscută lui Eliade decât prin rezumatul lui P. Leroux, făcut în *De l'humanité*. Aici găseà ideea că Adam e o personificare a genului omenesc „le régne nominal“ (vol II, p. 518). Cf. şi *Ist. critică universală*, vol. p. 128. Alte asemănări au fost puse în evidenţă în nota 5, p. 61. Apoi şi Eliade şi Leroux vorbesc de Cain ca de un reprezentant al proprietăţii geloase, exclusive (*De l'Humanité*, vol. II, p. 556). Cf. apoi vol. II, p. 594 la Leroux, cu *Biblice* p. 13, unde se vorbeşte de vârsta fiilor lui Adam, până la Noe; Leroux, *op. cit.*, vol. II, p. 601 în *Biblice* p. 13, unde se află disertaţii asupra numerilor şi în special a numărului 7; vol. II, p. 646 şi 23 din Biblice unde se vorbeşte de trinitatea Adam şi Noe.

[5] Cf. *Historia martyrilor libertăţii*, tradusă de Cocorescu şi Catopolu, *op cit.*, p. 114. Cf. şi p. 106, unde se vede tonul inspirat în care se vorbeşte despre femeie, ton comun tuturor scriitorilor din această grupă.

[6] Alături de aceste exerciţii baroce (Cf. *Biblicele*, p. 13 şi *Hist. critică universală*, vol. I, p. 280—81) mai aflăm adevărate orgii filologice, cum e cea din Biblice p. 15, cu privire la Manu, Menes, Mines, Numa, etc. Ceva similar vom întâlni în Louis Jacolliot, *La bible dans l'Inde*, capitolul Manu, Menes, Minos, Moses, dar această carte este din 1868. Trebue să presupunem deci că amândoi s'au servit de acelaşi izvor.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

De altfel între 1835—1850, toţi se cred obligaţi a-şi formă un sistem pentru origina lumei şi a-l expune, în revistele timpului, cu un mare lux de citaţiuni, de legături cu cosmogoniile extremului orient. *La France littéraire*, al cărui principal colaborator erà Esquiros, prieten cu Eliade, este plină de astfel de articole. J. B. Leclère în 1833, „un trinitaire enragé", ne spune[1] că trinitatea este pretutindeni: „un triple accord ne formant qu'une harmonie"[2]. Omul este formă, spirit şi materie; Dumnezeu, în spaţiu este înălţime, lăţime, şi lungime, iar în timp, trecut, prezent şi viitor. El o continuă astfel pe mai multe pagini: corpurile au trei stări, climele sânt de trei feluri, pământul se împarte în trei zone, religiile au toate treimea la bază, etc.

La nenumăratele tablouri trinitare Eliade îl adaugă pe al său, căci listele pe care le întocmeşte au aerul să-i aparţină[3].

Biblicele nu sânt terminate dar aşa cum sânt, ele erau foarte iubite de autorul lor[4].

Gravitând în sfera de influenţă a lui Sue şi a partizanilor acestuia, Eliade construeşte, din material pe care îl ia mai ales de la cugetătorii francezi idealişti ai timpului, dar punând un ciment propriu, această punte grandioasă, care leagă opera sa anterioară de *Echilibru între antiteze*, de sigur lucrarea capitală a vieţii sale. Fără prea mult meşteşug, lăsând să se vadă fragmentele, de multe ori desfigurate, împrumutate de aiurea, cu o artă grosolană, primitivă, pretenţioasă, dar solidă, el edifică un monument impunător, caracteristic pentru vârsta în care s'a produs, şi mai ales pentru omul care l-a întreprins.

---

[1] J. B. Leclère, *Régénération sociale*, o serie de 5 articole, în care găsim desenuri de cercuri, cuadrilatere, etc., ca la Eliade în *Istoria critică*. *La France littéraire*, vol. IX, 1833, p. 225 sq.

[2] *Ibid.*, p. 226.

[3] In *Biblice*, p. 75 găsim mai complet şi mai lămurit ca totdeauna. părerile sale asupra Franţei şi civilizaţiei franceze. Acuzat de Şaguna că introduce în Biblie un element profan, venit din Franţa, el se apără, arătând ceea ce crede bine sau rău despre Francezi. Este un pasagiu remarcabil prin sinceritatea şi claritatea lui. El ne expune adevăratul punct de vedere al lui Eliade faţă de Franţa, diferit de exagerările ostile de la 1840, dar şi de exclamaţiile de o administraţie lirică, fără rezervă însă trecătoare, din *Impressions*. Tot aici tin să atrag atenţia asupra aproprierei ce face Eliade, cam fără gust şi tact, între întâmplările din viaţa lui Moise şi chiar a lui Isus, şi ale sale proprii. Sânt aluzii destul de transparente în *Biblice*, pp. 63, 139—140, sau încă în traducerea din *Crucea de argint*, nota de la p. 184, *Echilibru*, p. 4. etc.

[4] Cf. scrisoarea către redactorul *Naţionalului*. din 3 Aprilie 1859, publicată în *Bibl. portativă*, vol. I, *Critica* p. XXVI.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

El ne conduce la opera bătrâneţei lui Eliade, opera vieţii sale întregi am puteà zice, pentru că de la cele dintâiu publicaţii, ideile sale urmează un drum mai mult sau mai puţin drept, spre a se concentrà în acest haotic *Echilibru.* El este în acelaşi timp apogeul şi declinul uneia din cele mai puternice minţi româneşti, efortul suprem al unei inteligenţe cuprinzătoare, dacă nu ordonată şi adâncă, dar roasă de boală, prevestind decadenţa, care nu va întârzià a se produce.

## Declinul.

### Echilibru între antiteze.

Biblicele fuseseră publicate la Paris, unde se dusese Eliade, din Constantinopol, la începutul lui August 1857. El găsise necesară prezenţa sa în Apus, pe lângă oamenii politici ai Franţei şi Angliei, spre a informà despre raporturile între Români şi Turci, despre vechile noastre tratate cu Poarta, şi interesul atât românesc, cât şi apusean, al revenirii la aceste tratate. El trece prin Pireu, Italia, Elveţia, Germania, Bruxelles, ajunge la Paris, de unde curând pleacă la Londra, prin luna Octomvrie. La sfârşitul lui Decemvrie el erà din nou în Paris, unde rămâne spre a supraveghià tipărirea *Bibliei* şi a *Biblicelor.* La începutul anului 1859 se întoarce în ţară.

Imediat îşi reia activitatea de publicist pe tărâmul ziaristic reînviind *Curierul românesc,* care este din nou suspendat, sau scriind la alte ziare — şi pe cel al literaturii, retipărind multe din scrierile sale anterioare, dotate în genere cu prefeţe. Apoi începe tipărirea lui *Issachar* sau *Laboratorul,* care, îmbogăţit cu multe broşuri apărute în aceşti ani, va purtà titlul general de *Echilibru între antiteze* [1], şi va formà opera capitală, de sinteză, a lui Eliade.

Nu ne vom ocupà de celelalte scrieri cuprinse în *Biblioteca portativă* [2], nici de *Prescurtarea din historia Românilor* [3]. Ce este interesant din ele, pentru chestiunea ce ne preocupă, a

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] I. Heliade, *Equilibru între antithesi sau spiritul şi materia.* Bucureşti, 1859—1869.

[2] I. Heliade R., *Biblioteca portativă*: vol. I. *Literatura, Criiica;* vol. II. *Diverse;* vol. III. *Diverse;* vol. IV. *Morala;* vol. V are poezii inedite, bucăţi de C. Bălăcescu (între altele *Fă-mă tată să-ţi semăn,* cu o prefaţă de Eliade), Faca şi lucruri cunoscute, de Eliade. Buc. 1860 şi 1861.

[3] I Heliade R., *Prescurtare din historia Românilor.* Buc. 1861. *Elementele de Historia Românilor sau Dacia şi Romania,* sânt din 1869. Buc. ed. II.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

a fost şi va fi încă semnalat. Vom merge direct la *Echilibru;* vom încercà să descurcăm în chaosul acestei lucrări fără plan, greu de citit, dar plină de idei, sugestiile şi influenţele ce vin din Franţa. Ele sânt foarte numeroase, şi, cu toate tendinţele din ce în ce mai accentuat conservatoare ale lui Eliade din această vreme, provin de la autorii democraţi, umanitarişti, revoluţionari, pe care îi cunoscuse în Paris. Am puteà zice chiar că umbra lui Proudhon, pluteşte peste toată această carte. De altfel puţini oameni au interesat pe Eliade atât cât acest admirabil temperament de luptător idealist, desinteresat, curagios şi de o probitate proverbială.

Eliade care l-a cunoscut, a trebuit să fie fermecat de bogăţia cunoştinţelor acelui autodidact, ca şi el, care învăţase singur latineşte, greceşte şi ebraica, ca lucrător tipograf, şi care citise şi erà în curent cu toate chestiunile filosofice, economice, religioase şi morale din timpul său.

Prezenţa lui se simţise şi în *Biblice.* Ba încă Eliade, după cum am văzut, prin această publicaţie intenţionà să demonstreze că, departe de a fi „Răul", după cum spusese Proudhon, D-zeu ar trebui să fie şi a fost la baza tuturor întocmirilor cu adevărat democratice, iar religia înţeleasă aşa cum au conceput-o toţi cei mari, Buda, Moise, Cecrops, Isus, este cel mai preţios auxiliar în lupta pentru libertate şi progres pe care omenirea o duce de la începutul ei, de când prin forţă şi viclenie faraonii şi arhiereii au pus mâna pe putere. Eliade aveà atâta dragoste şi admiraţie pentru Proudhon încât îl costă că nu poate fi de acord cu el, şi mai ales îi e greu să conceapă cum el poate atacà atât de îndârjit acest preţios aliat în contra tiraniei, religia, a cărei esenţă este dreptatea[1], bunătatea, egalitatea şi frăţia[2],

[1] Cf. *Biblicele* p. 101. „Primele principii ce sânt bazele fundamentale ale unor legi ce au să facă dintr'un popor o naţie, acele principii de nu vor fi Justiţia cea mai nepărtinitoare, naţia de odată cu concepţia sa, poartă în sine şi principiul morţii sale . . . Numai cetăţenii ce se cresc supt legi drepte, numai aceia pot deveni bărbaţi liberi". Aceste sânt tocmai principiile exprimate atunci de Proudhon în cartea faimoasă: *De la Justice dans la Révolution et dans l'église,* care a fost urmărită de tribunale şi i-a adus condamnarea.

[2] *Ibid.,* p. 111. „Ah, Proudhon! Nimeni ca tine şi cei asemenea ţie nu făcură atât serviciu impilatorilor de corpurile oamenilor; vrând a luà singura putere, singura armă a celor desmoşteniţi, religia, şi a o da ca nicio-dată în mânile celor ce te acuză şi te judecă". Cf. p. 113. Ar fi dorit ca Proudhon să fie condamnat ca un creator iar nu ca un destructor (al religiei). „Ţine minte însă că acuzătorii şi condamnatorii tăi până în fine te vor

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

pe care şi Proudhon voià să le pună la bazele societăţii viitoare.

Primul titlu al acestei opere ciudate, pe care multe publicaţii anterioare şi mai toate scrierile lui Eliade dintre 1860 şi 1870 au venit să o îmbogăţească, fusese *Issachar* sau *Laboratorul*, „scriere socială, politică şi literară". Prin acest titlu el rămâneà în lumea şi atmosfera biblică, şi pe de altă parte arată toată dragostea sa, nu pentru proletar, — căci aşa ceva nu există la noi, cum o spune în repeţite rânduri, combatând pe rivalii săi politici, care maimuţăreau formele apusului, — ci pentru agricultorul care este însaşi temelia statului nostru, el muncitorul şi proprietarul în acelaşi timp, „aratru sau opinca, origina tuturor condiţiilor sau stărilor societăţii" [1]. Cel de al doilea titlu, *Echilibru între antiteze,* îi vine direct de la Proudhon. Incă în *Discours sur la célébration du Dimanche* [2] găsim că „l'harmonie est l'equilibre dans la diversité". Ceva mai târziu Proudhon reià această idee şi, supt influenţa lui Hegel, o desvoltă şi o precizează. Este de notat că Proudhon n'a cunoscut direct opera lui Hegel. El nu ştià nemţeşte, şi primele traduceri ale acestuia sânt posterioare „*Sistemei contradicţiilor economice*" [3]. A cunoscut pe Hegel după explicaţiile unui elev al acestuia, Grün [4]. Ideile filosofului german, aşà cum ele reieşeau din lămuririle lui Grün, sânt adoptate imediat de Proudhon, fuzionate cu idea antinomiilor lui

---

iertà; iar pe mine nici odată (erà tocmai în conflict cu Şaguna); pentrucă tu le dai arme şi eu le răpesc; tu îi faci a se arătà publicului de apărători ai religiunei şi a celor mai sacre omenirii, şi eu îi demasc şi le demonstrez toată apostazia; tu forţezi populii prin expresiunile tale a considerà pe inimicii tăi ca nişte oameni sfinţi, şi eu dau pe faţă toată păgânătatea şi ipocrizia acestora". Pag 117. „Cu doctrinele Domniei Voastre (Proudhon) nu faceţi decât a strânge şi perpetuà şi mai mult fiarele sclăviei". Şi mai departe, la p. 122, apostrofând pe Moise pentru articolul în care face deosebire între viaţa unui sclav şi a unui om liber, adaogă: „Vezi pentru nişte articole ca acestea vine mai târziu mintea umană desdemnată şi strigă: D-zeu este răul, D-zeu este Satan . . ."

[1] I. Heliade R., *Echilibru*, p. 1.

[2] P. J. Proudhon, *De l'utilité de la célébration du Dimanche considéré sous les rapports de l'hygiène publique, de la morale, des relations de famille et de cité*, Besançon 1839, p. 39. Citaţiile vor fi făcute după a IV-a ediţie, Paris 1850.

[3] P. Proudhon, *Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère*, Paris, 2 vol. 1846. Vera, filosof italian care trăeşte la Paris până la 1851 şi apoi la Londra şi în Italia, scrie „Introduction à la philosophie de Hegel" în 1855 şi traduce Logica în 1859.

[4] Cf. P. Leroux articolul de la 25 Noemvrie 1849 din *la République*: „Un Allemand de ma connaissance vous a initié, il y a de celà cinq ans à peine, aux mystères de l'hégélianisme"

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Kant şi aplicate la economia politică. Totul pe lume se prezintă ca un compus din doi termeni opuşi, teza şi antiteza, care tind să se distrugă reciproc[1], şi care se rezolvă, se conciliază, se identifică, după cum spune în discursul făcut la curtea cu juri, la 29 Martie 1849[2], într'un al treilea termin de ordin superior, sinteza[3].

Acelaşi lucru va fi exprimat şi în *La Philosophie du Progrès* câţiva ani mai târziu: „La religion, comme l'état, comme toutes les institutions humaines, se manifestent en une suite de termes essentiellement opposés et contradictoires“ [4]. In avant-propos[5] zisese: „Tout est opposition, balancement, *équilibre* dans l'Univers“.

Această idee de echilibru a contrariilor, a antitezelor, va zice Eliade, şi nu a identificării, a rezolvirii lor, va fi reluată în *De la Justice dans la Révolution et dans l'Eglise*[6].

Iată origina titlului operei lui Eliade, operă care este în acelaşi timp o metafizică, o autobiografie, un tratat de economie politică şi de finanţe, un pamflet, şi tot ce dorim. Dacă Eliade ar fi fost un fondator de religii, şi aveà tot ce-i trebuià pentru acest lucru, — credinţă, energie, dogmatism, tonul de apostol, de „vate“, convingerea în misiunea lui aproape supranaturală, — credincioşii ar puteà găsì în *Echilibru* un răspuns la toate întrebările lor. El este o Biblie şi un Coran.

A fost admirabil definit de D-l G. Bogdan Duică în articolul despre *Eminescu, Eliade, Gutzkow* din *Convorbiri literare*[7]: O carte stranie. O filosofie de diletant, amestecată cu vederi sociologice de felurite origini; o istorie construită uneori poeticeşte; multe idei de bun simţ; dese scăpărări de patriotism; un talent retoric remarcabil; licăriri de misticism; vii gesturi de profet; şi toate acestea subordonate tendinţei generale conservatoare a scrierei, toate încercând să puie fundament pentru viitorul naţiei“.

[1] P. I. Proudhon, *Système des contradictions*, p 68.
[2] P. I. Proudhon, *Mélanges*, vol. II, p. 74 şi 177, în care vorbeşte de Hegel şi de teoria acestuia a identităţii contrariilor.
[3] P. I. Proudhon, *Système des contradictions*, p. 85.
[4] P. I. Proudhon, *Philosophie du progrès. Programme.* Bruxelles 1853, p. 93.
[5] *Ibid., Avant-propos*, p. 14.
[6] P. I. Proudhon, *De la justice dans la Révolution et dans l'Eglise*, Paris, 1858. Ediţia consultată este din 1870.
[7] G. Bogdan Duică, *M. Eminescu, Eliade, Gutzkow. Conv. lit.* XXXVIII, (1904), p. 169.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

„Filosofia" îi vine mai ales din două izvoare: Proudhon, şi Lecouturier. Nici vorbă că el să fi citit pe Hegel, cum sus, ţine d-l Buricescu în Prefaţa pe care d-l P. V. Haneş o face ediţiei Minerva a Echilibrului. Nu numai atât, dar nici modelul său Proudhon, nu-l cunoştea, după cum am văzut, decât din explicaţiile unui elev, deci din a doua mână. Eliade ştia despre Hegel, filosof care se bucură de mare celebritate mondială în prima jumătate a sec. XIX, exact ceea ce ar şti un contemporan al nostru, care nu s'ar ocupă în special cu astfel de chestiuni, despre Bergson sau Einstein. Şi încă, astăzi sântem mai exact informaţi decât pe acea vreme. Proudhon, mult mai capabil ca Eliade de o analiză serioasă şi pătrunzătoare a lucrurilor abstracte, şi încă îşi face despre Hegel o concepţie personală, în care intră mai mult Proudhon decât Hegel.

Interesaţi de aceste explicaţii ale lumei, care păreau numai nişte jocuri de inteligenţă, prin dualism, unitate, triade, identificare a contrariilor sau echilibrul lor, o întreagă serie de scriitori încep a se dedà la aceste exerciţii, de o pedanterie şi o naivitate ridiculă, aşa încât şi mai înainte, dar de sigur în timpul exilului şi după aceea, Eliade a luat cunoştinţă de ele. Când ne-am ocupat de Biblice am vorbit şi de această chestiune şi am arătat cum triada lui Leroux, a trecut în opera compatriotului nostru. Eliade admite triada, pe care o confundă cu grupul teză, antiteză, sinteză şi combate pe unitari şi pe dualişti. Proudhon îi combate pe toţi trei. Unitar erà Fourier[1]. El imaginase „seriile" pe cari le adoptă şi Proudhon: „Raisonner

[1] Este adevărat că Eliade ne spusese că a cunoscut pe Fourier încă din 1832. In Scrisoarea către Russo din 14/26 Oct. 1853 (*Scrisori din exil*, p. 239) vorbeşte despre el cu o admiraţie pe care n'am întâlnit-o faţă de o alta persoană. „Dacă filosof va să zică raţionător, amator de înţelepciune, de adevăr, de ştiinţă, atunci Fourier este cel mai mare filosof din lume" (p.240). Şi ceva mai departe: „Dacă profet însemnează spuitor de necunoscute, ca algebristul, atunci Fourier este cel mai mare din toţi profeţii, cu atât mai mare decât nu se dă pe sine de astfel" (p. 242). Dar n'am aflat nici o urmă evidentă în opera lui Eliade despre influenţa lui Fourier. Pe de altă parte opera acestuia este sau atât de abstractă, de convenţional abstractă, încât e aproape imposibil de priceput fără iniţiere, ori de o naivitate, de o imoralitate chiar, mai ales dacă nu pierdem din vedere preocupările moralizatoare ale lui Eliade, încât de ar fi cunoscut-o, nu i-ar fi putut conveni. Ce ar fi zis el de acest lucru, de ex.: „une femme peut avoir à la fois: un époux, un géniteur, un favori, plus, de simples possesseurs" (Charles Fourier, *Oeuvres complètes en 6 volume*, ed. II. şi III Librairie sociétaire 1841—48, vol. I. p. 125). Şi încă el are grijă să ne spună că teoriile lui sânt expuse cu menajamente căci altfel „causeraient trop d'enthousiasme, surtout chez les femmes", vol. I, p. 108.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

c'est sérier[1]" zice el în *De la création de l'ordre.* „La série a pour élément l'unité"[2].

Cea mai mică serie posibilă cuprinde însă cel puţin două unităţi: „Teză, antiteză; binele şi răul; tatăl şi copilul; stăpânul şi ucenicul; soţul şi soţia"[3].

„Fourier en annonçant une théorie de l'unité universelle, prouve par là même qu'il méconnait l'indépendance essentielle des différents ordes de séries"[4]. Şi mai departe în *La Philosophie du progrès*[5], adaogă (fără să mai numească pe Fourier) că condiţia existenţei, după mişcare, este unitatea, care însă nu e simplă, cum s'a afirmat de unii, ci e sinteza: „l'être, ainsi que l'idée est un groupe".

Triada şi reprezentantul ei, „le théologastre Pierre Leroux, sânt criticaţi cu îndârjire, între altele în *De la Justice*[6]. „Il ressort de là que l'instrument de critique que nous cherchons est de toute nécessité dualiste ou binaire: il ne saurait être triadique... toute triade trinité, ou ternaire n'est que l'abrégé de deux diades obtenu par l'identification ou la confusion de deux de leurs termes".

Iată deci că acèle încercări de a explică noţiunile după sistema unitară, dualistă, trinitară, preocupau şi pe modelele franceze ale lui Eliade.

Este un joc al timpului, care pasionează. Eliade îşi ia *Elementele*, parte din Proudhon, altă parte de la Leroux „trinitarul" şi apoi combinaţia lor o face singur. Pentru prima dată întâlnim aceste explicaţii ale lumei în introducerea din *Istoria critică universală*, vol. I[7] apoi într'o scrisoare către Gr. Grădişteanu din 29 Maiu 1856[8] în care se văd două din exemplele date mai sus, după Proudhon, ceea ce nu e o întâmplare:

---

[1] P. J. Proudhon. *De la création de l'ordre dans le travail, ou principes d'organisation politique.* Paris et Besançon, 1843. Ed. II, după care voiu face citaţiile, din 1849, p. 142.

[2] *Ibid*, p. 142.

[3] *Ibid.*, p 144.

[4] *Ibid.*, p. 339.

[5] P. J. Proudhon, *La Philosophie du progrès, op. cit.*, p. 35—36.

[6] P. J. Proudhon, *De la justice*, vol. I. 28.

[7] Treismul, care nu este pentru el acelaşi lucru ca trinitatea universală, de care va vorbì mai târziu, apare încă din vremea când publică *Curierul de ambe sexe* per. III. Aici aflăm că alături de empirism şi eclectism există şi un treism (p. 384), asupra căruia însistă în deosebi, fără să ne spună dacă îl admite sau nu.

[8] I. Eliade. *Scrisori din exil*, p. 510 sq.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

mirele, mireasa; maestrul, discipolul. Atât erà Eliade de încântat de aceste rezultate încât îşi propune să le publice şi în franţuzeşte, ceea ce însă n'a făcut. Ele reapar în *Conservatorul*, în *Biblice*[1], apoi în diferite pasagii din *Echilibru*. De la o operă la alta aceste idei s'au mai precizat, dacă ne putem exprimà astfel despre nişte teorii, învelite într'o ceaţă prin care greu străbate lumina.

Acelaşi lucru se poate spune despre un capitol tot aşa de neaşteptat în opera de care ne ocupăm, cel privitor la spaţiu şi timp. El a fost introdus numai pentru că Eliade a citit cartea lui Lecouturier: *Le socialisme universel*. Acest Lecouturier, aveà două calităţi care îl impuneau admiraţiei contemporanilor, nu destul de pregătiţi în chestii de filosofie, cum erà Eliade: aveà îndrăzneală şi posedà un jargon filosofic, un „jerg" cum i-ar fi zis el. Cele mai enorme neexactităţi şi absurdităţi sânt spuse pe un ton peremtoriu, calm, în aşa fel, încât nici nu-ţi puteà venì ideea de a-i pune la îndoială afirmaţiile.

Toată partea III-a a *Echilibrului*, care poartă subtitlul de *Spiritul şi Materia*, în realitate un rezumat din *Istoria critică universală*, este supt influenţa cărţii lui Lecouturier. La începutul Echilibrului, în primele coale ale lui Issachar, aceleaşi idei fuseseră exprimate: forma definitivă însă o capătă numai aici. Toate ideile lui Lecouturier au trecut în opera lui Eliade, legate între ele printr'un fel de „ţesut conjunctiv" de la Eliade, în stil care vreà să fie popular şi nu e decât stângaciu, uneori vulgar.

Pe alocuri textul neschimbat al autorului francez a intrat în corpul operei lui Eliade, cu citaţiuni cu tot. Mărturisim că de n'ar fi aşa de interesant cazul acesta care ne explică preferinţele lui Eliade şi influenţa asupra lui a Francezului, n'am insistà asupra acestor capitole, aşa stranii ne par acèle teorii.

Lecouturier[2], după ce ne face un rezumat al Cosmosofiei, operă publicată anterior, ne spune că sânt în univers două existenţe în afară de creaţie, care intră ca elemente în toate sistemele cosmogonice: Timpul şi Spaţiul[3]. Ele sânt fiinţe negative, adică care nu sânt nimic prin ele, nu există decât cu condiţie să fie um-

[1] I. Eliade, *Biblicele*, p. 8—9.

[2] Charles Henri Lecouturier, *La science du socialisme universel*. Sans date (1850). Tip. Malteste, Paris.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

plute de două existenţe (fiinţe) pozitive, infinite ca şi ele[1]. Spiritul umple vidul moral al timpului, este „corelativul" timpului, materia a spaţiului. Spiritul şi timpul ating infinitul în sensul duratei, adică sânt eterne; materia şi spaţiul ating infinitul în sensul întinderei, sânt ilimitate. Dar nimeni nu poate găsi spiritului o întindere, şi nimeni nu poate găsi materiei o limită în durată. Deci spiritul poate fi infinit în spaţiu şi timp, materia infinită în timp şi spaţiu. Prin urmare calificativul de infinit se aplică şi timpului cu corelativul lui spirit, şi spaţiului cu corelativul lui materia. Se poate spune infinit în timp, cum se zice infinit în spaţiu [2].

Aceste principii sânt răspândite, într'o altă ordine, în primele patru pagine ale *Spiritului şi materiei:* „Dacă ne-am imagină timpul şi locul, de sine nu sânt decât nişte viduri, deşerturi. Insă nimic nu este vid în natură. Locul sau spaţiul este plin, şi împlinirea lui este materia; timpul asemenea cată să fie plin, şi împlinirea lui este spiritul sau mintea. Locul este domiciliul materiei şi timpul domiciliul spiritului, sau: materia este locuitorul locului şi spiritul este locuitorul timpului" [3]. „Precum timpul este corelativ cu locul, asemenea şi spiritul este corelativ cu materia, unul este necesar altuia, unul presupune pe altul, unul este complinirea celuilalt" [4].

„Această infinitate sau nemărginire a timpului, ne spune Eliade — după ce încercase să facă evidentă tuturor această proprietate — se zice eternitate; şi prin urmare timpul este etern".

„Locul dar sau spaţiul, neavând margini, zice ceva mai departe, este infinit, nemărginit".

„Spaţiul, sau locul este, după cum a zis Pascal, o sferă nemărginită, al cărui centru este pretutindeni şi circonferinţa sau marginele nicăeri" [5].

„Eternitatea este proprietate a spiritului" [6] zice el, după Le-

---

[1] *Ibid.*, p. 13.

[2] *Ibid.*, p. 14.

[3] I. Eliade, *Echilibru înire antiteze, Spiritul şi materia*, p. 267.

[4] I. Eliade, *Echilibru*, p. 267. Corrélatif veut dire complément, ne spune Lecouturier, *op. cit*, p. 14.

[5] *Ibid.*, p. 266. Acest citat este pus la Lecouturier, într'o altă ordine ceva mai la vale, p. 28, acolo unde el vorbeşte despre compoziţia Universului. Şi ca să nu mai avem nici o îndoială despre origina citatului lui Eliade, vedem că epitetul nemărginit, „infinie", care se găseşte şi la el şi la Lecouturier, nu este la Pascal. In adevăr la Blaise Pascal (*Pensées*, Paris. Crès 1916, vol. I, pag. 36) găsim: „C'est (la nature et non pas l'espace) une sphère dont le centre est partout, la circonférence nulle part".

[6] *Ibid.*, p. 266.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

couturier, deşi până aici uitase să ne spună că spiritul este corelativul timpului, ceea ce nu vom află decât în pagina următoare.

„Infinitatea sau nemărginirea este proprietate a locului". „Timpul împrumută locului eternitate, şi locul împrumută timpului infinitatea sau nemărginirea, încât putem zice: Timpul este etern şi infinit, spaţiul este infinit şi etern" [1]. Singura deosebire între Lecouturier şi Eliade, în afară de tot ce serveşte acestuia numai ca legătură şi umplutură între idei [2], este concepţia pe care unul şi altul şi-o fac despre activ şi pasiv. Lecouturier zisese că spaţiul şi timpul ca goale, deşerte, sânt negative, iar spiritul şi materia care le umple, pozitive [3]. Eliade însă adoptă denumirea de active, pentru timp şi spirit, de pasive pentru loc şi materie [4].

„Spiritul şi materia existau împreună pentru că erau necesari unul altuia, proclamă Lecouturier. Erau deci corelativi după cum timpul erà către spirit şi spaţiul către materie, neputând existà izolat". „Spiritul aveà acţiune asupra materiei" în vederea unui rezultat care trebue să fie, „scopul comun al spiritului şi al materiei". Ce este însă o acţiune? „Mişcarea imprimată de o fiinţă activă unei fiinţe inerte, fiinţa activă este spiritul, fiinţa inertă materia" [5]. Eliade va zice [6]: „Precum timpul este corelativ cu locul, asemenea spiritul este corelativ cu materia". „De n'ar fi iară spiritul ce posedă mişcarea, materia în etern ar rămâne inertă şi informă".

Definiţiile de mai sus fiind admise, şi unul şi altul trec la expunerea consecinţelor ce decurg din ele: dreptul şi datoria, conservaţia şi progresul.

Spiritul are iniţiativă, este superior materiei, fiind dotat cu o acţiune liberă — spre deosebire de aceasta, care nu poate aveà decât o acţiune fatală. Libertatea nu este altceva decât bucurarea de un drept; dar dreptul impune datorii, căci datoria este corelativul dreptului. „La grande loi de la liberté donne naissance au droit et au devoir. Le mouvoir pour l'être actif équivaut à faire le bien. L'être actif ne peut faire le mal, qu'en sortant de sa nature. Si la

[1] *Ibid.*, p. 266.

[2] Cf. alineatul: „Sânt oameni care deneagă timpul — zicând că timpul nu este decât mişcarea locului sau a spaţiului; instinctul însă al omului, bunul simţ general, pot distinge unul de altul", p. 265, cum şi glumele de la p. 267. De aici putem vedeà cât de puţin serioase erau cunoştinţele filosofice ale lui Eliade, şi cât de nepregătit erà de a pricepe noţiunile filosofice.

[3] Lecouturier, *op. cit.*, 15.

[4] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 265 şi 267.

[5] Lecouturier, *op. cit.*, p. 16.

[6] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 267 şi 268.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

faculté de faire le bien est le droit, l'obligation de faire le bien est le devoir. Celui qui a le droit de faire quelque chose, a le devoir de le faire. Hors de la liberté il n'y a ni droit, ni devoir[1].

Eliade: „Spre a se menţine echilibru între spirit şi materie, spiritul, ca activ şi etern bun, şi-a impus datorii şi materiei, concedând, a prescris drepturi"..., „materiei i s'au prescris drepturi şi aceste drepturi s'au stabilit prin legi eterne, nemutabile. Instinctul, bunul simţ popular, aceste legi prescrise materiei le-au numit scrisul, ursită, destin, făcut, fatum, fatalitate"[2].

Intre proprietăţile spiritului este şi libertatea. Corelativ libertăţii este, ca proprietate a materiei, fatalitatea[3].

„In prima sa definiţie sau însemnare libertatea este facultatea ce are o fiinţă activă de a se mişcà în toate părţile sau în tot cuprinsul naturei sale. Insă libertatea fiind o lege, nu este în sine altă decât un drept şi o datorie tot deodată, şi viceversa. Spiritul dar, are şi dreptul şi datoria de a fi totdeauna şi pretutindeni bun". Definiţia libertăţii ar fi: „Libertatea este facultatea de a face binele; libertatea este dreptul de a face binele, cu datoria de a face binele".

„Dreptul şi datoria fiind legi ale libertăţii spiritului, sânt prin urmare legi şi ale libertăţii tuturor oamenilor"[4].

In privinţa celuilalt capitol, despre progres şi conservaţie, Lecouturier ne spune:

Spiritul este principiul progresului, iar progresul „la marche perpétuelle d'une amélioration à une autre plus grande". Materia este principiul conservaţiei, iar conservaţia este faţă de progres ceea ce materia este faţă de spirit. A conservà este a-ţi asigurà un punct de plecare fix pentru a ajunge să faci să existe ceea ce nu există. Dacă ceea ce există azi ar existà şi mâne, aceasta ar fi inerţie, adică negaţia progresului.

Conservaţia nu este nici odată decât cu un grad în întârziere asupra progresului. Iar fiece progres îndeplinit, devine îndată conservaţie[5].

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Orice progres este mijlocul (le moyen) unei conservaţii şi orice conservaţie mijlocul unui nou progres, al cărui scop final

[1] Lecouturier, *op. cit.*, p. 17. Frazele citate sânt condensate în textul nostru.
[2] I. Eliade, *Echilibru*, p. 268.
[3] *Ibid.*, p. 268.
[4] *Ibid.*, p. 271.
[5] Lecouturier, *op. cit.*, p. 18.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

este perfectibilitatea indefinită. S'ar puteà numì progresul idealul şi conservaţia realul. Progresul are drept punct de plecare infinitul, drept mijloc transformaţia, drept scop real perfectibilitatea şi drept scop ideal perfecţiunea. Perfecţia este infinitul, absolutul, care nu este atins nici odată [1].

Cu cât înaintează spre perfecţie, cu atât progresul devine relativ mai iute. In tocmai ca atracţia corpurilor, el creşte cu pătratul distanţei [2].

Să vedem acum ce au devenit la Eliade, toate aceste „aforisme".

„Progresul este una din proprietăţile spiritului, conservaţia este una din proprietăţile materiei" [3].

„Spiritul nu se mişcă decât spre bine, sau din bine în mai bine, din perfect în mai perfect. Acestă mişcare sau înaintare se numeşte progres. Conservaţia este o pauză, un repaos în cursul progresului".

„Precum se are spiritul către materie, aşa se are progresul către conservaţie" [4].

„Mai vedem iară că cu cât mai înaintează progresul, cu atât forţele se mai înmulţesc, mişcarea şi travaliul devin mai repezi, şi că din progres în progres producţiunile materiale şi spirituale cresc în progresie geometrică" [5]. (Cu pătratul distanţei, zisese Lecouturier).

„Şi dacă progresul, fiind bun ca spiritul, trece din bine în mai bine, din perfect în mai perfect, scopul progresului dar este perfecţia. Insă unde este perfecţia perfecţiunilor, perfecţia absolută? In capătul capetelor unde va ajunge progresul, adică în nemărginit. Perfecţia este dar un ideal, un scop de care cu cât ne apropiem, cu atât ne încredinţăm că sântem mai departe de dânsa. Gradul de perfecţie în care ajungem, trecând din progres în progres, este o perfecţie relativă, pe care o putem numì perfectibilitate. Tot dar ce este progresibil este şì perfectibil şi viceversa!" [6].

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Consersaţia dar este punctul de plecare al cunoscutului de unde ne mişcăm în fiecare generaţie spre progres sau per-

[1] *Ibid.*, p. 19.
[2] *Ibid.*, p. 21.
[3] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 17.
[4] *Ibid*, p. 274.
[5] *Ibid.*, p. 276.
[6] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 277.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

fectibilitate, care este necunoscutul sau idealul dorit. Progresul este idealul, conservaţia este realul“ [1].

In sfârşit citatul din Michelet [2] este luat tot după Lecouturier: „Umanitatea se învârteşte într'un cerc care neîncetat se tot lărgeşte“. Eliade adaogă numai de la el „în spiral“. De aici încolo, pentru câtva timp, îşi părăseşte modelul. In adevăr aceasta încearcă să explice, — cu toate că verbul încearcă nu se prea potriveşte cu Lecouturier care nu se îndoeşte de nimic, — Universul şi formarea lumei. Toate acele teorii ne fac să ne gândim cu groază şi milă la cronicele „ştiinţifice“ făcute de Lecouturier în ziarele şi revistele unde colaboră, şi la cititorii lor [3].

Intre progres şi conservaţie e diferenţa care există între libertate şi fatalitate, spirit şi materie, inteligenţă şi instinct ideal şi real [4], zice Lecouturier.

„Timpul şi locul, spiritul şi materia, sufletul şi corpul, puterea şi forţa, libertatea şi fatalitatea, mişcarea şi inerţia, progresul şi conservaţia... cu un cuvânt activul şi pasivul sânt nişte antiteze sau antinomii ce formă nişte diade sau dualităţi simpatice, corelative, paralele, foarte aproape una de alta, încât un termen presupune pe altul, unul întregeşte pe cellalt; între dânşii nu încape luptă, ci nuntă; din teză şi antiteză iese sinteză; din activ şi pasiv iese rezultatul [5], adaogă Eliade, aducându-şi aminte şi de Proudhon.

Pe aceste teme Eliade va face variaţiuni, mai mult sau mai puţin strălucite, când în stil popular, când în stil savant, când luând un aer inspirat, pe tonul liric.

---

[1] *Ibid.*, p. 278.

[2] *Ibid.*, p 277.

[3] Intre alte absurdităţi aflăm că omul, descendent din maimuţă, s'a născut la pol, de unde s'a coborît peste tot pământul (p 39); că pământul este format din sfere concentrice, cea mai solidă în centru (p. 33); că în curând tot uscatul se va concentrà în jurul ecuatorului, iar la pol vor fi mările (p. 36); Origina fiinţelor organice este povestită astfel: „Il se trouve que plusieurs agglomérations semblables de molécules s'agglomérant entre elles, formèrent un corps régulièrement organisé, ayant des divisions, des parties, des fibres, dans lesquels la chaleur pouvaient circuler et agir d'une manière régulière et constante: telle fut l'origine du règne organique“ (p. 37). Nimic mai simplu. Este de remarcat că Fabre d'Olivet în a sa *Histoire philosophique du genre humain*, p. 66 (ediţia din 1910) ne spune: Elle (la race blanche) habitait les environs du pôle boréal d'où elle avait tiré son origine“. Odată mai mult vedem cum se influenţau unii pe alţii, oamenii de care se interesà Eliade.

[4] Lecouturier, p. 48.

[5] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 259.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Restul cărţii va sta în cea mai mare parte supt invocaţia lui Proudhon. Acesta însă, deşi a influenţat pe Eliade într'o atât de mare măsură, cum am arătat şi voiu cercà să mai arăt, este departe de a luà, în textul însuşi al lui Eliade, un loc aşa de însemnat, de indiscret, cum am văzut că a luat Lecouturier. Explicarea o găsim pe de o parte în faptul că Proudhon erà prea cunoscut, mai ales comparat cu Lecouturier, iar pe de alta că el erà şi prea voluminos. Un rezumat al ideilor lui nu se scrisese; ele trebuiau căutate, cu oarecare dificultate, în cele mai bine de 20 de volume, din care Eliade citise o mare parte.

Celelalte influenţe de care ne-am ocupat în amănunt când am vorbit de Biblice, persistă şi în această epocă. Din citatele luate din Echilibru, pe care le-am adus în sprijinul afirmaţiilori s'a văzut, cred, că atât Sue, cât şi autorul sistemului trinităţi, a cărei influenţă erà aşa de manifestă în comentariile asupra Bibliei, n'au încetat un moment de a inspirà pe Eliade. Deşi partea curat literară este redusă în Echilibru, găsim totuşi, nu numai producţii originale, dar şi aprecieri critice care nu sânt deosebite de ceea ce am întâlnit până acum la autorul nostru.

Mult mai interesante ni se par problemele de economie politică sau sociale, de istorie, de finanţe, ce sânt tratate în aceasta operă, şi asupra lor vom insistà mai mult, căutând a lămuri în ce măsură influenţa franceză intră în soluţiile preconizate de Eliade.

O chestiune asupra căreia revine adesea este cea a boieriei la noi. In lunga sa carieră de publicist, supt inspiraţia evenimentelor politice, şi-a spus de repetate ori părerea, care n'a fost totdeauna favorabilă acestei clase.

Aşa de exemplu, într'una din primele scrieri, unde se pronunţă asupra boierilor, el le face dojane amare pentru lipsa de patriotism, trufia şi lenea lor. Este părerea din „despre Opinie", publicată în *Foaia pentru minte*[1]. Toate clasele sânt nemulţumite de ce se întâmplà în ţară pe acea vreme, prin 1841, dar nedreptăţile nu vin de la stăpânire ci de la clasa boierească, egoistă, rea şi nedreaptă. Prin slujbe îşi iau ajutoare dintre boierii mici care fac totul, ei îşi îndoesc veniturile şi nu lucrează nimic. Iar obştească adunare, compusă tot din boieri, este tot aşa de rea ca şi fiecare membru în parte.

[1] *Foaia pentru minte, Despre opinie*, Anul 1841.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Aceste păreri nu se prea puteau susţine pe faţă, la Bucureşti, unde boierii îi puteau face multe neajunsuri, de aceea le scrie la Braşov. Ne surprinde însă faptul că el aveà aşa opinie rea de nişte oameni cu care trăise în foarte bune raporturi. Faptul că adaogă în articolul de care vorbeam mai sus că nici „învăţaţii", nici boierii de rangul al doilea nu sânt consideraţi de cei mari, ne face să presupunem un amor propriu rănit.

In scrierile publicate în timpul exilului, concepute supt influenţa cugetătorilor revoluţionari din Franţa, această notă democratică este accentuată „Le boyard doit fatalement avoir l'instinct de dominer". Şi pentru că nu ştie să facă nimic „il doit au moins vivre en loup, en renard[1]". Cum ar fi putut vorbì altfel, în această vreme, când e aşa de convins de ignominia claselor suprapuse, baronii feudali, de reprezentanţii lor laici şi religioşi, regii faraonismului modern, de drept divin, episcopii, arhierei şi abaţii?

Totuşi, deşi influenţa acestor idei asupra lui merge crescând, deşi Sue devine, alături de Evanghelie, cuvântul de ordine din care nu va ieşì, el erà prea convins de rolul civilizator, la noi, al boierimei, pentru a nu căutà să-şi pună de acord credinţele sale intime, mai curând conservatoare, cu părerile, în general, asupra aristocraţiei. Soluţia este aşa de ingenioasă, încât mulţumită ei Eliade va puteà să hulească pe nobilii streini, şi să laude pe ai noştri. Boieria în Principate, zisese el, nu este clasă socială, ea

„e o meserie de apărare a ţării.
Iar nu nobilitate, căci nobil tot Românul
A fost în totdeauna ca cetăţean"[2].

Şi, mai târziu în proză: „Boieria este o instituţie, nu o castă, datând de la Negru Vodă şi Dragoş. Ea cuprinde toate funcţiile, din toate ramurile, şi e deschisă tuturor. Tot Românul s'a născut şi se naşte boieribil"[3].

„Ţara erà locuită numai de boieri şi de boieribili, ce toţi, de la ban până la opincă, purtà sabie şi ştià a o mânuì"[4].

Dar pentru că trebuià totuşi o clasă socială, pe care s'o facă responsabilă de toate relele ţării şi mai ales de cele pro-

[1] Eliade, *Mémoire sur le mouvement de 1848*, p. 394.
[2] *Curierul de ambe sexe*, periodul V, p. 80.
[3] I. Eliade, *Echilibru*, p. 43 notă. Aceste lucruri au fost mai întâiu publicate în *Conservatorul*, în 1857.
[4] *Ibid.*, p. 45.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

venite pentru că nu se urmau sfaturile lui, el imaginează, în faţa boierilor, clasa ciocoilor [1], compusă din venetici, din oameni fără scrupule, fără patriotism, având când prejudecăţile nobilimei de naştere, când afectând limbagiul demagogic al „Hagialâcului Parisului", inaugurat în piaţa Sorbonei. Natural, din această clasă fac parte toţi duşmanii lui [2].

Dar dacă oricine puteà fi boier în Ţara românească, însemnează că democraţia există la noi cu mult înainte de a fi introdusă în alte ţări. Franţa însăşi, ţara prin excelenţă a revindicărilor înaintate, ca să scape de drepturile de naştere şi de catolicismul reacţionar, a trebuit să dea luptă în numele egalităţii, fraternităţii şi libertăţii „eclesiei primitive" pentru „ca să ajungă la legile noastre, unde n'a ajuns încă" [3].

In afară de această trăsătură profund democratică, ceea ce distinge constituţia statului român primitiv este caracterul federativ, în care fiecare parte îşi păstrează libertatea şi fizionomia ei particulară. Acelaşi lucru ne spusese Jean Reynaud despre vechii Celţi în articolul lui despre Druidism, din Enciclopedia în colaborare cu P. Leroux, articol citat cu elogii de Sue în *Misterele poporului*. Ideea n'are nimic deosebit, ea face parte din crezul scriitorilor democraţi. In contact cu tendinţele neocreştine ale multora din ei, Eliade va pune la baza confederaţiei credinţa lui Cristos şi îşi va închipuì statul vechiu românesc ca realizând în întregime acest ideal de libertate în unire, pe baze evanghelice.

Adevărata societate ce convine omului este cea federativă.

---

[1] I. Eliade, *Echilibru*, p. 133. „Inteligenţa ambelor ţări s'a împărţit în totdeauna în boieri şi în ciocoi, în oneşti şi maloneşti, în creatori şi destructori, în apărători şi impilatori, în progresişti (cum se pretindeà şi Eliade) şi risipitori, în laborioşi tăcuţi şi în declamatori trândavi".

[2] I. Eliade, *Echilibru*, p. 50 sq.

[3] *Ibid.*, p. 224. Ideea superiorităţii vechilor noastre instituţiuni, ieşite din libertatea, egalitatea şi fraternitatea evanghelică, asupra organizaţiei apusului, revine des supt pana lui Eliade. Aceste credinţe au fost întărite prin tablourile teribile ce socialiştii francezi şi englezi fac despre proletarul din ţările lor, şi prin cele două mari revindecări ale socialismului: dreptul la lucru şi suprimarea maşinilor. Superioritatea noastră constă în faptul că aceste chestiuni la noi nici măcar nu se puteau pune. Cf. *Bibl. portativă* II, *Diverse*, p. 328 şi *Echilibrul*, p. 285, unde vorbeşte de specializarea excesivă din industrie, care are de rezultat abrutizarea lucrătorului. Cf. de asemenea p. 159, unde se povesteşte viaţa „proletarilor" englezi. Prudhon vorbise în *La Philosophie du progrès*, „de la machine qui est un instrument de mort, de la division de travail ou d'abrutissement de l'ouvrier", p. 36 sq.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Toată natura, om şi planete, este astfel organizată. E legea lui D-zeu înscrisă de la naştere în inima oamenilor [1].

Această normă divină de a se conduce a fost cu atât mai bine pricepută de popoare, cu cât ele erau mai departe de statele civilizate şi corupte, conduse când de faraonism, când de jupiterism [2], când de dreptul roman.

Toate normele după care se conduceau strămoşii noştri, expuse cu multe detalii, dar din imaginaţie, se află în *Echilibru* [3]. Ce se poate închipuì mai democrat ca revindicare, există în constituţia noastră: şefii erau aleşi cu vot universal: judeţele formau o confederaţie ca cea elveţiană, sau americană [4], etc. Se pare că toate aceste absurdităţi le luase după faimosul falşificat al cronicei lui Hurul [5]. Am văzut că ele trec şi în *Les mystères du peuple* a lui Sue în discursul lui de Gerolstein. Principiul Federaţiei însă erà considerat de toţi democraţii demn de a figurà printre revendicările lor. El apare în cele din urmă la Proudhon însuşi, în 1862, lămurit, într'una din scrierile lui ce mai răsunătoare, când combate unitatea Italiei [6]. Norma naturală a acestei ţări este federaţia, adică desvoltarea fiecărei provincii, fiecărei republici, conform legilor, istoriei şi naturei sale [7]. De altfel Galia însăşi, locuită de patru rase şi peste 40 de popoare, ca şì Germania, formau tot nişte confederaţiuni [8].

Argumentele lui Proudhon amintesc aşa de mult pe cele aduse de Eliade, cevà mai târziu, în contra Unirei Moldovei cu Muntenia, încât acest lucru nu este o simplă întâmplare.

Eliade avusese o atitudine schimbătoare în chestiunea Unirei Principatelor şi a Domnului strein.

Ideea unirii se pune serios la noi, şi cu şanse de a se puteà

[1] I. Eliade, *Echilibru*, p. 327.

[2] Cf. *Biblicele* p. 113. Ne spune că erà o erarhie a zeilor, nu o egalitate. Zeus este „liberal" (gen Brătianu şi Ghica) „zeul celor potenţi, al excelenţelor şi alteţelor revoluţionare".

[3] *Ibid.*, p. 207—221.

[4] Este de observat că republica americană şi elveţiană servesc dese ori ca punct de comparaţie lui Eliade. Cf. *Elemente de ist. Românilor*, p. 178, p. 47 sq. *Echilibru*, p. 325.

[5] *Ibid.*, p. 325: „Europa ne-a întrecut numai cu forţa materială, cu maiestriile, cu ştiinţele, cu arţile, pentru că a avut mai multe braţe, mai mult repaos: însă cu împărţirea mai dreaptă a averei, cu dreptul la travaliu şi la viaţă va aveâ încă mult până să ne ajungă".

[6] P. I. Proudhon, *Fédération et unité en Italie.*

[7] P. I. Proudhon, *Du principe fédératif.* Paris 1863. (Citaţiile sânt făcute după ediţia din 1868, vol. 8).

[8] *Ibid*, p. 85. p. 103.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

realizà după revoluţia de la 1848. Eliade ca să împace şi curentul românesc şi pe Turci, propune în *Une Dacie cosaque*[1], o soluţie pe care însă o părăseşte imediat. El cere pentru Românî dreptul de a alege un vice rege, ereditar, român, cu reşedinţa la Focşani, şi cu o autoritate superioară Domnilor. Am fi avut o flotilă şi o armată după sistemul turcesc. Eliade voià, prin aceasta, să contrabalanseze propunerea agreată de Ruşi, a Unirii supt un principe rusesc.

Mai târziu ceva, pe vremea când atitudinea Franţei părea cu totul duşmană Rusiei şi favorabilă Turciei, iar acea a Angliei paralelă cu cea franceză, Eliade este cu totul pentru Unire. Din 6 Dec. 1854 posedăm de la el o scrisoare datată din Constantinopol, adresată lui Gr. Grădişteanu, de unde se vede marea speranţă ce puneà în Unire şi într'un principe strein, supt auspiciile Franţei: „Unirea principatelor supt un duce român şi suzeranitatea Turciei şi garanţia puterilor, asta ne mântue".

Chiar şi principele strein nu i se pare rău „căci acela de va fi dintr'o familie potentă va puteà face a se da înapoi şi Basarabia şi Bucovina şi chiar altceva"[2].

In 1856 dorinţa lui Eliade capătă o formulare şi mai categorică: „după mine nu este alt mijloc pentru viitorul ţărilor noastre decât de ne vor face regat, să avem un rege din dinastiile Europei"[3].

Până prin 19/31 Martie, el îşi menţine acelaşi punct de vedere. Atunci se plânge lui Grădişteanu că Turcia nu-şi pricepe interesul să ne acorde Unirea[4]. Dar când se convinge că politica Franţei nu este absolut sinceră şi că pe supt mână s'ar puteà înţelege cu Rusia, în detrimentul nostru, spectrul Unirii supt un prinţ strein, ajutat de Francezi, îl înspăimântă, şi se declară contra celor ce doreau Unirea şi Domn strein[5]. El atacă cu violenţă divanurile ad-hoc şi partizanii lor.

Un ecou al acestor sentimente îl întâlnim în Biblice. Aici ne spune, în stilul particular al acestei scrieri, că Franţa doreà să aibă o fată bastardă cu Ţarul, căreia îi pusese numele tot

[1] I. Eliade, *Une Dacie cosaque et une Roumanie turcophile.* Datată din Şumla, 10 Maiu 1854.
[2] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 338.
[3] *Ibid.*, Scrisori către Grădişteanu din 23 Martie—5 Aprilie 1856, p. 379.
[4] *Ibid.*, Scrisorile din 4 Martie şi 19 Martie 1856, p. 469, 471 sq.
[5] Cf. *Proclamaţia Românilor*, din 1856 şi *Profession de foi* din Iunie 1857 p. 6.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Unirea (ca şi celei adevărate, pe care toţi o doreau, dar pentru naşterea căreia nu venise încă timpul). Fiii periciunei (duşmanii lui politici) voiră s'o omoare pe cea adevărată. Dar s'a învederat cabala: „Bastarda Franţei şi a Ţarului nu va luà locul fiicei Tale adevărate“ [1]. Iar pe cei care doreau un principe strein îi numeşte nebuni care îşi caută „un idol, un principe strein cu drept divin“ [2].

In aceste sentimente el rămâne până către sfârşitul vieţii sale. Publicarea cărţilor lui Proudhon despre Unitatea Italiei îi procură noi argumente contra Unirii, aşa cum o înţelegeau ceilalţi. Acest punct de vedere apare în Echilibru, atunci când Unirea erà făcută, şi când ostilitatea în contra ei ar fi fost foarte rău văzută. El doreşte însă o corectare a ei, aşa încât „cetăţile şi urbele“ să nu fie „pustiite toate în folosul Bucureştilor stăpâniţi de streini şi de vagabonzii de prin cafeuri“ [3]. Concesiile sale faţă de provinciile ce formează România ar merge aşa de departe, încât şi Oltenia şi Moldova ar conservà autonomia lor: „Daţi Iaşilor şi Moldoveţi ceea ce a fost propriu al lor şi iată mijloacele de a le pune pe calea înflorirei şi prosperităţei unireii generale“ [4].

Aceste idei sânt cu desăvârşire în spiritul lui Proudhon. Incă un ecou al acestuia găsim în credinţa lui Eliade că justiţia trebue să fie temelia statelor, mai mult decât libertatea sau egalitatea. Acest fel de a vedeà lucrurile este posterior publicării operii lui Proudhon: *De la Justice dans la Révolution et dans l'église*, pe care Eliade o cunoşteà şi o aprecià, şi despre care vorbeşte de repetate ori în *Biblice*.

„Baza statului trebue să fie justiţia“ zice el în Biblice. „Bărbatul şi poporul în adevăr liber este acela a cărui libertate încetează acolo unde începe libertatea altuia, şi aceasta va să zică Justiţie“ [5].

---

[1] I. Heliade, *Biblicele*, p. 143.
[2] *Ibid.*, p. 114.
[3] I. Eliade, *Echilibru*, p. 334 (Legea şi Relegea din 17 Aprilie 1866).
[4] *Ibid*, p. 238 sq. Tot capitolul este interesant din acest punct de vedere. Iar dacă despre Unire nu mai are nimic de zis, ba încă în discursul pronunţat în cameră la 1866 are aerul a o fi aprobat („am aplaudat la suirea pe tron a lui Alex. Cuza şi încă mai mult la unirea ţărilor surori“, în *Scrisori din exil*, p. 662), chestia Domnului strein găseşte în el un adversar ireductibil, până la acea Cântare a Cântărilor din 1870, în care îşi renegà cu totul trecutul şi care este opera unui om bolnav, aproape iresponsabil.
[5] I. Heliade, *Biblicele*, p. 101.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

„Toate virtuţile . . . se reduc la una singură, sau toate emană dintr'una şi singură virtute — mater, care este Justiţia. Justiţia e dreptatea, şi emblema dreptăţii e echilibrul între antiteze" [1].

Incă de la prima sa operă mai importantă: *De la célébration du Dimanche*, Proudhon arătase rolul pe care dreptatea trebue să-l aibă în societatea sănătos organizată. „Les mots de bienfaisance, d'humanité, d'aumône sont inconnus en hebreu: Tout cela est désigné par le mot de justice" [2].

„L'histoire de l'affranchissement des communes en France présente la justice et la liberté se déterminant dans le peuple, malgré les effets conjurés des rois, de la noblesse, du clergé" [3].

Nici unul poate din oamenii pe care îi cunoscuse Eliade nu l-a interesat într'o măsură aşa de mare ca Proudhon. Avusese ocazia, după cum am văzut, să vie în contact cu el la Paris; îi cetise operile din care se desprindeà o aşa de desăvârşită cinste, sinceritate şi dragoste de popor; îl admirase în polemicele sale pline de curaj, atacând şi apărându-se cu îndârjire, aruncând în discuţie argumente de tot soiul, uzând de toate armele permise cu o îndemânare uimitoare, „proscris", fugar la Bruxelles, închis, persecutat şi amendat, nici odată însă descurajat, atingând toate problemele, complicate şi pasionante ale timpului, de economie politică, de finanţe, de istorie, de metafizică cu o formidabilă erudiţie de autodidact.

Cam acelaşi temperament de luptător, de răsturnător de îdoli şi organizator de societăţi aveà şi Eliade. Simţim din admiraţia sa pentru Proudhon dorinţa de a-i semănà. Rolul de ziditor de norme noi îl încântà.

„Câţi sânteţi filosofi faceţi ca sapienţa voastră să afle cauzele tuturor relelor ce chinue societatea; mai descindeţi din regiunele supranaturale, mai descindeţi pe pământ până în colibele mizerabililor; mai lăsaţi sistemele şi vă ocupaţi numai de om, şi veţi face cea mai sublimă din politici" [4]. N'am zice că e vorbă de portretul însuşi al lui Proudhon?

Dar acest om admirabil proclamase două lucruri cu care nu se puteà împăcà Eliade: La propriété c'est le vol şi Dieu

[1] I. Eliade, *Echilibru*, p. 163.
[2] P. J. Proudhon, *De la célébration du Dimanche*, p. 34.
[3] P. J. Proudhon. *Qu'est-ce que la propriété?*, p. 27.
[4] I. Eliade, *Echilibru*, p 361.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

c'est le mal. Ce erà mai adânc în convingerile lui Eliade se opuneà cu totul acestui fel de a vedeà. A negà dreptul de a agonisì prin muncă cinstită o avere pe care s'o poţi transmite urmaşilor; a pretinde că izvorul dreptăţii şi bunătăţii, D-zeu, este tot una cu Satan, i se păreau lucruri de o potrivă de sacrilege[1].

Sânt de admirat sforţările ce face, sofismele ce întrebuinţează, pentru a atenuà monstruozitatea, după el, a afirmaţiunei lui Proudhon, dacă ar fi s'o luăm ad litteram.

„Proudhon dans son indignation s'écrie: Dieu c'est le mal; Dieu c'est Satan. Insensé! mais tu cherches le bien, la justice divine, car tu ne peux pas souffrir la justice des hommes. Si tu cherches quelque chose que ton esprit entrevoit, si cette chose c'est le bien, l'amour, la paix, voilà Dieu. Tu es son apôtre. Ce Dieu a fait de toi son élu, tu fus créé dès le sein de ta mère et prédestiné à être grand. N'as tu pas compris que tu es le Paul de notre époque, le plus eclairé apôtre du Christ?“ [2].

In Biblice este iarăşi foarte des preocupat de a explicà, chiar de a justificà, afirmaţia lui Proudhon[3]. Acest lucru se repetă, pare că, mai lămurit, în Echilibru. El ne spune[4] că Proudhon n'a zis nimic mai mult decât Cecrops şi Moise când a afirmat că Dumnezeu, care susţine pe cei tari şi bogaţi, este Satan. Iar când Proudhon spune că a murit Dumnezeul Satan şi în locul lui vine Omul sau Umanitatea „în ce a fost contrariu doctrinelor lui Christos?“ Şi când acelaşi spune că raţiunea este D-zeu nu face decât să repete învăţătura lui Christos, că D-zeu este cuvântul.

Cellalt principiu al lui Proudhon, „la propriété c'est le vol“, nu scandalizează mai puţin pe Eliade, dar cu bunăvoinţă, ajunge să şi-l explice[5]. „Proudhon în una din umorile sale sofistice sau într'un moment din cele mai fatale, aruncă afară expresia „la propriété c'est le vol“. Dar, spune Eliade, a-l luà à la lettre,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Cf. pasagiul din *Biblice*, p. 128: „Însă ce este D-zeu decât viaţa, existenţa universală, justiţia supremă, frumosul şi bunul infinit, amorul, caritatea, omnipotenţa, omniştiinţa şi omniprezenţa?“

[2] I. Eliade. *Souvenirs et impressions* (în colaborare cu Rhéal), p. 287.

[3] I. Eliade, *Biblicele*, p. 111, 113, indirect p. 117 etc.

[4] I. Eliade, *Echilibru*, p. 300–301. Cf. şi pasagiul de la p. 284: „şi acestui rău i se dete numele de bine“...

[5] I. Eliade, *Biblioteca portativă* II, *Diverse*, p. 353.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

este a-l înţelege rău. El a vrut să zică, că prin muncă şi sudoare „ne apropiem, sfeterisim ceva din cele comune ale lui D-zeu", şi nu că proprietatea este un furtişag.

Dacă Proudhon nu i-ar fi stat la inimă lui Eliade, el l-ar fi criticat cu violenţa pe care am întâlnit-o la acesta ori de câte ori apără principiile pe care le consideră salvatoare pentru societate. Insă acest om îi e drag. Viaţa şi opera lui i se pare oferind nu numai analogii de tendinţe cu ale sale, dar încă modèle care ar trebui imitate la noi.

Printre relele pe care Prudhon le vede şi le combate în societatea noastră, unul din cele mai fertile în consecinţe dezastruoase i se pare camăta, creditul, aşa cum el este organizat şi legiferat, împreună cu tot cortegiul băncilor şi financiarilor, cu felul în care se face comerţul, cu instituţiile şi oamenii care nu trăesc decât parasitar din diferenţa imorală care se percepe între valoarea lucrurilor, provenite din munca depusă spre a le efectuà, şi preţul de vânzare.

Toate aceste idei au fost sistematic şi în amănunt expuse în cursul operei sale, dar mai ales în: *Solutions du problème social* [1].

Fizionomia societăţii s'ar schimbà dacă s'ar puteà face să dispară „l'usure, dont la banque est l'expression et le moyen [2]" printr'o interversiune a rapoartelor dintre capital şi muncă.

Şi acest lucru este posibil dacă sântem în stare să fondăm o bancă de schimb, pe principiul gratuităţii schimbului şi creditului, ale cărei hârtii, garantate cu produse şi valori în loc de aur, să circule în toată ţara. Pentrucă îndărătul fiecărui bilet este o valoare reală, imediat utilizabilă, mai mare chiar decât valoarea hârtiei — pe când garantarea prin aur se face cel mult într'o proporţie de $^1/_3$ — toată lumea se va grăbì să o primească. De aici s'ar naşte legături de mutulitate între industriaşi şi această bancă, al cărui scont ar fi numai de 2%, cu tendinţa de a se coborî până la $^1/_2$%.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„J'ai le premier jeté dans le monde l'idée du credit mutuel et gratuit", ne spune Prudhon [3]. Prin acest credit mutual şi gra-

[1] P. J. Proudhon, *Solution du problème social.* (Organisation du crédit et de la circulation. Banque d'échange. Banque du peuple). Articole din 1848—1849. Vol. 6 al operilor complete. Flammarion.

[2] *Ibid.*, p. 139.

[3] P. I. Proudhon, *Mélanges*, vol. II, p. 83, articol din 11 Aprilie 1849.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

tuit „sans rien demander au capital, les travailleurs devenus maîtres d'eux-mêmes s'élèveraient de plein saut à la dignité bourgeoise [1]".

Inchis de guvernul lui Napoleon, pe atunci numai prinţ-prezident, realizarea acestei bănci de schimb devine imposibilă. Ceva mai târziu propune pe aceleaşi principii o bancă a poporului, ale căror hârtii se vor numi bonuri de circulaţie. Totul este studiat până în cele mai mici detalii; statutele împreună cu un model de bon, sânt publicate în *Solution du problème social — Banque du peuple* [2].

De altfel desele crize economice şi financiare din prima jumătate a sec. XIX, de care sufereau mai ales clasele inferioare ale populaţiunei, silesc pe mulţi din cei care se ocupau cu îmbunătăţirea situaţiei lucrătorilor, să se gândească la alte norme de schimb şi de credit. Lamennais însuşi publică un articol în *Revue des deux mondes*, în legătură cu o asociaţie de bancă Omnium [3], care în schimbul oricărei valori liberează bilete, schimbate la vedere în numerar, purtând o dobândă de 3%. „Que fait l'omnium? Il ramène ces effets (de banque) d'espèce diverse à une seule et unique espèce d'effet. Il attache à cet effet une hypothèque certaine, rigoureusement équivalente, et de simple promesse de paiement, il le transforme, quant à l'usage, en une monnaie universelle, par la possiblité de l'échanger à chaque instant contre une valeur égale en numéraire métallique [4]".

Şi Pierre Leroux are un plan de realizare a gratuităţii creditului. Trinitar îndărătnic, el introduce şi aici treimea, lucru pentru care Proudhon nu se poate înţelege cu el [5].

Eliade atât de amărît în timpul guvernului lui de la 1848

[1] *Ibid.*, p. 273.

[2] P. 259 sq. Cf. şi în *Mélanges* III., p. 67 sq. proiectul lui Proudhon de transformare a Băncei Franţei în Bancă naţională cu hârtiile garantate, prin pământ, proprietate industrială, etc.

[3] De La Mennais. *Omnium. D'un nouveau système de crédit général.* Revue des deux Mondes, 18. Sept. 1838.

[4] *Ibid.*, p. 712. Am făcut acest citat pentru a se putea compara cu principiul lui Eliade, aproape identic. Nu cred însă să fi cunoscut articolul lui Lamennais. El s'a inspirat de la Proudhon, cum vom vedeà, dar temându-se de anume inovaţiuni ale acestuia, cum erà suprimarea numerarului metalic, şi mai conservator de temperament, ajunge să propună acelaşi lucru ca şi Lamennais.

[5] P. I. Proudhon, *Mélanges* III, p. 28. Leroux împărţeà banca în trei diviziuni; avea trei feluri de credit, trei case de plată în bancă, etc. De asemenea Esquiros în *Le droit au travail*, propune şi el, în 1849, o bancă care să împrumute cu hipoteca muncei (p. 31—32).

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

de chestiile economice şi sociale, de raporturile dintre ţărani şi proprietari, trăind apoi în exil în mijlocul unor oameni a căror preocupare de căpetenie erau tocmai aceste probleme, începe să se gândească la ele cu seriozitate.

Dar situaţia nu erà absolut la fel, şi aceste probleme complicate variau foarte mult de la Apusul industrial, la România agricolă. Este nevoie deci de a încercà să se dea la noi nu soluţiuni identice, care nu s'ar fi potrivit de loc, ci soluţiuni oarecum echivalente.

In afară de aluzii izolate, răspândite în mai toată opera lui de după 1848, Eliade se ocupă mai în amănunt cu o asociaţie agricolă în *Bibl. portativă* din 1860[1]. Aici aflăm că normele acestei asociaţii l-au preocupat mai mult de 10 ani, adică începând din timpul şederii sale la Paris, în mijlocul prietenilor de tendinţe socialiste, şi mai ales la Chios. Răgazul şi liniştea pe care le găsise acolo, cu toate neplăcerile vieţii casnice, mai ales după zbuciumul Parisului, îl învită la ocupaţie şi reflexie.

Am văzut că cele mai importante dintre operile sale, în aceşti ani îşi iau origina.

Principiile de la care porneşte pentru fondarea acestei Asociaţiuni agricole pe acţiuni sânt cunoscute: ameliorarea, prin îmbunătăţiri lente, a vechii stări de lucruri, nu înlocuirea ei. Ar dorì să se împlinească legea, nu să se strice[2]. Trebue să căutăm să dăm poporului învăţătură şi să-i ameliorăm starea morală, căci numai astfel i se va ameliorà şi starea materială. Acest lucru se va face prin şcoli şi prin îmbunătăţirea agriculturii.

Pentru Asociaţia de cultură raţională şi intensivă, strânge în scurt timp, de la cunoscuţi şi rude, aproape 50.000 galbeni. Printre subscriitori găsim şi pe Elise Du Perret, nepoata lui Cuvier, filoromâna şi prietina lui Eliade.

Acest lucru însă, inspirat de Asociaţiile lui Proudhon şi Fourier, nu reuşeşte[3].

Prin 1859 şi anii următori bântue la noi o teribilă criză

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] I. Eliade, *Biblioteca portativă* II, *Diverse*, p. 123 sq. Articolul e din 1859 Ianuarie.

[2] *Ibid.*, *Proprietarii şi ţăranii*, p. 105.

[3] I. Eliade, *Echilibru*, p 346: Fourier Carol şi Proudhon, profeţi şi martiri ai redemţiunei comerciale, persecutaţi şi calomniaţi de fariseii timpului „au putut să aibă toate aberaţiunile înherente la începuturile neapărate la fuga (la fougue) geniurilor cărora li se dă lupta din toate părţile; tot însă ce este adevăr la aceste două mari geniuri aparţine astăzi la ştiinţa pozitivă a comerciului".

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

economică şi financiară „care ameninţă a pune în ruină comerciul, industria agricolă, chiar proprietatea“ [1]. In anii următori numărul articolelor din ziare cu conţinut financiar şi economic se înmulţesc. In 1860, articole de Winterhalter. Prin 1862 din nou Winterhalter şi Vericeanu se ocupă cu astfel de chestiuni.

Eliade îşi spune şi el părerea, pe larg, cu fel de fel de digresiuni, după obiceiul lui, în ultima parte a Echilibrului. Toată prima parte a studiului său, *Comerciul antic şi comerciul modern* [2], porneşte de la ideea că productele trebuesc schimbate pe produse, clasa intermediarilor fiind o pacoste care fură şi pe producător şi pe consumator şi se îmbogăţeşte în mod imoral, sărăcind pe toată lumea. Sânt ideile exprimate de Proudhon de multe ori, şi în special în *Solution du probléme social* [3], după cum am văzut.

„Iată o meserie, ne spune Eliade [4], ce vine a se folosi de pierderea şi a producătorilor şi a consumătorilor“. Pornind de la această teorie, care este baza a tot ce va anunţă mai departe, teorie în sprijinul căreia aduce fel de fel de fapte istorice, interpretate mai mult sau mai puţin fantezist, ajunge la o concepţie antisemită de un fel particular.

Ştiam din Biblice părerea lui Eliade că ar fi două specii de Evrei: Israeliţi, cei rămaşi la legea democratică a lui Moise, şi Jidani, cei deprinşi cu fariseismul, care au toate defectele. Tot aceşti jidani sânt cei care fac negustorie în sensul „antic“ al cuvântului, adică înşelând, sărăcind, exasperând clasele nevoiaşe şi robind toată societatea prin puterea banilor, a cametei [5]. De ei, ori de negustori în genere, nu vom scăpă decât

[1] G. Chinezu, *Proect de banca ipotecară*, în Romanul din 20 Sept. 1859, p. 504.

[2] I. Eliade, *Echilibru*, p. 337 până la sfârşit.

[3] „Les produits ne s'échangent que contre des produits“ Proudhon p. 182. „Producte nu se schimbă decât pe producte“, zice Eliade, traducând mot à mot, în *Bibl. portativă* III, p. 225.

[4] I. Eliade, *Echilibru*, p. 337.

[5] Sânt interesante de studiat părerile lui Eliade despre Evrei. Nu i-a iubit, dar i-a apărat de multe ori, pentru că-şi da seama că altfel s'ar contrazice, el care voiă să treacă drept un om just, cinstit şi cu principii democratice. Incă de prin 1840, în *Foaia pentru minte* (p. 189) el ne spusese: „câtă deosebire este de la egoist la patriot, aceiaşi deosebire este şi de la patriot la cosmopolit“. Dar şi mai înainte, vorbind la şcoala Filarmonică despre Dimitrie Vilié (poate Villier), cel care introdusese la noi metodul lancasterian, îl numise „acest bun cosmopolit care este una din caracteristicele adevăratului cetăţean“. Cf. Burada articolul despre şcoala Filarmonică, *Conv. literare* XXIV, 1890 p. 16, idee desvoltată în *Gazeta Teatrului Naţional*, în No. de 1. Nov. 1835 în *Cuvântul înainte*. Aici

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

când vom schimbà acest fel parasitar de a face comerţ, şi-l vom înlocui prin comerţul modern, ştiinţific, bazat pe asociaţie şi mutualitate.

Regenerarea comerţului ne spune el, vine de la fiul neguţătorului, care a făcut din meseria tatălui o profesie liberă, onoarea patriei sale. „Comerciul în mânile lui şi numai în mânile lui devine o ştiinţă exactă, pozitivă; inima lui se nobilà, sufletul lui se înalţà şi luà iniţiativă spre a regenerà lumea, a o mântui". Şi, mai departe: „Ştiinţa asociaţiunilor şi legea seriilor ieşi de la foşti comercianţi ca Fourier, ca Proudhon".

Aceşti profeţi şi martiri ai redempţiunii comerciale veniră spre a regenerà lumea ca şi creştinismul la începutul lui, a face din comerciant un adevărat creştin. „Ei vor desfiinţà camăta, viţelul de aur, minciuna şi frauda [1]".

Ca să găsim pentru schimb ceva mai corăspunzător decât aurul (la care el, spre deosebire de Proudhon, nu renunţă cu totul, de vreme ce bonurile pot fi schimbate la vedere, ca în proiectul lui Lamennais de care a fost vorba) el imaginase hârtiile sau bonurile reprezentante ale averii mai suficiente decât aurul, care sânt garantate de patru ori valoarea lor, prin proprietăţi şi prin numerar [2].

In tocmai ca Proudhon el ne face şi un proiect de statute şi ne dă şi un bon de circulaţie [3], după cum acesta ne dase unul în *Solution du problème social* [4].

Ultima parte încă lucidă a operei lui Eliade este, după cum vedem, supt influenţa curentelor venite din Franţa, şi în special a lui Proudhon.

Boala care se simţeà încă de multă vreme face din cele câteva lucruri publicate în afară de Echilibru, documente triste ale declinului uneia din cele mai fertile inteligenţe ce au avut Românii.

---

vedem: cosmopolitul sau creştinul cel după evanghelie, departe de tot fanatismul, patria acestuia fiind pământul întreg", p. 3. In *Conservatorul* (deci prin 1857) II, p. 178, ne spune încă: „D-zeu n'a creat naţii, ci generi şi capul de operă al creaturilor sale pe pământ este omul sau omenirea. Naţiile nu sânt decât întâmplări sau evenimente" (p. 178). Natural că afisând astfel de idei, el îşi crează anume obligaţii de care se ţine cum poate. In 1848 Evreii au primit aceleaşi drepturi, ca şi Românii, în Constituţia lui. In 1849 în *Naţionalul* din 11 Aprilie protestează contra unor excese antisemite la Galaţi. Dar ori de câte ori poate, arată că ei nu meritau toleranţa lui şi în portretele ce face de „Jidani" intră mai toţi evreii. Cf. Bibliccle *passim* şi în Echilibru *Evreii şi Jidani*.

[1] I. Eliade, *Echilibru*, p. 346.
[2] *Ibid.*, p 393.
[3] *Ibid.*, p. 398.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

In Aprilie 1872 Eliade moare. Este mişcător să vedem regretul unanim de care a fost însoţită dispariţia lui. El care în viaţă a fost atacat cu o violenţă neauzită, justificată poate numai pentrucă şi el nu se arată mai clement cu adversarii, el hulitul, criticatul, are parte de o înmormântare la care toată ţara e reprezentată. Ziarele duşmane, până şi *Românul*, publică necroloage în care se plânge pierderea lui, iar marele Haşdeu face unul din acele discursuri demne şi de autorul lor şi de cel pe care îl zugrăveşte.

## Concluzie.

Nimeni şi nimic mai bine ca Eliade şi opera lui nu ne arată rolul însemnat pe care Franţa îl ocupă în formarea culturii române şi a ideilor conducătoare la noi în secolul XIX.

A scrie istoria influenţei franceze asupra lui este a da la lumină în acelaşi timp chipul în care am trecut de la starea mizerabilă în care ne găseam, la începutul secolului trecut, la locul însemnat, din punctul de vedere cultural, pe care îl avem astăzi. Deşteptarea demnităţii noastre naţionale, a instinctului de dreptate socială, a energiilor ancestrale amorţite, este în cea mai largă măsură efectul contactului cu civilizaţia franceză.

Nu se poate zice că Eliade a iubit în chip deosebit pe Francezi. Au fost chiar momente când i-a urît formal, cu acea intensitate care caracterizà toate sentimentele lui. Totuşi iufluenţa franceză, vrută sau nevrută, colorează şi explică activitatea şi opera lui.

Format într'un mediu în care ea erà prezentă prin spiritul revoluţiunei de la 1789 şi prin crezul literaturii clasice, fiul polcovnicului Rădulescu, natură vehementă, de temperament romantic, curios de chestiunile intelectuale şi simţitor la tot ce erà menit să corecteze nedreptăţile existente, ajunge cel mai de seamă reprezentant al culturii române. Dar operile didactice, cele literare, lucrările lui originale, articolele ziarului ce conduce, totul este în sfera de influenţă a Franţei, la sugestiile trecute adăogându-se altele proaspete, în legătură cu mişcarea literară contemporană şi cu presa timpului.

După o perioadă în care, cu toate pânzele întinse, el pluteşte în apele franceze, urmează un moment de iritare contra farmecului ce veneà din inima Parisului. Motive politice, motive raţionale, foarte multe motive sentimentale fac ca el să se apropie de Italia, o altă soră latină. Dar influenţa cea veche erà încă aşa de pu-

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

ternică, încât la epoca de cea mai mare revoltă contra curentului francez ideile sale şi chiar limba poartă neşterse urmele vechii simpatii.

Vine 1848, cu tot cortegiul lui de speranţe infinite, plămădit de vizionarii Franţei liberale şi umanitare. Din nou dragostea lui Eliade pentru Franţa se deşteaptă, iar entuziasmul său pentru poporul francez şi conducătorii lui, din care îşi face modèle, se exprimă în forme de un lirism impresionant. Lamartine e zeul lui incontestabil în acea vreme.

Contactul direct cu ţara are însă rezultatul de a răci întrucâtva sentimentele lui Eliade pentru idolii adoraţi până atunci şi de a-i deschide ochii asupra unei întregi categorii de oameni, cei mai buni, după el, dintre copiii Franţei, care, ca şi el, se căsneau a întroná pe lume dreptatea şi fericirea. Toţi idealişti, toţi revoluţionari, luptând pentru schimbarea feţei politice, economice şi sociale a lumei, ei sânt înţeleşi, iubiţi, imitaţi de Eliade. Esquiros, Sébastien Rhéal, Eugène Sue, Hugo însuşi, Pierre Leroux şi Jean Reynaud, Le Couturier, Proudhon, iată modelele cele mai însemnate ale lui Eliade. Acesta va găsì mijlocul de a luà de la fiecare ceea ce se potriveà cu felul său de a gândì sau de a fi, cu felul de a gândì şi de a fi totdeauna sau ocazional, va netezì asperităţile unora, va combinà şi îmbinà contururi, va reconcilià duşmănii în opera lui şi va ajunge să ne dea în româneşte lucrările cele mai bogate în idei, mai tumultuoase şi mai semnificative pentru timpul lor. Neocreştinismul şi umanitarismul unuia se va alià cu sistema trinitară a altuia, cu procupările economice financiare ale unui al treilea, cu explicaţiile „filosofice“ ale unui al patrulea, etc.

Din acest cerc activ, înflăcărat, turbulent, original, încrezător în forţele omului şi în ale lor, în special, naiv, superficial de multe ori, el îşi va alimentà toată activitatea din urmă a vieţii sale şi va găsì, mijlocul reflectând când pe unul, când pe altul, când pe mai mulţi deodată, să fie el însuşi şi să imprime epocei pecetea personalităţii sale.

Departe de a ieşì micşorat din această cercetare, în care poate că ultimul cuvânt nu a fost încă spus, „părintele literaturii române“ apare ca figura cea mai importantă culturală din mijlocul secolului trecut. De o curiozitate neobosită, iubind ideile, interesându-se de ele, punându-le în circulaţie cu miile, acest ziarist

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

de geniu merită în cel mai înalt grad stima şi recunoştinţa noastră.

Sânt mulţumit că acest studiu vine, ca un pios omagiu de admiraţie, în anul când se împlineşte o jumătate de secol de la moartea lui Eliade.

## Bibliografie [1].

*Scrieri contemporane, studii asupra lui Eliade sau a literaturii acestei epoce, opere imitate de Eliade.*

N. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine.* Paris, Champion, 1909.

C. D. Aricescu, *Corespondenţa secretă şi acte inedite ale capilor Revoluţiei române de la 1848.* Buc., 1873.

Balaceanu, *Lettres sur les Principautés à M. le Cher Vegezzi Ruscalla.* Genève, 1858.

N. Bălcescu, *Question économique des principautés danubiennes.* Paris. Charpentier 1850. — *Coup d'oeuil sur l'administration de la Principauté de Valachie de 1849–1853. Par un Valaque.* Paris, 1854.

H. de Balzac, *Le Lis dans la Vallée.* (1835). — *La physiologie du mariage* (1830).

N. Bănescu, *Un dascăl uitat*: *Gr. Pleşoianu.* Analele Academiei, XXXVII. Secţia istorică.

N. Bănescu şi V. Mihailescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului naşterii lui.* 1811—1911. Bucureşti, 1912.

P. Bataillard, *La Moldo-Valachie dans les manifestations de ses efforts et de ses voeux.* Paris, 1856.

Stanislas Bellanger, *Le Keroutza. Voyage en Moldo-Valachie.* Paris, Librairie française et étrangère, 1846.

I. Bianu, *Academia lui Lazăr la 1818.* Convorbiri Literare XXXVII. (1904). — *Intâii bursieri Români în streinătate.* Revista nouă, 1888.

Prince Georges Bibesco, *Règne de Bibesco*, 2 vol. Paris. Plon 1893—1894. — *Jusqu'à quand? Histoire contemporaine* (1842—1849). Genève, 1901.

A. B., *La Principauté de Valachie sous le hospodar Bibesco.* Ed. II-a, Bruxelles, 1848.

Alphonse Billecocq, *Le nostre Prigioni, ou le journal de Billecocq, diplomate français.* Paris, Août, 1849.

G. Bogdan Duică, *Eminescu, Eliade, Gutzkow.* Convorbiri literare, XXXVIII (1904).

[1] Din această bibliografie lipsesc operile lui Eliade, care se găsesc atât în *Contribuţiuni la bibliografia românească*, Fascicola I-a, Buc. 1921, a d-lui Gh. Adamescu, cât şi în *Literatura română modernă*, vol. II. Buc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

César Bolliac, *Mémoire pour servir à l'histoire de la Roumanie. Premier Mémoire.* Paris, 1856.

* *Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic.* Paris, 1859.

Samuel Cahen, *La Bible, traduction nouvelle avec l'hébreu en regard, avec des notes philologiques, géographiques et littéraires et les principales Variantes de la version des septantes et du texte samaritain.* 18 volumes. Paris, 1831—1839.

• N. Cartojan, *Un proiect de falanster în Moldova la 1840.* Convorbiri literare, 1919, Noemvrie. — *Scrisori inedite de la N. Bălcescu şi I. Ghica.* Buc., 1913. Cu o prefaţă de N. Cartojan.

I. Catopolu şi I. Cocorescu, *Historia martyrilor libertăţii după Alphonse Esquiros.* Buc., 1863.

C. Colescu Vartic, *1848. Zile revoluţionare.* Buc., 1898.

Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldovie et de Valachie.* Paris, 1839.

Condillac, *Grammaire (Oeuvres complètes revues et corrigées par l'auteur).* Tome VIII. Paris, an XI (1803).

Ovid Densusianu, *Literatura română modernă.* 2 vol. Viaţa Românească. Buc., 1921.

Derome, *Histoire de l'ancien et nouveau testament.* Paris, 1836.

Hippolyte Desprez, *La Révolution dans l'Europe Orientale* (Extras din Revue des Deux Mondes) 1848.

Dim. Dobre, *Eufrosin Poteca, Motreanul.* Teză pentru licenţă în teologie. Buc., 1899.

Iuliu Dragomirescu, *Ioan Eliade Rădulescu.* Literatura şi arta română *IV.*

A. L. C. Destutt Tracy, sénateur: *Elémens d'idéologie.* I-ère partie d'idéologie proprement dite. II-e éd. Paris an XIII (1804).

Destutt de Tracy, *Elémens d'idéologie. Seconde partie : Grammaire.* II-e éd. Paris, 1817.

P. Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris 1898. Leroux. — *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX siècle I. L'occupation turque et les premiers Princes indigènes.* Paris 1905. Société nouvelle de librairie. — *La Roumanie au XIX siécle. II. Les trois présidents plénipotentiaires* (1828—1834), Paris, Hachette, 1914.

Alphonse Esquiros, *L'Evangile du Peuple.* In „Les Veillées littéraires illustrées" 1-er vol. 1848—49. — *Le droit au travail, de son organisation par la réforme des institutions de cérdit.* Paris, 1849. — *Histoire des Martyrs de la liberté.* Paris, 1851.

Fabre d'Olivet, *Histoire philosophique du genre humain.* Nouvelle éd. (cu o biografie de Sédir). Paris, 1910. (Prima ed. din 1822). — *La langue hébraïque restituée et le véritable sens des mots hébreux rétabli et prouvé par leur analyse radicale.* Paris, 1815.

I. C. Filitti, *Corespondenţa consulilor englezi din Principate.* (1828—1836). Analele Academiei XXXVIII, secţia istorică.

Ch. Fourier, *Oeuvres complètes.* 6 vol. (1841—1848. Ed. II

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

A. de Gérando, *De l'esprit public en Hongrie.* Paris, 1848.

G. Chainoi (I. Ghica), *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie.* Paris, 1853.

Saint Marc de Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études.* Paris, 1852.

Const. Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825, 1826. Cu o prefață de P. V. Haneș.* Buc., Minerva 1915.

Vornicul Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești.* Buc. Eliad, 1840.

Wladimir de Guettée, *Histoire de l'Eglise depuis la naissance de N. Seigneur Jésus Christ.* Paris, 1870—1879.

N. Iorga, *Studii și Documente cu privire la istoria Românilor. — Geschichte des rumänischen Volkes. — Pilda bunilor Domni în trecut.* An. Ac. secția II, tomul XXXVII (1914—1915). — *Contribuțiuni la istoria învățământului în țară și streinătate.* An. Ac. tomul XXIX (1906—1907). Secția literară. — *Contribuție la istoria literaturii române la începutul secolului XIX.* An. Ac. tom. XXIX (1906—1907), secția literară. — *Câteva fărâme din corespondența lui Alex. Vodă Ghica, Domn și Caimacam al Țării Românești.* An. Ac. tom. XXIX (1906—1907), secția istorică. — *Alte lămuriri despre veacul XVIII, după izvoare apusene.* An. Ac. tom. XXXIII (1910—1911), secția istorică. — *Ceva despre ocupațiunea austriacă în anii 1789—1791.* Tot acolo. — *Românii din Ardeal și Ungaria în cultura românească.* Tot acolo. — *Istoria literaturii românești în veacul XIX* (de la 1821 înainte) *în legătură cu desvoltarea culturală a neamului.* 3 volume, Buc., Minerva 1907. — *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu.* An. Ac. tom. XXXVII (1914—1915), secția istorică. — *Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria Românilor.* Tot acolo. — *Amănunte din istoria noastră în veacual XIX-lea.* An. Ac. XXXVIII (1915—1916), secția istorică. — *Ceva mai mult despre viața noastră culturală și literară în secolul XVIII.* Tot acolo.

Louis Jacolliot, *La Bible dans l'Inde.* IV-e éd., 1873.

I N. Jäger. *Vetus testamentum graecum juxta septuaginta interpretes cum latina translatione.* Paris, Didot, 1839.

C. A Kuch, *Moldavisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843.* Leipzig, 1844.

F. Lamennais, *Esquisse d'une philosophie*, 4 vol. Paris, 1840—1846 — *De la Société première et de ses lois ou de la religion.* Paris, 1848. — *Le livre du peuple. Nouvelle édition précédée d'une étude par Ernest Renan.* Paris, 1866. — *Paroles d'un croyant. Nouvelle édition précédée d'une étude par Sainte-Beuve.* Paris, 1866. — *Les Evangiles.* Traduction nouvelle. Paris, 1846.

Langeron, *Mémoires.* Hurmuzachi Supl. I. 3.

Charles Henri Lecouturier, *La science du socialisme universel et le Dieu de Proudhon.* Paris, Malteste (1850).

Lerminier, Diverse articole în *Revue des deux mondes* cu privire la cărțile noi apărute prin 1834. 1835. 1836. etc. Mai ales:

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

*De l'instruction du peuple* (L'encyclopédie à deux sous). *R. des deux mondes.* 1834 Tomul I.

Pierre Leroux, *Du bonheur.* Revue des deux mondes, 15 Fevr. 1836.

Acelaşi şi Jean Reynaud, *Encyclopédie nouvelle ou dictionnaire philosophique, scientifique, littéraire et industriel, sous la direction de P. L. et J R.* 8 vol. Paris, 1836—1841.

P. Leroux, *De l'Humanité, de son principe et de son avenir,* 2 vol. Paris, 1840—41. — *De l'égalité.* Nouvelle éd. Boussac, 1848. (Prima ediţie e din 1838.) — *Aphorismes. Doctrines de l'Humanité* Boussac, 1848. (Extrase publicate de Luc Desages şi Aug. Desmoulins).

Abbé de Lévizac et Moysant, *Etudes de lit., de philosophie et d'histoire extraites de nos meilleurs ouvrages* par MM. de L. et M. conservateur de la Bibliothèque de Caën. Nouvelle éd. en 2 volumes. Paris, 1812.

Paulin Limeyrac, *Du roman actuel et de nos romanciers.* Revue des deux mondes. Sept. 1845.

Sulau de Lirey, *Histoire des différentes religions depuis leur origine jusqu'à nos jours.* Paris, 1843.

I. Lupaş, *Episcopul Vasile Moga şi profesorul G. Lazăr.* An. Ac. Tomul XXXVII, secţia ist.

N. B. Locusteanu Russo, *Amintiri din trecut.* Craiova, 1896. — *Scrisori din exil* (corespondenţa lui I. Eliade).

E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viaţa şi opera lui.* Buc., Cartea Românească, 1921.

Marmontel, *Contes moraux.* Vol. III. Amsterdam, chez Rey 1779.

Iules Michelet, *Le Peuple,* III-a ed. Paris, 1846.

Gustave Planche, *Romanciers modernes de la France. Eugène Sue.* Revue des deux mondes. Ian. 1838.

P. Poenaru, *Lazăr şi şcoala română.* Discurs de recepţie la Academie. Analele Academiei IV, 1871. Şedinţa de la 8 Sept.

P. J. Proudhon, *Oeuvres complètes.* 26 volume. Nouvelle édition. Paris, Librairie internationale, 1868, 1869. De la tomul 20 la Marpon şi Flammarion.

I. M. Quérard, *Essai d'une bibliothèque historique des provinces danubiennes.* La Roumanie. Paris. 1857.

P. R.(écordon), *Lettres sur la Valachie ou Observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821, avec les relations des derniers événements qui y ont eu lieu.* Paris, 1821.

Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes.* Paris, 1855. — *Mystères diplomatiques aux bords du Danube.* Paris, 1853.

Radu Rosetti, *Despre censură în Moldova.* An. Ac. secţia ist. tomul XXIX (1906—1907) şi XXX (1907—1908).

N. Rousso (a se vedeà şi N. B. Locusteanu), *Suite ou supplément à l'histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes de El. Regnault.* Bruxelles, 1855.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51

Le Maître de Sacy, *La Sainte Bible, traduite sur la Vulgate.* Paris, 1822. — *Aceiaşi, ilustrată.* Paris. Bry Aîné, 1851. — *La Sainte bible.* Ed. ilustrată. Paris, Furne 1846.

Frédéric Schlegel, *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens.* Traducere de A. Mazure. Paris, 1837.

Sainte Beuve, *Poètes et romanciers modernes de la France. Eugène Sue.* Revue des deux mondes. 15 Sept. 1840.

Lazăr Şeineanu, *I. Eliade Rădulescu ca gramatic şi filolog.* Revista Nouă, V (1892).

Maria Ştefănescu, *La Dacia e la Romania.* Compendio di Storia rumena. Napoli, 1876.

Marin Ştefănescu, *Filosofia românească.* Buc. Răsăritul, 1922.

Eugène Sue, *Les Mystères du peuple ou histoire d'une famille de protléaires à travers les âges*, Bruxelles 1865. (Ed. princeps este din Paris 1849-1857). 16 volume. — *Le Juif errant.* 4 vol. Paulin, Paris, 1845.

G. Dem. Teodorescu, *Viaţa şi operile lui Eufrosin Poteca.* Rev. pentru ist arh. şi filosof. 1883.

Thouvenel, *La Valachie en 1839.* (Revue des deux mondes, 1839).

Ubicini, *Mémoire justificatif de la Révolution roumaine du 11 Juin.*

I. A. Vaillant, *La Romanie, histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or,* etc. Paris. Bertrand 1844. 3 volume. — *Poésies de la langue d'or.* Paris, 1851. — *Origines de jases ou Romes dits Bohémiens.* No. 590. 593, 601 şi 605 din *Illustration.*

N. Wilkinson, *Tableu historique, géographique de la Moldavie et de la Valachie*, Traduit de l'anglais par M. de la Roquette. II-e ed. Paris, 1824. (Ed. engleză este din 1820).

*Acte proprii a contribuì la mărirea conduitei politice a D. I. Eliade Rădulescu, Părintelę naţiunei române.* Buc. 1859 — *Anul 1848 şi Principatele române. Culegere de documente relative la Revoluţia de la 1848.* 6 volume. Buc Göbl. 1902. — *Bulletin de la Société de géographie.* 2-e série, vol. 19. — *Colecţia Hurmuzachi.* Volumele: X, XVI, XVII, XVIII, suplimentul $^1/_2$ şi $^1/_3$.

Periodice franceze: *Le Crédit* (1 Nov. 1848—31 Aug. 1850), redactor Ch. Duveyrier. — *La Démocratie pacifique* (1843—1851), redactor Victor Considérant. — *L'Europe démocratique.* Redactor Dupont de Bussac. Un singur număr specimen. — *Le Positif*, journal des travailleurs. (Iulie—Nov. 1849). Red. Bh. Fauvety. — *La Presse* 1848—1851) şi *La Presse*, bulletin du soir (4 Mai — 25 Iunie 1851). Red. Emile de Girardin. — *La Réforme* (1848—1 Ian. 1851). — *Le Représentant du Peuple.* Redactori Ch. Fauvety şi I. Viard, apoi de la 1 Aprilie 1848 I. P. Proudhon, Fauvety, etc. Se transformă în *le Peuple* la 1 Noem. 1848 — 13 Iunie 1849. Apoi la *Voix du peuple* de la 1 Oct 1849—14 Maiu 1850, şi din nou *le Peuple* de la 15 Iunie — 13 Oct. 1850, având ca redactori pe Eug. Sue şi Edgard Quinet. — *La République* (26 Fevr. 1848—2 Dec. 1851). Red. Eug. Bareste. — *La Semaine* (26 Octomvr. 1845—Sept. 1852). — *Le Temps* (1 Martie—12 Dec. 1849). Red.

BDD-A14667 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:51